

DIPLOMADOLGOZAT

A boszniai háború és Bosznia-Hercegovina jövője

Láng Péter
2024

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
KÜLKERESKEDELMI KAR
Nemzetközi Tanulmányok Mesterképzési szak
Levelező munkarend

A BOSZNIAI HÁBORÚ ÉS BOSZNIA-HERCEGOVINA JÖVŐJE

Belső konzulens
(témavezető):
Dr. Gyene Pál István

Készítette:
Láng Péter

Budapest, 2024

NYILATKOZAT

Alulírott Láng Péter büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy a szakdolgozatomban foglalt tények és adatok a valóságnak megfelelnek, és az abban leírtak a saját, önálló munkám eredményei.

A szakdolgozatban felhasznált adatokat a szerzői jogvédelem figyelembevételével alkalmaztam.

Ezen szakdolgozat semmilyen része nem került felhasználásra korábban oktatási intézmény más képzésén diplomaszerezés során.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozatomat az intézmény plágiumellenőrzésnek veti alá.

Budapest, 2024. év április hónap 29. nap

hallgató aláírása

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS	1
2.	BOSZNIA-HERCEGOVINA TÖRTÉNELME	2
2.1.	A RÉGIÓ KORAI TÖRTÉNELME	2
2.2.	ILLÍREK, A RÓMAI BIRODALOM ÉS AVAROK BOSZNIÁBAN.....	3
2.3.	BOSZNIA ÖNÁLLÓSÁGA.....	4
2.3.1.	<i>A szlávok megjelenése Bosznia-Hercegovina területén</i>	4
2.3.2.	<i>Bosznia államformája a késő középkorban</i>	5
2.3.3.	<i>Az önálló bosnyák állam</i>	5
2.3.4.	<i>A bosnyák egyház és vallása, a „bogumilizmus”</i>	7
2.4.	OSZMÁN URALOM.....	8
2.4.1.	<i>Török hódítások kezdete</i>	8
2.4.2.	<i>Az oszmán uralom évszázadai</i>	9
2.4.3.	<i>Islamisáció a török uralom idején</i>	10
2.4.4.	<i>Az oszmán Bosznia lassú reformjai és hanyatlása</i>	12
2.5.	HABSBURG-ÉRA BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN.....	13
2.5.1.	<i>Osztrák-magyar megszállás évtizedei</i>	13
2.5.2.	<i>Nacionalizmus a Nyugat-Balkánon</i>	14
2.5.3.	<i>Casus belli</i>	17
2.6.	AZ ELSŐ JUGOSZLÁVIA (1918 – 1945).....	17
2.6.1.	<i>Jugoszlávizmus az első világháború idején</i>	17
2.6.2.	<i>A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság</i>	19
2.6.3.	<i>Második világháború</i>	20
2.7.	A MÁSODIK JUGOSZLÁVIA – TITÓI SZOCIALIZMUS ÉVTIZEDEI (1945 – 1992).....	22
2.7.1.	<i>Tito hatalomra jutása és rendszere</i>	22
2.7.2.	<i>Jugoszlávia gazdasága</i>	24
2.7.3.	<i>A jugoszláv Bosznia-Hercegovina gazdasága</i>	27
2.7.4.	<i>Bosznia-Hercegovina etnikai összetétele 1948-1991 között</i>	28
3.	JUGOSZLÁVIA ÚTON A SZÉTHULLÁS FELÉ	30
3.1.	SZERB SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG	30
3.2.	SZLOVÉNIA FÜGGETLENSÉGE.....	31
3.3.	A HORVÁTORSZÁGI HÁBORÚ.....	32
3.4.	BOSZNIA-HERCEGOVINA, MINT FÜGGETLEN ÁLLAM	32
3.5.	REPUBLIKA SRPSKA, A BOSZNIAI SZAKADÁR SZERB ÁLLAM KIKIÁLTÁSA	34
3.6.	A BOSZNIAI HÁBORÚ KIROBBANÁSA	34

3.7.	NYUGAT-BOSZNAI AUTONÓM TARTOMÁNY	36
4.	A NEMZETKÖZI KÖZÖSSÉG DÉLSZLÁV POLITIKÁJA A HÁBORÚ IDEJÉN.....	36
4.1.	AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK SZEREPE A DÉLSZLÁV KONFLIKTUSBAN	36
4.1.1.	<i>A Bush-kabinet passzív politikája (1989-1993)</i>	<i>36</i>
4.1.2.	<i>A Clinton-kormányzat ambiciózus választási ígéretei.....</i>	<i>38</i>
4.1.3.	<i>A Clinton-kabinet politikája.....</i>	<i>38</i>
4.1.4.	<i>NATO beavatkozás Boszniában nemzetközi nyomásra</i>	<i>39</i>
4.2.	OROSZORSZÁG SZEREPE.....	40
4.3.	BOSZNIÁT TÁMOGATÓ MUSZLIM ÁLLAMOK	40
4.4.	ENSZ SZEREPE A BOSZNAI HÁBORÚBAN	41
4.4.1.	<i>UNPROFOR – az ENSZ békefenntartó szerve</i>	<i>41</i>
4.4.2.	<i>A ENSZ misszió sikerei</i>	<i>42</i>
4.4.3.	<i>A békefenntartók kudarcai Boszniában</i>	<i>42</i>
4.5.	MAGYARORSZÁG DÉLSZLÁV POLITIKÁJA A '90-ES ÉVEKBEN	44
4.5.1.	<i>A magyar rendszerváltás és szabad választások</i>	<i>44</i>
4.5.2.	<i>A rendszerváltás utáni első magyar kormány külpolitikája.....</i>	<i>45</i>
4.5.3.	<i>Fegyverszállítmányok Horvátországnak – a „Kalasnyikov-ügy”</i>	<i>46</i>
4.5.4.	<i>Óvatos Balkán-politika</i>	<i>47</i>
4.5.5.	<i>A határon túli magyar kisebbség érdekvédelme.....</i>	<i>47</i>
4.5.6.	<i>Jugoszláv Néphadsereg határsértései.....</i>	<i>48</i>
4.5.7.	<i>Fordulat a magyar kormány álláspontjában</i>	<i>48</i>
5.	A HÁBORÚ LEZÁRÁSA ÉS UTÓÉLETE.....	49
5.1.	KÍSÉRLETEK A BÉKE HELYREÁLLÍTÁSÁRA – SIKERTELEN SZCENÁRIÓK	49
5.1.1.	<i>Carrington-Cutileiro terv (1992. március).....</i>	<i>49</i>
5.1.2.	<i>A londoni-alapelvek.....</i>	<i>50</i>
5.1.3.	<i>Vance-Owen terv (1993. január).....</i>	<i>50</i>
5.1.4.	<i>Az Owen-Stoltenberg terv (1993. augusztus)</i>	<i>51</i>
5.1.5.	<i>A nemzetközi összekötő csoport - Contact Group (1994 május).....</i>	<i>51</i>
5.2.	A DAYTONI BÉKESZERZŐDÉS	52
5.2.1.	<i>A béketárgyalás előfeltételei</i>	<i>52</i>
5.2.2.	<i>A daytoni tárgyalások</i>	<i>52</i>
5.3.	BOSZNIA-HERCEGOVINA ETNOTERRITORIÁLIS ALAPÚ FELOSZTÁSA	54
5.4.	BOSZNIA-HERCEGOVINA POLITIKAI RENDSZERE DAYTON UTÁN.....	55
5.5.	IFOR, SFOR, EUFOR – BÉKEFENNTARTÁS ÉS STABILIZÁCIÓ BOSZNIA-HERCEGOVINÁBAN	55
5.6.	HÁBORÚS BŰNÖK ÉS FELELŐSÉGRE VONÁS.....	56
5.6.1.	<i>Háborús bűnök a boszniai háborúban</i>	<i>56</i>
5.6.2.	<i>Háborús bűnök vizsgálata.....</i>	<i>59</i>

5.7.	A DAYTONI MEGÁLLAPODÁS PROBLÉMÁI	60
6.	BOSZNIA-HERCEGOVINA GEOPOLITIKAI HELYZETE NAPJAINKBAN	60
6.1.	EGYESÜLT ÁLLAMOK	60
6.2.	OROSZORSZÁG ÉS A NYUGAT-BALKÁN	61
6.3.	KÍNA.....	62
6.4.	EURÓPAI UNIÓ ÉS BOSZNIA.....	62
7.	ÖSSZEGZÉS.....	64
8.	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	66
9.	IRODALOMJEGYZÉK.....	1

DIPLOMADOLGOZAT

A boszniai háború és Bosznia-Hercegovina jövője

1. BEVEZETÉS

A független, szuverén Bosznia-Hercegovina államiságának története csupán a legújabb korokra datálható, története során ugyanis az évszázadok alatt nagy birodalmak fennhatósága alá tartozott, melynek köszönhető etnikai, vallási és kulturális sokszínűsége.

Bosznia-Hercegovina területe, főként annak északi részei már az írott történelem előtti időktől fogva lakott területek, rengeteg fontos lelőhellyel és lelettel. (Lovrenović, 1995)

A térséget a Kr. e. 2. századi római hódításig az illírek lakták, a Római Birodalomhoz pedig *Illyricum* tartomány néven került csatolásra. (Pécz, 2002) Későbbi hódítások során a kiterjesztett terület *Dalmatia* néven került be a köztudatba, mely nem csak a mai Bosznia területének nagy részét, de Horvátország Földközi-tenger partján fekvő részeit is magában foglalta.

A Római Birodalom széthullása után a VI. században szláv törzsek vetették meg a lábukat a Nyugat-Balkán területén, amely népcsoport napjainkig is meghatározó többségben található a régióban. (Encyclopedia Britannica)

A terület többször cserélt oda-vissza gazdát a horvátok és a szerbek között, mígnem a 12. századtól a 15. századi török hódításig végül a történelem folyamán először saját államisággal nem rendelkezett. (Parliamentary assembly of Bosnia and Herzegovina, 2010)

Bosznia először a környező országok fennhatósága alatt működött bizonyos fokú autonómiával és saját kormányzóval, majd 1377-ben önálló királysággá alakult. Nem tarthatott azonban sokáig a szuverenitás és önállóság, ugyanis a törökök birodalmi ambíciói egyre erőteljesebben kezdték délkeleti irányból fenyegetni az európai keresztény kultúra és államiság egészét.

Az ország feletti több, mint négy évszázados oszmán uralom muszlim többségűre formálta át a területen élő európai gyökerű népességet, amire természetszerű válaszként a régióban nagyobb számban élő keresztény nemzetiségek, a keleti-ortodox vallású szerbek, valamint a katolikus horvátok nacionalista mozgalmi a saját felsőbbrendűségük tudatában megkísérelték a Nyugat-Balkán minél nagyobb egységes területe feletti irányítást saját államuk hatáskörébe szervezni.

Láthatjuk tehát, hogy a terület etnikai, vallási és politikai feszültségektől enyhén szólva sem volt mentes már a 19. század végén sem. Cseppet sem meglepő, hogy e „puskaporos hordó” egy szikrával egész Európát lánggra lobbantotta 1914-ben.

Az első világháború után kikiáltott Szerb-Horvát-Szlóven Királyság, majd Jugoszláv Királyság első ízben kísérelte meg összekovácsolni a Nyugat-Balkánon élő nemzetiségeket. Az első Jugoszlávia idején bontakozott ki elsőízben élesben a szerb-horvát szembenállás.

A második világháború során a nemzetszocialista Harmadik Birodalom és a fasiszta Olaszország nemzeti alapon gondolkodó sovíniszta politikája az etnikai sokszínűséggel tarkított régióban könnyedén katalizálta a feszültségeket, mely főként a náci kollaboráns horvát „usztasák” rémtetteiben nyilvánult meg, azonban Tito kommunista partizánjai is határozottan pusztították az ellenségeiket, akiket nem ritkán koncepciók perében bélyegeztek usztasa-kollaboránsnak.

A XX. század kegyetlenségei különös súllyal neheztedek egész évszázadon át a Nyugat-Balkánra, így nem sok kellett hozzá, hogy a sok nemzetiséget erőszakkal szövetségi államba tömörítő erőskezű vezető, Josip Broz Tito halála után a tagköztársaságok nacionalista politikai erőinek előre törésével etnikai háború robbanjon ki.

Diplomadolgozatomban megkísérlem kielemezni a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején az egykori Jugoszlávia területén kialakuló konfliktus gyökereit elsősorban Bosznia-Hercegovina és szűk környezete történelmének, valamint a térség összetett etnikai összetételének bemutatásával. Szeretném megvizsgálni a volt Jugoszláviában kirobbanó háború boszniai szakaszának lefolyását, és az azt lezáró békefolyamatok során született megállapodást. További célom, hogy megvizsgáljam az ENSZ, a NATO, az Egyesült Államok és a nemzetközi közösség egyéb tagjainak szerepét a boszniai konfliktus rendezésében, a daytoni tárgyalások előkészítésében és a szerződés aláírásában. Diplomadolgozatom készítésekor szem előtt tartom a bosznia-hercegovinai etnikumokkal szembeni pártatlanságot és semlegességet, igyekszem minden nézőpontot megfelelően bemutatni.

Diplomadolgozatom elkészítéséhez szekunder kutatást használok, elsősorban elektronikus, másodsorban könyvtári források segítségével kívánom ismertetni a témát.

Célom, hogy Diplomadolgozatom megfelelő kiindulási alapot nyújtson a délszláv népek történelmét, az egyes etnikumok egymással szembeni viszonyát, a boszniai háborút, az azt lezáró megállapodást és a Daytonban bebetonozott politikai- és intézményrendszert tanulmányozók számára, illetve, hogy bosznia-hercegovinai helyzet rendezését szolgáló tanulmányok, tervezetekhez.

2. BOSZNIA-HERCEGOVINA TÖRTÉNELME

2.1. A régió korai történelme

Bosznia-Hercegovina területe egészen az írott történelem előtti időktől fogva lakott volt, melyet gazdag leletanyag tanúsít. A legrégebbre datálható leletek az őskőkorszakból, azaz a paleolitikumból származnak. (Lovrenović, 1995, p. 10) Ezen időszakban a domináns faj a Homo erectus, azaz a felegyenesedett ember volt, mely már aktívan alakította számára előnyössé környezetének erőforrásait, hogy abból szerszámokat, fegyvereket készítsen, valamint használta a tűz kínálta lehetőségeket úgy, mint világítás, fűtés és sütés. (Dobó István Vármúzeum) A feltárt lelőhelyek tanúsága szerint ez idő tájt Bosznia-Hercegovina északi területei voltak a legsűrűbben lakottak, de más térségein is kerültek elő bizonyítékok.

Az őskorban élő emberfajok közül (Homo erectus, Homo neanderthalensis, stb.) a Homo sapiens, azaz közvetlen elődünk maradt fent egyedüli emberfajként, vagy invázió, vagy pedig a többi faj beolvadása útján. (Harari, 2015)

A középső őskorszaki mezolitikumból alig marad fent lelet, ebben az időszakban volt tapasztalható egy nagyobb mértékű felmelegedés, mely népvándorlást, vagy kihalást hozott magával, így Bosznia területe gyakorlatilag néptelennek nevezhető ebben a földtörténeti korban.

A neolitikum hozza el igazán a térség fellendülését, rengeteg kerámia és kőeszköz maradt fent ebből a korszakból. Ekkoriban alakult ki az őskori vadászó-gyűjtögető életmódból a modern állattartó és földművelő, letelepedett életforma, melyre Bosznia területe kifejezetten ideálisnak bizonyult gazdag erőforrásai és állatvilága miatt. (Lovrenović, 1995, p. 13)

Bosznia hegyekkel, völgyekkel, erdőkkel és folyókkal szabdaltsága előnyös volt a betörő törzsekkel szembeni védekezéshez, a nehéz megközelíthetőség egészen napjainkig alapvető nemzetközi védelmi kérdésként funkcionál, ugyanakkor veszélyeket is rejt, például sarokba szorítás, izoláció, ahogyan történt az pl. Srebrenica hegyes-völgyes vidékein is. (Lovrenović, 1995, p. 14)

2.2. Illírek, a Római Birodalom és avarok Boszniában

Az ókorban a területen az úgynevezett illír törzsszövetség élt. Az illír egy történelmi gyűjtőnév a térségben uralkodó törzsekre, melyeket mai távlatból már nem tudunk differenciálni egymástól, azonban kétségbe vonható összetartozásuk. (Lovrenović, 1995, p. 14) Az illírek egy indoeurópai nyelven beszéltek, mely a mai albán nyelvvel áll rokonságban. Érdekesség, hogy valószínűsíthetően az illír nyelvből ered a Dalmácia szó. (Malcolm, 1994, p. 2) Az illír népesség több, mint egy évezreden át lakta a Balkán-félszigetet, ellenállással túlélve Nagy Sándor makedón birodalmának szomszédságát, a Kr.e. 3. századi kelta betörést, míg végül megsokszorozott erőfeszítésekkel a Római Birodalom hadseregének sikerült bevenni időszámításunk szerint 9-ben, véget vetve ezzel a független illír uralomnak. (Dzino, 2010)

Bosznia-Hercegovina területe a Római Birodalom fennhatósága alatt Dalmácia és kisebb részben Pannónia provinciákhoz tartozott. A római megszállás, ahogy a birodalom többi részén, az infrastruktúra fejlődését hozta magával, elsősorban hadi és másodsorban kereskedelmi célokra utak épültek a dalmát tengerparti városoktól Bosznia belső területei felé. (Malcolm, 1994, p. 2)

Az infrastruktúra mellett a római kultúra is központi elem lett. A saját írásbeliséggel nem rendelkező, a birodalomba asszimilált illírek római közigazgatás, valamint a betelepülő római veteránok és telepések hatására a latin nyelvet kezdték használni.

Fellendült az ásványi kincsek kitermelése, a melegvizes forrásoknál fürdők épültek.

A megszállás ellenére a római uralom évtizedei mégis a békét jelentették Illíria számára. (Lovrenović, 1995, p. 25)

Miután a Római Birodalom két részre szakadt, északról germán törzsek betörése után rövid ideig gót fennhatóság alá került a terület, azonban nem kellett sokáig várni és a Bizánci Birodalom visszafoglalta a területet, kiűzve a gótokat Boszniából. Ez a néhány évtized elegendőnek bizonyult azonban ahhoz, hogy mintegy másfél évezreddel később, a nacionalizmusok kialakulásának fénykorában, a 19. században új elmélet terjedjen el a boszniai muszlimok körében, faji eredetüket a germán gót törzsekben határozva meg. (Lovrenović, 2015) Később, a második világháború idején a boszniai muzulmánok a gót származás elméletével próbálták meg számukra pozitívan befolyásolni a Harmadik Birodalom őket érintő politikáját. (Malcolm, 1994, p. 5)

A bizánci fennhatóság visszaállításával Bosznia átkerült a két részre szakadt Római Birodalom között húzódó határszakasz nyugati oldaláról a keletre. A vallási határvonal később gyakorlatilag az országon keresztül húzódott, részben ennek köszönhető Bosznia-Hercegovina nagy arányú szerb és horvát etnikai megosztottsága. (Lovrenović, 1995, p. 30)

A terület egy másik népnek is otthont adott egy időre, mégpedig az iráni-kaukázusi eredetű avar törzseknek. Az ő rövid tartózkodásuk emlékéért Bosznia területén néhány település „obr-” előtagja őrzi, mely az avar szó szláv megfelelőjére utal. (Malcolm, 1994, p. 6)

2.3. Bosznia önállósága

2.3.1. A szlávok megjelenése Bosznia-Hercegovina területén

A 6-7. századtól kezdve északról, mai lengyel-cseh vidékekről délre vándorolva szláv törzsek kezdtek letelepedni a Balkán-félsziget nagy részén, még egészen Görögország északi részein is dokumentált középkori jelenlétük. (Malcolm, 1994, p. 6)

A szláv törzsek a Nyugat-Balkánon nem különültek el egyértelműen, az általuk irányított országok határai is igen volatilisnek mutatkoztak. A Bizánci Birodalom befolyási övezetének visszahúzóásával Bosznia területét hol nagyobb részét a szerbek, hol a horvátok tartották ellenőrzésük alatt, függően attól, hogy a két szomszédos ország melyike mutatkozott erősebb hatalomnak az adott időszakban. (Malcolm, 1994, pp. 9-12)

Bosznia területe hegyes-völgyes földrajzi adottságai okán kellőképpen megbonyolította a hadműveleteket, könnyen védhető, nehezen támadható vidék volt, erős államiság hiányában azonban gyakorlatilag a szomszéd államokon állt az irányítás sorsa. A 9-10. század folyamán több alkalommal is váltakozott a szerb, és horvát uralom. A 800-as évek elején Tomislav király erős horvát államot épített fel, melyet kiterjesztett Bosznia területére is. Tomislav halálát követően a feltörekvő szerb hercegség vette át a bosnyák területek fennhatóságát, majd a 960-as évektől ismét horvát kézbe került a térség. (Malcolm, 1994, pp. 9-10)

A Bizánci Birodalom ismételten erősödő térnyerésével a nyugat-balkáni államalakulatok hódoltságú státuszba kerültek. A bizánci uralom keretein belül a 10-11. században folytatódott a regionális „kishatalmak” fennhatóságának váltakozása: hol szerb zsupánok, hol horvát kormányzók vezették az országot.

2.3.2. Bosznia államformája a késő középkorban

Fontosnak tartom tisztázni a középkori Bosznia de facto és de jure államiségének kérdését. Jogilag a 12. századtól a magyar királyok címében szerepelt a „Ráma királya” cím is, mely megnevezés Bosznia területére utalt. Jogilag tehát a terület magyar királyi fennhatóság alatt állt, de facto azonban az ország bizonyos tekintetben hosszabb-rövidebb ideig autonóm módon, önálló államként működhetett. Adódhatott ez a lehetőség a terület periférikus jellegéből, nehéz megközelíthetőségéből, illetve abból a tényből, hogy az ország területe nem volt egyik nagy egyházszervezetbe sem szervesen integrálva.

Az államforma megnevezése szintén nagyon változó volt időszaktól és történelmi forrástól függően: a magyar korona uralma alá rendelt Bosznia a bánság államformát kapta, mely élén a területet kormányzó „bán” állt. A bán a magyar király által került kinevezésre, azonban viszonylagos autonómiát élvezett a rábízott országrész irányításában: a periférikus területeket volt hivatott kormányozni, különös tekintettel a biztonságpolitikára, védve ezáltal a királyság legtávolabbi határait. (Hampel, 1868)

Bosznia, mint állam, jelentősége II. István boszniai bán (Stjepan Kotromanić) uralma alatt lépett magasabb szintre, miután a bán elvette II. (Nagy) Lajos lányát feleségül. Ezután II. István felvette a *gospodin* címet, mely jogilag szuverén uralkodói rangra emelte, innen már csak egy kis lépés volt a királyság államformájának felvétele. (Mrgić-Radojčić, 2004)

Erre sem kellett azonban sokáig várni, ugyanis II. István utódja, Tvrtko hatalomra kerülése után a túlzottan megerősödött nemesektől lassanként visszavette a fennhatóságot a boszniai földek felett és 1377-ben a milei kolostorban királlyá koronázták. Címe ugyan több főméltóságot is tartalmazott, származása révén többek között a szerbek királyának titulását is felvette, elsősorban azonban mégis bosnyák uralkodóként vonult be a történelembe. A királyság több-kevesebb diplomáciai és politikai jelentőséggel közel egy évszázadon át, egészen 1463-ig Bosznia államformája maradt, amikor az Oszmán Birodalom végleg átvette a hatalmat.

2.3.3. Az önálló bosnyák állam

A középkor három legnagyobb államférfiúi közül az első Kulin bán volt, aki 1180 és 1204 között megteremtette a békés létezéshez szükséges erős politikai és gazdasági alapokat, valamint külkereskedelmi kapcsolatot nyitott Raguzán, azaz mai nevén Dubrovnikon keresztül. Uralkodása máig az önálló bosnyák államiség egyik fontos történelmi bástyája, a nép körében legendák övezik.

Kulin bán halála után a Boszniai bánság a magyar expanziós törekvések keresztútjében kissé megszabdalva, de fennmaradt.

A 12. század beköszöntével Horvátország és vele együtt az akkortájt éppen horvát uralom alatt álló Bosznia is magyar fennhatóság alá kerültek, utóbbit a korábban már említett „bán” kormányozta viszonylagos autonómiával. Horvátország egészen 1918-ig szoros kötelékben maradt Magyarországgal, ám Bosznia periférikus jellege miatt nem is olyan lassan távolodni kezdett. Ez az

állapot segítette az ország önállóságának kialakulását, kiváló táptalajt nyújtott egy saját lábön álló bosnyák állam megalakításához.

Több, mint egy évszázaddal Kulin bán halála után, 1314-ben jutott hatalomra a következő jelentőségteljes bosnyák uralkodó, II. István boszniai bán (Stjepan Kotromanić). (Malcolm, 1994, p. 16) Első politikai lépéseként az ekkoriban különálló, magyar nemesek tulajdonában lévő területeket visszafoglalásuk után összevonta a Boszniai bánsággal. Uralma alatt Bosznia és Hercegovina a történelem során első alkalommal egyesült egyetlen államban. Sokat tett Bosznia katolizálásáért, amennyiben több alkalommal közvetlenül folyamodott pápai segítségért a népesség megtérítéséhez és a boszniai egyházmegye megalapításához. (Ternovác, 2016) II. István hódításainak eredményeképpen Boszniához kerültek adriai partvidéki területek Ragusa és Split között, valamint az országhoz csatolt korábbi horvát területeket, melyek egészen napjainkig Boszniához tartoznak.

1. ábra: Bosznia kiterjedése a XII. és a XIV. század között
Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Bosnia#/media/File:Medieval_Bosnian_State_Expansion-en.svg

Halálával egy erős, önálló, jelentékeny bosnyák államot hagyott maga után örökül, a külső körülmények azonban unokaöccse és egyben örököse, I. Tvrtko bosnyák király ellen dolgoztak. Magyar, horvát és bosnyák kisenemesek uralkodtak ekkoriban különböző észak-boszniai területeken, akikkel szemben az újdonsült uralkodó eredményesen fel is lépett, hogy a területeiket Bosznia fennhatósága alatt egyesítse. Bosznia kiterjedése I. Tvrtko király uralkodása alatt érte el a

valaha volt legnagyobb kiterjedését (lásd 1. ábra). A királyság ekkoriban az adriai tengerparttól megközelítőleg a mai Bosznia-Hercegovina északi határaiig terjedt.

I. Tvrtko király uralkodása nevezhető a bosnyák államiség legfényesebb időszakának, az ország ekkor érte el legnagyobb területi kiterjedését, a kereskedelem felélénkült, a régióban béke honolt. Már ez idő tájt megkezdődtek az oszmán betörések a Balkán területére, I. Tvrtko halála előtt két csatában is szembeszállt az oszmán seregekkel, először 1388-ban Bilećánál, majd a szerb nemzeti öntudat egyik fontos bástyájaként ismert 1389-es első rigómezei csatában segítette a szerb seregeket Kosovo Poljenál.

Halála után, ahogyan az erőskezű, sikeres uralkodók után gyakran előfordul, véres harcok folytak az örökségéért, a boszniai trónért. E belső viszontagságok meggyengítették a királyságot, melynek határait a 14. század végétől az Oszmán Birodalom seregei folyamatosan támadtak.

A Bosznia-Hercegovina név máig őrzi azt a megosztottságot, mely az országon a totális oszmán uralom előtti feszült évtizedekben uralkodott: nemesi családok közötti örökösödési harcok, ellenkirályok, valamint rendkívüli hatalommal bíró nemesek, akik a saját földjeiken nem ismerték el a király hatalmát. Hercegovináról, mint területi egységről a 15. század közepétől kezdve beszélhetünk, amikor is az ország egyik túlzott hatalommal bíró nemes, Stjepan Vukčić Kosača felvette a herceg címet, átültetve a német közjogi méltóság, a Herzog titulust Boszniába. (Lovrenović, 1995, p. 40) Stjepan 1435-1465 között gyakorlatilag a legbefolyásosabb nemes volt Bosznián belül, óriási területek tartoztak hozzá, melyek a hercegi titulusból eredően Hercegovina néven először 1454-ben kerültek említésre Esebeg, oszmán hadvezér által írott levélben. (Vego, 1982, p. 48)

2.3.4. A bosnyák egyház és vallása, a „bogumilizmus”

A középkori boszniai állam fennállása idején, s talán pont annak hatására, létezett Boszniában egy sajátos ága a kereszténységnek, melyek külföldi források „bogumilizmusnak” neveznek. (Lovrenović, 1995, pp. 41-44) Az önállósult bosnyák államban népi bázisú egyházként működött, szerény istentiszteletekkel és építészettel. Élén az öregapa, azaz a „*did*” állt, követői a *krstjanok* és *krstjanicák*, azaz a bosnyák nyelven a keresztények voltak.

A vallás a keleti ortodox és a nyugati római-katolikus egyházak ütközőzónájában alakult ki, kicsit mindkettő által inspirálva és mindkettőtől elzárkózva. A bosnyák egyházra a környező országok uralkodói, valamint a római-katolikus egyház gyakran rásütötte az eretnek jelzőt, részben talán irigységből, részben pedig talán ezzel indokolva egy-egy lehetséges hadjáratot vagy hittérítő missziót.

A sajátos boszniai keresztény vallás nem élte túl a török hódítást, a boszniai állam 1463-as kvázi megszűnésével együtt a bosnyák egyház is megszűnt, az oszmán iszlamizáció pedig az utolsó csíráit is felszámolta.

2.4. Oszmán uralom

2.4.1. Török hódítások kezdete

Az Oszmán Birodalom észak-nyugati irányú terjeszkedése a 14. századtól állandó napirendi pont volt a Dél-Kelet-Európa országainak vezetése körében. Elsőkörben Görögország északi, Bulgária déli területein vetették meg lábukat, majd folyamatosan, tervszerűen körülkerítették a Bizánci Birodalmat és tovább terjeszkedtek a Balkánon észak-nyugati irányban.

A Nyugat-Balkánt, azon belül pedig Boszniát és régióját 1388-ban érte az első török támadás, amelyet a zahumljei Bilećánál vertek vissza I. Lázár szerb cár és a területen uralkodó bosnyák nemes, Vlatko Vuković seregei. Ettől a dátumtól számíthatjuk a közel 140 éven át tartó oszmán hódítás időszakát. Ez időszak alatt Bosznia eleinte többé-kevésbé megőrizte függetlenségét, de facto azonban egyre inkább beszivárgott a török kultúra a térség mindennapjaiba.

A dél-kelet-boszniai nemesek egymás közötti viszályok rendezésére gyakran paktáltak le az oszmánokkal, akik befolyása ezáltal folyamatosan növekedett. (Lovrenović, 1995, p. 66)

1430-as években a törökök elfoglalták Bosznia középső területei, köztük az akkori nevén Vrhbosna települést, melyet ma Szarajevó néven ismer a világ. Érdekesség, hogy a Szarajevó név a perzsa/török eredetű „Saray” =palota és a török eredetű „Ovasi” =mező szavakból áll, azaz mező a palota körül. (Šabanović, 1959) Az 1455-ben kialakított szarajevói vilajet az egyik első török közigazgatási terület volt Bosznia területén. (Lovrenović, 1995, p. 67)

Különleges gyorsasággal folytak az oszmán hódítások II. „hódító” Mehmed szultán uralma alatt, aki sikeresen bevette Konstantinápolyt, összeroppantva ezzel a Bizánci Birodalmat. Az így keletkezett vákuumot kihasználva az Oszmán Birodalom képes volt az ortodox-katolikus többségű területeken a politikai és egyházi zűrzavar közepén meglehetősen gyorsan elfoglalni hatalmas területeket. Véleményem szerint a Bizánci Birodalom gyengülése különösen erősen érintette a Balkánt az ortodox-katolikus vallás elterjedtsége miatt.

Az elkövetkező néhány évben nagyon gyorsan eszkalálódtak az események, Szerbia teljes területe 1359-ben Szendrő várának bevételével oszmán megszállás alá került, így Bosznia számára egyre kézzelfoghatóbbá vált egy totális török invázió fenyegetése.

Stjepan Tomašević bosnyák király, korábban rövid ideig szerb despota, 1461-ben segítségért kiáltva levelet írt a vatikáni egyház fejének, II. Piusz pápának, azonban végül nem kapott segítséget nyugatról. 1463-ban megindult a rettegett oszmán invázió Bosznia ellen, elesett a legerősebb bosnyák erődítmény, Bobovac. Stjepan királyt a török seregek Ključnál elfogták és Jajcében kivégezték, gyakorlatilag véget vetve ezzel az önálló és független bosnyák államnak. Hercegovina valamennyivel tovább állt ellen a török hódításnak Stjepan Vukčić Kosača herceg ellenállásának köszönhetően, azonban a túlerővel és így a realitásokkal az egykor nagy hatalmú

nemes sem szállhatott örökké szembe. 1466-os halálát követően második fia, Vlatko folytatta az ellenállást, azonban 1482-re az utolsó hercegovinai erődítmény is elesett. (Malcolm, 1994, p. 43)

Az ország ellenben nem került teljes oszmán megszállás alá, a törökök ugyanis egy báburalkodó segítségével „rehabilitálták” a Boszniai Királyságot, választottjuk pedig gesztusértékkel a híres bosnyák Kotromanić család leszármazottja lett. Az oszmán báb bosnyák királynak gyakorlati hatalma nem volt, az országot a birodalmi kormányzat irányította, diplomáciai szempontból azonban mégis kedvező volt az ország autonómiájának látszatát kelteni.

Nem sokkal később Hunyadi Mátyás jelentős területeket foglalt vissza, köztük Jajce és Szrebernik várát, mely egyfajta déli végvárvonal funkcionált közel fél évszázadon át. A Jajce-Szrebernik határvonal északi felén a magyarok által visszahódított területeken ugyancsak egy bosnyák „király” került kinevezésre, feltehetően a törökök által megszállt területeken fennálló szituációra reflektálva.

A II. Mehmed szultán 1482-es halálát követően utódja, II. Bajazid szultán sokkal inkább a birodalmának megszilárdítására fókuszált, így a Hunyadi Mátyás idején a boszniai hadszíntéren beállt status quo még néhány évtizeden át fennállt.

I. Szulejmán 1520-tól kezdve foglalta el a szultáni méltóságot, új korszakot nyitva az Oszmán Birodalom hódításainak történetében. A II. Mehmed idején oly sikeres expanzív hadjáratok Szulejmán uralma alatt újraindultak és sikereik nem is vártak magukra sokáig. Elsőként a Magyar Királyság seregei szenvedtek sorsfordító vereséget a mohácsi csatában 1526-ban, majd nem sokra rá 1527-ben az oszmán csapatok bevették Jajce várát, Bosznia ezáltal hivatalosan is az Oszmán Birodalom részévé vált.

2.4.2. Az oszmán uralom évszázadai

Az oszmán uralom beálltával Bosznia betagozódott az Oszmán Birodalom közigazgatási és politikai rendszerébe. Közigazgatási alapegységként a korábban alapított boszniai és szarajevói vilajetek szolgáltak, majd ahogy fejlődött a birodalom központi közigazgatása, folyamatosan átalakultak a periférikus tartományok, a boszniai vilajetekből megalakult a boszniai szandzsák, mint nagyobb méretű közigazgatási egység.

A boszniai szandzsák, majd 1580-tól boszniai elájet élén a beglerbég állt, aki önállóan kormányozta az Oszmán Birodalom perifériáján elhelyezkedő, birodalomhoz csatolt területeket. A tény, hogy Bosznia beglerbéggel rendelkező önálló közigazgatási egység volt a török uralom idején, kiemeli a Nyugat-Balkán többi, török uralom alatt álló országa közül, példának okáért Szerbia több régióra osztva különböző tartományokhoz tartozott, nem őrizhette meg középkori egységét.

A Boszniában is meghonosított katonai-feudális közigazgatási rendszert timár-rendszernek nevezték. Elnevezését a kisebb, általánosan elterjedt birtoktípusról, az ún. timárról kapta, melyet a beglerbég, vagy más, magasabb beosztású hivatalnok osztott ki a szpáhik, azaz a lovaskatonák számára, kötelező katonai szolgálat fejében. (Dávid & Fodor, 2004)

A *timár* után méretben következő birtok az úgynevezett *ziámet*, melynek tulajdonosa a *záim*, azaz parancsnok, akinek pozícióját középvezetőként lehet karakterizálni.

A legmagasabb rendű birtok a *khász*, ami gyakorlatilag a szultán, vagy családtagjainak közvetlen birtokát képezte. Bosznia esetén a legtöbb *khász* birtok a beglerbég kezében volt. (Oruç, 2009)

Míg a *timár*-rendszer egy terjeszkedő birodalom számára a 15-16. században ideális eszköz volt lojális katonaság kinevelésére és fenntartásának, hátránya az volt, hogy a 16. századtól kezdve haditechnikában nem tudta tartani az európai hadseregek fejlődésének ütemét. Ahhoz, hogy a haderő fel tudja venni a versenyt a Nyugat erőivel szemben, a birodalom központjának kellett volna felfegyverezni a tartományok hadseregeit is, mely rendkívüli pénzügyi terhet jelentett.

2.4.3. Iszlamizáció a török uralom idején

Az 1463-as oszmán hatalomátvételt megelőzően Bosznia és Hercegovina lakosainak legnagyobb hányada keresztény vallású volt, amennyiben a „bogumilista” bosnyák egyházat is a keresztény vallások közé soroljuk. A 15. századtól kezdve azonban az iszlám vallás egyre inkább terjedni kezdett, köszönhetően az Oszmán Birodalom gyors észak-nyugati irányú terjeszkedésének a Balkán-félszigeten.

Bosznia iszlamizációja a környező tartományokhoz képest gyorsabb ütemben és eredményesebben ment végbe. Ennek okát több körülményben kereshetjük, ezek közül az egyik az, hogy a környező országokhoz képest szerényebb körülmények között élő köznép nagy arányban vette fel a muszlim vallást társadalmi-gazdasági okokból, például mert muszlimnak lenni kisebb adóterhet jelentett, vagy mert csak muszlim vallású alattvaló örökölhetett földtulajdont. (Zhelyazkova, 1994, p. 191)

Véleményem szerint ugyancsak az iszlám vallás gyors terjedésének kedvezett, hogy Bosznia és Hercegovina területén a korábbi évszázadok során egyetlen egyház sem volt képes szilárdan megvetni lábát. Az oszmán hódítók erős háttérrel rendelkeztek és nagy tapasztalattal állították fel Bosznia és Hercegovina területén saját közigazgatásukat és egyházrendszerüket, mely könnyűszerrel kitöltötte a korábban tátongó űrt.

Az oszmán uralom alatt az egyszerű emberek számára kedvezőbb életfeltételeket biztosított a muszlim felekezethez tartozás, de a kényszerített iszlám hitre térítés nem volt központi politikája a Portának. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyes helyi főméltóságok eszköztárában nem szerepelt az erőszakos áttérítés, ők viszonylag függetlenül munkálkodhattak a birodalom központi irányításától.

Jellemző politikája volt az Oszmán Birodalomnak szinte megalakulásától fogva, hogy a külső tartományokból fiatal fiúkat küldtek a birodalom szívébe az iszlám tanításokra történő átnevelésre és ingyen munkára. Ezt a jelenséget nevezzük úgy, *devşirme*, ami török nyelven összegyűjtést jelent. (Fodor, 2001, pp. 308-314) A birodalom külső tartományain fogságba ejtett

és elhurcolt gyerekeket jellemzően rabszolgaként alkalmazták közmunkákra, majd később, amint megérették a feladatra, janicsárként szolgáltak az oszmán haderő kötelékében, nem ritkán saját szülőházájukban, honfitársaik ellenében.

Általánosságban elmondható, hogy az áttérés az iszlám hitre a boszniai és hercegovinai muszlimok körében legnagyobb részben önkéntesen és erőszak nélkül történt, kivételek persze előfordulhattak. (Zhelyazkova, 1994, p. 191)

Jelentősen hozzájárult a muszlim kultúra fejlődéséhez tudósok, értelmiségiek betelepülése a birodalom központi területeiről Bosznia és Hercegovina területére, de előszeretettel telepedtek le kisebb földbirtokok tulajdonosaiként nyugdíjazott janicsárok is.

Említésre méltók a latin eredetű *vlach* nemzetiség képviselői is, akik leginkább Kelet-Bosznia és Kelet-Hercegovina területén éltek. (Zhelyazkova, 1994, p. 194) A középkori Boszniai Királyság több ízben próbálta csorbítani a *vlachok* jogait és társadalomban betöltött vertikális pozícióját tovább süllyeszteni, ezért a török hódítás idején előszeretettel álltak a törökök mellé, akik méltóságtelesebb státuszt kínáltak nekik katonai szolgálat és határvédelem fejében, cserébe a *vlachok* nagy arányban tértek át az iszlám vallásra. Amint azonban a határvidék Bosznia középső területeiről tovább tolódott északra és nyugatra, a *vlachok* nem játszottak már olyan fontos szerepet a határvédelemben, így különleges státuszukat elveszítették, beolvadtak a boszniai muszlim társadalomba.

A középkori kereskedelmi és bányászati központok különleges státuszt kaptak az államapparátustól, így e városok kereskedelmi központokként virágzásnak indultak. A helyi kézművesek iszlám típusú céhekbe, úgynevezett ún. *zadrukákba* tömörülve folytatták tevékenységüket, mely a Porta által felállított sztenderdekkel szabályozta működésüket a piacon.

Az Oszmán Birodalom jogi rendszerét egyfajta kettősség jellemezte, ugyanis hivatalosan a saría, az iszlám vallás törvényei voltak hatályban, mellette azonban a szultán is kibocsátott törvényeket és rendeleteket, ezeket nevezzük kánunoknak. A törvények betartásáért a kádi, azaz a bíró felelt a tartományokon, aki elsősorban a kánunok alapján hozta meg ítéletét. (Fodor, 2001, pp. 11-24)

A kádival kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a Porta viszonylagos függetlenséget hagyott a tartományok főméltóságai számára és ameddig a pénz kellőképpen áramlott a központi kincstárba, addig nem vizsgálták a miképpen kérdését, leginkább utalnék itt a korrupcióra, mely sajnos az Oszmán Birodalom hatalommal rendelkező méltóságai között is burjánzott. (Fodor, 2001, pp. 83-90)

A boszniai szandzsák, majd 1580 után boszniai elájet, határprovincia lévén, saját hadsereget és kiterjedt, erődítményekkel övezett határvédelmet követelt meg.

Boszniának a birodalom rá eső észak-nyugati határait a 15. század végétől a nyugati (osztrák, magyar, horvát) seregekkel szemben saját magának kellett megvédenie, a Porta segítsége nélkül. A régió távoli elhelyezkedése az Oszmán Birodalom központjától többek között a megnyúlt

utánpótlási útvonalak miatt jelentős költséggel járt a birodalom kincstárának. Mindezek a tényezők azt eredményezték, hogy egyre fontosabb szerep jutott a helyi kis- és középbirtokos szpáhiknak és janicsároknak, akik a XIX. század elején kihasználva jelentőségük növekedését, fokozatos decentralizációval igyekeztek megnyirbálni a birodalom központi hatalmát a régióban. (Zhelyazkova, 1994) A függetlenedési törekvéseket a Porta nem nézte jó szemmel, több ízben indított sikeres megtorlást, leváltva a szakadár nagyurakat pozíciójukból. Néhol sikerült azonban engedményeket kiharcolni, így például Hercegovina elnyerte a jogot a boszniai elájetől független „*pasaluk*” megalakítására.

2.4.4. Az oszmán Bosznia lassú reformjai és hanyatlása

A 19. század elején, a napóleoni háborúk után sürgetővé vált az oszmán és a vele csatlós hadseregek reformja. Az európai hadseregek jelentős fejlődésen mentek keresztül, a modern technika rendkívüli tüzerővel és gyorsasággal tette lehetővé nagy területek bevételeit.

Bosznia és Hercegovina területén azonban nem a hadsereg reformjai okozták a legfőbb elégedetlenséget, sokkal több feszültség rejtőzött a földesúri-paraszti viszonyban országszerte. (Malcolm, 1994, pp. 119-135) A timár-rendszer a korábbi évszázadok során elavultsága okán már többször átdolgozásra került, a boszniai elájetben azonban hivatalosan 1831-ben került megszüntetésre, melyet az önkényes földesurak nem tartottak be különösebben szigorúan. Parasztfelkelések törtek ki a tartomány egész területén, melyek ugyan elfojtásra kerültek, a feszültség okait azonban nem sikerült megszüntetni, jelentősebb reformokra lett volna szükség.

1847-ben némileg nőtt a leadózkodó termény mennyisége, cserébe a kötelező robot intézménye megszüntetésre került. Ennek betartatása azonban szintén több évet, néhol évtizedet vett igénybe, ellenben a megnövekedett adóteher azonnal beszedésre került. Újabb lázadások törtek ki, melyre véleményem szerint hatással lehetett az amúgy is forrongó európai közhangulat, ám még e felkeléseken is úrrá tudtak lenni az oszmán kormányzat karhatalmi erői.

Fontos megjegyezni, hogy az európai nagyhatalmak ez idő tájt kezdték tekintetüket a Balkán-félszigetre szegezni, mely kiváló befolyási övezet lehetőségét vetette fel. Az Osztrák-Magyar Monarchiának régi vágya volt a dél-keleti irányú terjeszkedés, Oroszország pedig a keleti-ortodox keresztény vallásra támaszkodva kívánta érdekeltségi övezetét bővíteni a Balkánon. Nagy sikerként könyvelhette el például az Orosz Birodalom, hogy a berlini kongresszus hatására orosz védnökség alatt 1878-ban megalakulhatott az önálló Bulgária. (Romsics, 2020, p. 141)

Mindkét nagyhatalom kihasználta az Európa-szerte egyre erősödő nacionalista érzelmeket, melyek a délszláv térségben összekapcsolódtak a vallási hovatartozással: a keleti-ortodox vallásúak magukat szerbnek, a római-katolikusok pedig horvátnak vallották. A nagyhatalmi támogatás növekvő nyomást helyezett az Oszmán Birodalom külső tartományára, amely negatív hatással volt Bosznia és Hercegovina keresztény lakosaira nézve, ugyanis a muszlimok ellenérzését váltotta ki, az állam pedig elsősorban muszlim alattvalói érdekeit tartotta szem előtt.

A növekvő vallási feszültségek és az adófizetők, ún. *ráják* egyre romló életminősége hatására 1875-ben kirobbanó felkelések, melyek Bosznia török megszállása óta a legfenyegetőbbek voltak, politikai töltetet is kaptak. Immár az osztrák és orosz befolyással szemben is harcolt az oszmán vezetés.

A felkelések leverése ellen fellépett a szomszédos, időközben függetlenné vált Szerbia és az oroszokkal csatlós Crna Gora (Montenegró) is, melyek megsegítésére azonban orosz beavatkozás szükségeltetett. Az orosz katonai segítségnyújtás hatására megbillent erőegyensúly immár elégnek bizonyult a békekötéshez, melyre a San Stefano-i békeszerződés keretében került sor: Oroszország befolyást szerzett Bosznia és Hercegovina felett. Még ugyanebben az évben a berlini konferencián a nagyhatalmak abbéli aggodalma miatt, hogy Oroszország túlzott befolyást szerez a térségben, a konferencián résztvevő országok egyezményben felhatalmazták az Osztrák-Magyar Monarchiát Bosznia-Hercegovina megszállására. Az invázió 1878 nyarán meg is indult és alig 3 hónap leforgása alatt a teljes tartomány osztrák-magyar okkupáció alá került. Bosznia-Hercegovina 1908-ig formálisan még ugyan oszmán tartományként funkcionált, de facto azonban az Osztrák-Magyar Monarchia teljeskörű uralma érvényesült. (Lovrenović, 1995, pp. 119-127)

2.5. Habsburg-éra Bosznia-Hercegovinában

2.5.1. Osztrák-magyar megszállás évtizedei

1878-ban az Osztrák-Magyar Monarchia a folyamatosan visszaszoruló Oszmán Birodalomtól a berlini kongresszus során hivatalosan is megszerezte az ideiglenes fennhatóságot Bosznia és Hercegovina felett, melynek egy villámgyors, alig három hónap alatt lezajló megszállással szerzett érvényt. A szűk négy évtizednyi Habsburg fennhatóság rengeteg elvitathatatlan előnnyel járt Bosznia-Hercegovina számára, melynek egyedül az oszmán szultán és a Monarchia között kötött egyezmények szabtak határt, Bosznia-Hercegovina az 1908-as totális Habsburg annexió előtt ugyanis változatlanul az Oszmán Birodalom részét képezte, csupán osztrák-magyar protektorátusi státuszban. (Romsics, 2020) Az egyik ilyen megállapodás értelmében Bosznia-Hercegovina területén kizárólag az ország belső adóbevételeiből történhettek fejlesztések, azaz Bécs nem finanszírozhatta saját kincstárából az ország felzárkóztatását a Monarchia többi országához. (Malcolm, 1994, p. 141)

Korlátozott sebességgel hát, de a Monarchia hozzálátott az ország közigazgatásának és infrastruktúrájának fejlesztéséhez. Bosznia modern köz- és vasúthálózatának alapjai, valamint a hegységekkel szabdaltsága miatt elengedhetetlen hidak és alagutak sorai épültek meg ebben az időszakban, lehetőséget adva az ország természeti kincseinek kiaknázásához és egyúttal a kereskedelem fellendítéséhez. Megfigyelhető magasfokú iparosítás: az évszázadok óta jelentős ezüsbányászatot megelőzi jelentőségben a szén, vasérc és a réz kitermelése, hatalmas vas- és acélipari létesítmények kezdték meg működésüket.

Bosznia Habsburg korszakában viszonylagos vallási szabadság uralkodott. Továbbra is működtek saría-bíróságok, amelyek az iszlám szent törvényei alapján ítélkeztek a felekezethez tartozók ügyeiben, bíráinak képzésére pedig muszlim iskolák épültek.

Lévén, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hagyományosan is katolikus államvallásra épült, nem meglepő, hogy fejlődésnek indult a katolikus hitközösség Bosznia-Hercegovinában a megszállás időszaka alatt. Templomok, szent helyek épültek szerte az országban, köztük Szarajevóban is. Fontos azonban megemlíteni, hogy ez nem kellőképpen származott állami kivételezésből, elegendő okot biztosított a fellendülés tényéhez a katolikusok lélekszámának gyors növekedése a német és magyar etnikumú, gazdasági okokból betelepülők miatt. (Malcolm, 1994, p. 144)

Bár vallásuk miatt nem részesültek alapvető kivételezésben, gazdaságilag azonban jelentős adókedvezményekkel járt betelepülni az Osztrák-Magyar Monarchia más területeiről, főként, ha hajlandónak mutatkoztak a bosnyák állampolgárság felvételére.

Hasonlóan fontos megemlíteni a politikai szabadságot, mely Bosznia és Hercegovina 1908-as annektálásával állt be az országban. A Habsburg kormányzatnak, Bosznia elszakadásával az Oszmán Birodalomtól, immár kevesebb oka volt aggódni a szultánpárti szeparatizmus miatt, alacsony kockázattal liberalizálhatta a politikai életet az országban. A keleti-ortodox, a katolikus és a muszlim elitek képviselői pártokat alapítottak. (Malcolm, 1994, pp. 151-152) Mivel önmagában egyik párt sem lett volna képes többséget szerezni, a két leginkább egymásnak feszülő tábor, a keleti ortodox és a katolikus is a muszlimok kegyeiért versengett, hogy maga mellé állíthassa. Bár az 1910-ben megalakult bosznia-hercegovinai parlament, az ún. *bosansko-hercegovački sabor* négyéves fennállása során belügyek terén ugyan tényleges törvényhozói és végrehajtói hatalommal rendelkezett, azonban szinte bármilyen döntésben az osztrák-magyar kormányzat jóváhagyása volt szükséges. Az első világháború kezdete sajnos véget vetett az első ígéretes demokratizálódási kísérletnek, mely elhozhatta volna a különböző nemzetiségi és vallási közösségek parlamentáris együttműködését.

2.5.2. Nacionalizmus a Nyugat-Balkánon

2.5.2.1. Szerb nacionalizmus

Bosznia-Hercegovina Habsburg Birodalomba történő annektálása annak politikai életre gyakorolt pozitív hatásai mellett sajnos erősen feltüzeltelte az immár egy évszázados hagyományra visszatekintő szerb nacionalizmust.

A nacionalizmusnak alapul szolgáló délszláv irodalmi nyelv alakulása a 19. század első felére tehető, amikor mind Szerbiában, mind Horvátországban és Dalmáciában a kor vezető nyelvészei ugyanazon nyelvjárás mellett tették le voksukat.

Szerbiában Vuk Stefanović Karadžić, Horvátországban, azon belül is Dalmáciában pedig Ljudevit Gaj volt az a nyelvész, aki úgy döntött, a több különböző dialektusból éppen az ún. što-

nyelvjárás (nevét a kérdőszóról kapta: *što=mi?*) lesz a délszláv nép számára a legcélravezetőbb, így szótárakat, irodalmi műveket írtak ebben a dialektusban, jelentősen segítve annak elterjedését. (Romsics, 2020, pp. 102-104)

A horvát és a szerb népek magasfokon megegyező nyelve kiváló táptalajt nyújtott a délszláv eszmék létrejöttének és terjedésének, azonban mindkét fél a maga szemszögéből tekintett rá: a szerbek és a horvátok is a közös nyelvvel érveltek a délszláv nép összetartozása mellett, a különbség csak az volt, hogy mindenki saját uralma alatt képzelte megvalósítani az egyesítést.

Szerbiában a 19. század elején nyert teret első ízben a nacionalizmus. Az 1804-es szerb felkelést vezető Đorđe Petrović (más néven *Karađorđević*, azaz Fekete György) először még csupán viszonylagos autonómiát kívánt elérni az Oszmán Birodalmon belül, melyre hajlandóságot is mutatott a Porta, a gyorsan jött siker azonban ambiciózusabb követelésekhez vezetett: teljes függetlenség és a középkori Szerb Birodalom visszaállítása. (Romsics, 2020, pp. 115-118) Az ezt követően csupán néhány évet megélt Szerb Fejedelemséget a janicsár seregeknek még sikerült megdönteni, Karađorđević-et elűzni, ám a második, 1814-es felkeléssorozattal már megszilárdult a kezdetleges szerb állam helyzete, ezúttal már Miloš Obrenović vezetésével.

1833-ig az Oszmán Birodalom további területeket engedett át az egyre erősödő Szerbiának, ahol a kormányzat néhány évvel később pedig már a Nagy-Szerbia „terv” második fázisára kezdett összpontosítani: egyesíteni a Habsburg uralom alatt álló délszláv területeket szerb fennhatóság alá. Bosznia-Hercegovina 1878-as Habsburg megszállásának következtében a nagyszerb tervek egy időre a fiókba kerültek.

Gyökeres külpolitikai irányváltás állt be Szerbiában, amikor 1903-ban államcsíny áldozatául esett a Obrenović-házi uralkodó, I. Sándor király helyére az összeesküvő katonatisztek az 1804-es felkelésben felemelkedett, elbukott majd vissza-visszatérő Karađorđević-dinasztia örökösét, I. Pétert választották meg a trónra. Az új király és kormánya szakított elődjének kooperatív politikájával. Ami a Habsburg Monarchiát illeti, a két állam viszonya ettől kezdve erősen megromlott. (Romsics, 2020, pp. 147-154)

Az Osztrák-Magyar Monarchia az ellenséges szerb gesztusokat ellentételezendő embargót vetett ki Szerbia fő exportcikkeire, többek között a sertésre és egyéb élőállatokra, majd megszilárdítandó hatalmát Bosznia-Hercegovina területén, 1908-ban teljeskörűen annektálta azt.

Bosznia-Hercegovina annexiója nem maradt szó nélkül, Szerbia részt követelt magának az országból, melyet a Monarchia nem kívánt teljesíteni.

Szerbia régi szövetségeseihez fordult, diplomáciai mellett akár katonai segítségnyújtást is remélve Oroszországtól a Habsburg Monarchia ellenében. Az orosz vezetés felmérve a nemzetközi helyzetet úgy döntött, nem kíván Ausztriával, valamint annak erőteljes szövetségeseivel, az egyre erősödő Német Birodalommal egy esetleges háborúba keveredni, így kénytelen volt délszláv szövetségeseinek kérését visszautasítani, nem kis felháborodást kavart ezzel a hátszínben és a keleti-ortodox egyházon belül. (Romsics, 2020, pp. 147-154) Az 1909-ben patthelyzetbe szorított,

némileg megszegyenült orosz vezetés esete mellesleg kulcstényezőnek bizonyult az első világháború kirobbanásában.

A patthelyzet hatására kialakult tehetetlenségükben a szerbek pusztán délszláv nacionalista propagandával, valamint terrorszervezetekkel voltak képesek az Osztrák-Magyar Monarchiát belülről gyengíteni. (Makkai, 2014)

Ezen körülmények között alakult meg a *Narodna Odbrana* (Nemzeti Védelem vagy Nemzeti Szövetség), mely terrorcselekmények és merényletek tervezésében közreműködött a *Crna Ruka* (Fekete Kéz, hírhedt jelmondata: „*Ujedinjenje ili Smrt*” = Egyesítés vagy Halál), valamint a *Mlada Bosna* (Ifjú Bosznia) nevezetű, hírhedt terrorszervezetekkel.

A csoportosulás egyik sikeres merénylete borította lángokba egész Európát, soha nem látott, világméretű konfliktusba torkolt, végrehajtója pedig nem más, mint a boszniai szerb nemzetiségű egyetemista, Gavrilo Princip.

A balkáni nacionalizmus újabb csúcsát érte el az első és a második Balkán-háború után, úgy tűnt, nincsenek lehetetlenek. Az első Balkán-háború során Montenegró, Szerbia, Bulgária és Görögország összefogásával az Oszmán Birodalom szinte teljes mértékben és véglegesen kiűzetett Európából, területei pedig a viszonylag friss balkáni nemzetállamok között felosztásra kerültek. A második Balkán-háborút az elsőben még szövetségben harcoló felek vívták, ezúttal korábbi szövetségeseik, Bulgária ellen.

Szerbia területe a két Balkán-háborút követően mintegy megduplázódott, miután a háborúkat lezáró londoni konferencia 1913-ban neki ítélte az albán többségű Koszovót és Észak-Macedónia egy részét, valamint Montenegróval nagyjából egyenlő arányban osztottak meg a Novi Pazar-i szandzsák területén is. (Herța & Corpădean, 2021) Ez olyan mértékű növekedés volt, amit az Osztrák-Magyar Monarchia nem hagyhatott szó nélkül, tartva a megerősödött keleti szomszéd támadásától megsokszorozta Bosznia-Hercegovinában állomásozó erőit.

2.5.2.2. Horvát nacionalizmus

A horvát nacionalizmus is a 19. század elején kezdett terjedni, mintegy organikusan kialakítva a nagyszerb eszme ellentétét, a nagyhorvát eszmét, mely célja eleinte a horvát kultúra és nyelv védelme és kiterjesztése a horvátok által lakott területre.

Fontos leszögezni, hogy Horvátország a Magyarországgal közös perszónálunió keretében nagyjából 900 éven át rendelkezett többé-kevésbé önálló törvényhozással, mely nemzeti büszkeségük jelentős hányadát adja.

A horvátok közelről figyelemmel kísérték Szerbia függetlenségének kivívását a törökökkel szemben, majd a Balkán-háborúk alatt területének megduplázódását. A Monarchia politikája ekkoriban a szerb birodalmi aspirációk megtörésére irányult, melyben partnerek voltak a horvát politikusok is, akik tartottak egy túlzottan erős Szerbia gravitációs erejétől, mely az egész délszláv térség feletti uralmat tűzte ki célul.

2.5.3. Casus belli

A bosznia-hercegovinai kérdésben diplomáciai és katonai téren is tehetetlen szerb kormányzat kénytelen volt elfogadni a beállt helyzetet, azonban néhány önkényes terrorszervezet magához ragadta az irányítást. A fentebb már említett *Mlada Bosna* a *Crna Rukával* és a *Narodna Odbrana*-val együttműködésben az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd főherceg szarajevói látogatása alkalmából merényletsorozatot tervezett. (Malcolm, 1994, pp. 153-155) A főherceg Monarchia seregeinek szemlájére érkezett június 28-ára, látogatása pedig tökéletes alkalomnak mutatkozott a szerbek bosszújának szimbolikus kinyilvánítására, ugyanis egybeesett a szerb nemzeti öntudat legfontosabb ünnepével, a rigómezei csata dátumával, Szent Vitus napjával. (MTI, 2009) A merényletet a biztos siker érdekében több felvonásosra tervezték és ahogyan az várható volt, több próbálkozás is kudarcot vallott aznap. Ahhoz, hogy a trónörökös ellen irányuló merénylet sikeresen zárulhasson, a merénylő Gavrilo Principnek egy nagy adag szerencsére is szüksége volt. Ferenc Ferdinánd a sikertelen merényletkísérletben aznap korábban megsérült tisztet meglátogatandó a kórházba kívánt hajtani kíséretével, ám a sofőrjét elfelejtették tájékoztatni az útiterv módosításáról. Az autó lefordult egy lezárt utcába, ahonnan vissza kellett tolatni, az emiatt kialakult fejtelenségre tudott lecsapni Princip és adta le a végzetes lövéseket, amelyek végeztek Ferenc Ferdinánd főherceggel és hitvesével, Chotek Zsófiával.

A merényletet követően közel három hetes tanácskozás következett a Hármas Szövetség tagállamai között. Végül az Osztrák-Magyar Monarchia július 23-án ultimátumot adott Szerbiának, hogy felkutassa és kiadja a merényletért felelős személyeket. A követelések 10 pontból álltak, melyek nagy részét Szerbia kész volt elfogadni, egy kivételével: Szerbia területén osztrák-magyar rendőrök és bírák vizsgálódhassanak a merénylet elkövetésével kapcsolatban.

Ez utóbbi követelés rendkívül sértette veszfáliai rendszer elvét, hogy egy ország területei felett saját maga rendelkezzen. Mindebből én arra következtetek, hogy az ultimátum célja nem annak teljesítése volt, épp ellenkezőleg, a benyújtói visszautasítást vártak, ezáltal szereve egy igen erős jogalapot a hadüzenet benyújtására.

2.6. Az első Jugoszlávia (1918 – 1945)

2.6.1. Jugoszlávizmus az első világháború idején

Az ultimátum egyetlen pontjának visszautasítására az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, majd pár nappal később Oskar Potiorek tábornok Bosznia-Hercegovinában állomásozó csapatai a Drina folyón átkelve támadást indítottak az ország ellen. (Inkei, 2020) Az első két sikertelen inváziós kísérlet sikertelennek bizonyult, a Monarchia hadvezetésének döbbenetére heves ellenállásba ütköztek az immáron két balkáni háborút is megvívott, és bizonyos mértékben kimerült szerb hadsereg részéről. Német segítséggel sikerült azonban sikereket elérni és a szerb hadsereget az Adriai-tenger irányában kiűzni országából.

A Habsburg Monarchia a korábban felgyűlt feszültségeket és a trónörökös elleni merényletet az első világháború során keményen megtorolta a szerb nemzetiségeken, előbb Bosznia-Hercegovina, majd a megszállt Szerbia területén. (Paterson, 2014)

A háború szele azonban fordulóban volt, és az antant oldalán álló és harcoló Szerb Királyság csaknem az egész délszláv régióra tartott igénye beteljesülni látszott a győztes oldalon folytatott kitartó küzdelem jutalmaképpen. A XIX. században megerősödött szerb nacionalizmus újabb lökést kapva maximális céljának a Nyugat-Balkán szláv lakosságának szerb lobogó alatt történő egyesítését nyilvánította.

1915 áprilisában az Osztrák-Magyar Monarchiából származó két emigráns jugoszlávista horvát politikus, Ante Trumbić és Franjo Supilo Párizsban megalakították a Jugoszláv Bizottságot. (Foster, 2018, p. 288) A Bizottság székhelyét szinte azonnal áthelyezték Londonba, egyrészt a német előrenyomulástól tartva, másrészt a fontos brit szövetséges elitek közelsége okán. A bizottság programjában szerepelt egy délszláv állam megalakítása, ehhez azonban több tényezőnek kellett együtt állnia. A tervek kivitelezéséhez szükség volt a szerbekre, akik szintén egy hasonló összjugoszláv államot képzeltek el, csupán a Jugoszláv Bizottság horvát és szlovén föderalista politikusainak elképzeléseitől némiképp eltérően, szerbiai központú kormányzattal. A Korfu szigetén tevékenykedő emigráns szerb kormány eleinte nem tulajdonított kiemelt jelentőséget a Jugoszláv Bizottságnak, azonban a szigeten összehívott tárgyalások során végül inkább Szerbia számára kedvező alku keretében megállapodtak a felek. Ennek eredményeképpen mindkét fél aláírta 1917. július 20-án az ún. korfui deklarációt. (Juhász, 1999, p. 27)

Az egyeztetések során aláírt deklaráció kimondja egy szerbeket, horvátokat és szlovéneket egyesítő, szerb központú alkotmányos monarchia felállítását, uralkodó családként az évszázados szerb királyi Karađorđević-dinasztiát megjelölve.

A nyilatkozat rávilágít, hogy a Monarchia emigráns délszláv vezetői által létrehozott Jugoszláv Bizottság mozgásteret igen távol állt Szerbia geopolitikai helyzetétől. Szerbia megítélése ekkoriban a nyugat-európai közvéleményben, valamint az antant köreiben pozitív volt, rendelkezett hadsereggel, saját kormányzattal, még ha ezek ideiglenesen menekülni is kényszerültek az országból, szemben a Monarchia délszlávjait képviselő, saját kormányzattal és mozgósítható hadsereggel nem rendelkező horvát és szlovén politikusokkal.

Fontos figyelembe venni a korfui nyilatkozat értékelésekor, hogy a Jugoszláv Bizottság azért kényszerült oly sokat engedni, mert amennyiben a horvát és szlovén népet egy délszláv entitásban képzelték el és nem Olaszország részeként, ez esetben erős háttországgként szüksége volt Szerbiára. Az antant ugyanis 1915-ben horvátok és szlovének lakta területeket ígért Olaszországnak az adriai partszakaszon, amennyiben az antant szövetségeseiként folytatja a harcot, mely pálfordulást készakarva meg is tett. (Tarjáni, dátum nélk.)

2.6.2. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság

A háború végéhez közeledve az Osztrák-Magyar Monarchia gyakorlatilag szétesett egyes alkotó nemzeteire. Az északi részeken egyesüléssel megalakult Csehszlovákia, a Monarchia déli részén pedig 1918 októberében a délszlávok alakítottak nemzeti tanácsokat és mondták ki függetlenségüket a korábban oly hatalmas birodalomtól. Először az újonnan megalakult horvát, majd a szlovén és a boszniai kormányzatok is kikiáltották függetlenségüket. Mindhárom állam egyesülni kívánt a háború után éledező Montenegróval és Szerbiával, külügyeik képviselőivel pedig a Jugoszláv Bizottságot bízták meg. (Juhász, 1999, p. 28)

Ez a jugoszláv államalakulat az antant hathatós támogatásának köszönhetően a 1918 végén létre is jött, föderatív jelleggel, azonban szerb központi irányítással. Vezetője a Karađorđević-családból származó Sándor herceg, Szerbia királya lett.

Az új többnemzetiségű államban viszonylag hamar felszínre kerültek a legnagyobb problémák: a nagyszerb centralizmus fojtogató módon uralkodott az új állam politikai rendszerében szemben a föderalista horvát politikusok elképzeléseivel. Az 1921-ben életbe lépett ún. *vidovdani alkotmány* a szerb érdekeknek megfelelően alakította a képviselői rendszer elemeit, a politikai rendszert. (Juhász, 1999, pp. 44-56)

A helyzetet bonyolította, hogy a létrejött nagy állam több korábbi ország különböző hagyományú és infrastrukturális fejlettségű vidékéből állt össze: eltérő volt a gazdasági kultúra, különböző pénznemek és adórendszerek voltak életben, de még a vasúti szabványok, szabályozások is eltérőek voltak.

1928-ra odáig fajult a belpolitikai csatározás, hogy I. Sándor király maga kívánt megoldást találni a kialakult patthelyzetre. A szerb-horvát vonalon dúló feszültségek gyakorlatilag működésképtelenné tették a törvényhozást, a végrehajtó hatalom pedig továbbra is a szerb érdekeket védte. A király terveiről előzetesen egyeztetett francia szövetségeseivel, majd 1929. január 6-án bejelentette a totális királyi diktatúrát, a politikai pártok és az általános választójogon alapuló választások eltörlését, a cenzúra bevezetését, az ország nevét pedig októberben Jugoszláviára változtatta.

1931-ben Sándor ugyan az ún. oktrojált alkotmánnyal próbált demokratikus színezetet adni önkényuralmi rendszerének, mely évszázadokkal korábbi balkáni királyságok eszméit idézte modern köntösben, a diktatúra legfeljebb nagyon gyenge puhuláson ment keresztül a király uralkodásának utolsó öt évében.

Sándor király egyeduralmi rendszere nem oldott meg szinte semmilyen problémát, a nagyszerb érdekek továbbra is előnyt élveztek a kormányzat szerb többsége okán, a horvátok ugyanúgy nem kaptak autonómiát, a föderalizmus nem valósult meg. Egy dolgot ért el igazán a királyi diktatúra: a radikálisok megerősödését.

I. Sándor királlyal végül horvát-macedón szélsőséges ellenálló sejtek végeztek Marseilles-i tartózkodása idején 1934. október 9-én. Törvényes utódja, II. Péter még túl fiatalnak bizonyult az

uralkodáshoz, ezért ideiglenesen egy régenstanács, vagyis a tanács élén álló Pál herceg, I. Sándor unokatestvére kormányozta a diktatúrát.

Pál régens uralkodása bizonyos szinten külpolitikai irányváltást is eredményezett. I. Sándor, ha az utolsó éveiben törekedett is a franciáktól való függés néminemű csökkentésére, mégis elsősorban francia szövetségesként uralkodott országán. Jugoszlávia sokat köszönhetett az antant támogatásának, gyakorlatilag létre sem jött volna egy ekkora államalakulat ilyen erős politikai hátszél nélkül.

Pál régens ezzel szemben eleinte szimpatizált a német-olasz tengellyel, elsősorban Németországgal. Hatalomra kerülésekor, 1934 végén már erősen kibillentek a geopolitikai egyensúlyok radikális irányba Közép-Európa szerte: Olaszországban az 1920-as évek második felétől Benito Mussolini fasisztái, Németországban pedig az 1930-as évektől Adolf Hitler nemzetiszocialistái vették át a hatalmat. E két ország szövetsége alkotott egy tengelyt Európában, mely hamar megkerülhetetlenné vált: Németország déli szomszédjait kezdte bekebelezni, Olaszország pedig Afrika mellett a Balkánon kívánt terjeszkedni, kezdve Albánia megszállásával.

1939-re Jugoszlávián belül is akkora lett a feszültség, hogy az év elején tartott választásokba a regnáló kormány belebukott, az újonnan megalakult kormány pedig kísérletet tett a horvátokkal való megegyezésre, majd 1939. augusztus 20-án aláírásra került az ún. *sporazum*, azaz megegyezés. (Juhász, 1999, pp. 65-68) Tette ezt olyan meggyőződéssel, hogy szinte minden egyéb kérdést ennek rendelt alá és kiváltotta ezzel a szerb politikai elit rosszallását. Nem került sor lényeges átszervezésre az állam egyéb ügyeit tekintve, és a küszöbön álló mindent felforgató második világháború miatt már esély sem volt arra, hogy egy átfogó reform kerüljön kidolgozásra.

2.6.3. Második világháború

A II. világháború derekán a nemzetiszocialista Harmadik Birodalom a Balkán-félsziget erőviszonyainak átformálására is rendelkezett haditervekkel, amelyek eredetileg nem foglalták magukban a semlegesség határán egyensúlyozó Jugoszlávia megtámadását. (Juhász, 1999) Az ország feletti hatalomátvétel a tengelyhatalmak számára egy britpárti puccsot követően vált elkerülhetetlenné 1941 tavaszán. Jugoszlávia ellenőrzése, vagy legalább egy megbízható szövetséges általi kormányzása kulcsfontosságú volt a német hadvezetés Görögországot érintő terveiben, a rend biztosítása érdekében tehát 1941 április elején hadüzenet nélkül megtámadta és elfoglalta Jugoszláviát. Németország és a vele szövetséges fasiszta Olaszország érdekeinek legjobban az felelt meg, ha a nagy monarchista államalakulatot darabjaira szedve etnikai alapon egymás ellen fordítja a különböző tagköztársaságokat, azokat szélsőjobboldali bábkormányokkal és félkatonai szervezetekkel kiegészítve, melyek így egymás ellen feszülve nem rendelkeznek kellő ellenálló erővel a Német Birodalommal szemben. Szerbiát a német hadsereg parancsnoksága irányította szerb bábkormánygal, a megszállás után azonnal kikiáltott Független Horvát Államban a szisztematikus népirtásairól és vérengzéseiről hírhedt militáns usztasa kormányzat került. Az

olaszbarát fasiszta usztrasákhöz fűződik a Balkán egyik nagyobb etnikai tisztogatása a XX. században, mely tovább mélyítette az évszázados múltra visszatekintő nemzetiségi ellentéteket, mély sebeket hagyva a szerb nemzettudaton, amely feltehetően erősen hozzájárult a '90-es évek etnikai alapú tisztogatásaihoz.

A boszniai muszlimok az olasz-német megszállást aránylag sértetlenül vészték át, még a fasiszta usztrasák is inkább beolvasztani próbálták őket a horvát nemzetbe, semmint elpusztítani.

A megszállt Jugoszlávia monarchikus kormányzata, élén II. Péter fiataikorú uralkodóval, emigrációba kényszerült, helyét bábkormányok és militáns szervezetek vették át. A német rendezés hatására ország területét számottevő változások érték, a Vajdaságot Magyarországhoz csatolták, Koszovó és egyéb dél-szerbiai területek az olaszok által megszállt Albániához kerültek, a nyugati, főként szlovén területeken erős németesítés kezdődött, a nyugat-adriai vidéken olasz fasiszták rendezkedtek be maradásra. Bosznia-Hercegovina területe a fasiszta Független Horvát Állam közigazgatásába került, felborítva annak etnikai összetételét jelentős szerb és muszlim kisebbséggel.

A német-olasz megszállókkal és a velük kollaboráns kormányzatokkal két fő ellenállási irányzat vette fel a harcot Jugoszlávia területén: a főként szerb csetnik mozgalom, valamint a tudatosan multietnikai összetételre épített partizán mozgalom. Míg a csetnikek politikai eltökéltsége ingatag lábakon állt (adott esetben hajlamosak voltak kollaborációra a németekkel is, míg alapvetően a britek támogatására építettek), addig a partizánok szilárd alapokra helyezett ideológiája a háború során alig változott.

A partizánmozgalmat a Jugoszláv Kommunista Párt irányította, melyet 1937-től Josip Broz Tito, későbbi szocialista egyeduralkodó vezetett. Ideológiáját megalakulásától kezdve és a háború alatt is a Szovjetunió mintájára építette, a többnemzetiséggel kívánt társadalmi bázist építeni a jugoszlávizmus egy újraértelmezett, föderalista formájára. Ez a fajta jugoszlávizmus a partizán tervek szerint kizárólag szocialista alapokon jöhet létre, egy nemzetek feletti forradalmat szolgálva és azt előrevetítve.

Míg a csetnik mozgalom az átélt borzalmak okán, tartva az aránytalanul nagy és véres német megtorlásoktól, többnyire csupán puha ellenállást folytatott, addig Tito partizánjai képesek voltak kemény ellenállást kifejteni nehéz terepekre kifejlesztett gerilla harcmodorukkal és meglepetésszerű szabotázsakcióikkal. A partizánok kemény ellenállása volt az egyik tényező, amivel elnyerték a szövetséges erők támogatását a némileg demokratikusabbnak mondható, ám gyenge csetnik mozgalomtól: a Tito-féle partizán erők nagy mértékben képesek voltak a tengelyhatalmak erőit hadműveleteikkel lekötni. A fordulat megpecsételéseként az 1943 végén tartott teheráni konferencián a szövetségesek vezetői, Churchill, Rooseveltt és Sztálin végleg megállapodtak abban, hogy a Jugoszlávia területén működő ellenálló csoportok közül egyhangúan a Tito nevéhez kötődő partizánmozgalmat fogják politikailag és hadianyaggal támogatni.

Az 1941. áprilisi támadást követő egy-másfél évben a tengelyhatalmi erők többnyire sikeres offenzívákat folytattak, illetve sikeresen fenntartották bábkormányok segítségével befolyásukat a környéken, leginkább csak a gerillahadviselést folytató partizán csapatok tudták megzavarni nyugalmaikat. 1943-ra a partizánok egyre nagyobb területeket szabadítottak fel, nagyjából egy időben az európai hadszíntéren megfigyelhető fordulat beálltával. Olaszország 1943. szeptemberi kapitulációjával a leszerelt olasz egységek fegyvereinek nagy része a partizánok zsákmányává vált, ezzel már reguláris hadseregek felszereltségének szintjét kezdte elérni a partizán haderő fegyverállománya.

1943 végére a partizánok a jugoszláv területek mintegy fele felett gyakoroltak ellenőrzést, 1944 őszére pedig a szovjet csapatok is elérték Jugoszlávia határait. A partizán és szovjet egységek együtt 1945 májusáig teljesen felszabadították az országot a megszálló egységektől, megkezdődhetett a háború utáni rend kiépítése.

Még 1944 októberében Winston Churchill brit miniszterelnök és Joszif Sztálin a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára egy kettős nagyhatalmi találkozó keretein belül döntöttek Közép-Kelet Európa felszabadítás utáni sorsáról az ún. érdekszféra megállapodás keretein belül. Ezen a találkozón egyezett meg a két szövetséges nagyhatalom, hogy a többi Közép-Kelet Európai országgal ellentétben, ahol a Szovjetunió kizárólagos befolyást szerzett, Jugoszlávia 50-50%-ban mindkét fél érdekszférájában marad, egyik sem szerez kizárólagos jogot az ország feletti ellenőrzésre. Ezenkívül Tito külön moszkvai diplomáciai útjain elérte azt is, hogy a szovjet hadsereg a felszabadítás után azonnal elhagyja Jugoszlávia területét.

Ezen körülmények lehetővé tették a Jugoszláv Kommunista Párt és vezetője, Josip Broz Tito számára, hogy a varsói szerződés országaitól külön útra tudja terelni országát.

2.7. A második Jugoszlávia – titói szocializmus évtizedei (1945 – 1992)

2.7.1. Tito hatalomra jutása és rendszere

Először a második világháború idején tett szert különösebb ismertségre Josip Broz Tito a szívós jugoszláv kommunista partizánok vezetőjeként, akik nem kis fejtörést okoztak a megszálló németeknek. (Arcanum.com) Tito horvát származású, meggyőződéses jugoszlávista kommunista politikus volt, akinek származása a Jugoszláv Kommunista Párt számára is kapóra jött, mintegy politikai eszközként hangsúlyozva vezetésének eltérő délszláv etnikumait.

Tito irányításával a partizánmozgalom vált Jugoszlávia első számú ellenálló erejévé, mely így felszabadítóként léphetett fel a hazai és nemzetközi porondon. A második világháborúban véres harcok árán kiharcolt felszabadító pozíció kiváló legitimációnak bizonyult a titói szocialista rendszer közel 4 évtizeden át történő működtetéséhez. A megszállók elleni közös harc emléke társadalmilag egészen hatékony összekovácsoló érvnek bizonyult, illetve a rendszer ellenségeinek eltávolításához is elégséges jogalapot teremtett. Természetesen a társadalmi problémák az elnyomó rezsim idején nem kerülhettek napvilágra, így az „összekovácsolt” jugoszláv népen belül

a korábbi etnikai-vallási feszültségek nem szűntek meg, csupán represszió eszközével, valamint a szocialista országok mércéjével nézve aránylag jó általános életszínvonal csapdájával elfedésre kerültek.

A szovjet hadsereg segítségével a partizán seregek a háború utolsó felvonásában sikeresen kiűzték a németeket Jugoszlávia területéről, négy év megszállás után végre megkezdődhetett az államalakulat újjászervezése, 1945 végén megtartották az első választásokat, mely formailag elméletileg szabad volt, ámde valójában a Jugoszláv Kommunista Párt egyedülként szerepelt a szavazólapokon, így magabiztosan szerezte meg az összes mandátumot. Tito marsall vezetésével így indult Jugoszlávia szocialista korszaka, mely az összetartozás és egység címszavak alatt sosem tudta igazán feloldani a nemzetiségi, vallási különbségeket, csak idő kérdése volt, hogy a múltbeli sérelmek ismét a felszínre törjenek.

Bár a háború alatt a szovjetek és vezetőjük, Joszif Sztálin támogatását élvezte a Tito vezette Jugoszláv Kommunista Párt, azonban a háború utáni években megromlott a viszony a két vezér között, ami hatására a jugoszláv vezető 1961-ben három másik ország részvételével megalakította az „el nem kötelezett országok” mozgalomát. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy bár Jugoszlávia szovjet érdekszférába tartozó ország volt, mégsem kötelezték el magukat a varsói szerződés tagországai mellett sem katonailag sem pedig gazdaságilag. Ez lehetővé tette Jugoszláviának, hogy például Magyarországgal ellentétben megnyissa gazdaságát a nyugat felé. A népesség életszínvonala a háború utáni szinthez képest nőni kezdett, általános elégedettség és konszolidáció jellemezte a korszakot. Azonban, ahogy egy iparilag fejletlen, erőforrásokban szegény államban magasabb életszínvonalat kívánunk fenntartani, mint az organikusan, versenyipiaci szinten magától kialakul, hitelre van szükségünk. Így történt ez Jugoszláviával is, az 1970-es évek világgazdasági kihívásokat rejtő éveiben a polgárok elégedettségének fenntartása érdekében adósságspirálba került.

Valerie Bunce amerikai politológus szerint Jugoszlávia csapdáját sajátos decentralizált konföderatív jellege hozta, mely nem vette figyelembe a kisebbségi különbségeket, és a jugoszlávista nemzeti egyenlőség nevében nem rendelkezett egy erős központi államhatalommal, úgy, mint a Szovjetunió esetén Oroszország vagy Csehszlovákiában Csehország. (Juhász, 2019, p. 121)

Egy széles körben elfogadott nézet szerint Jugoszlávia kizárólag autoriter államként volt képes működni, ugyanis a tagköztársaságok, illetve a területén élő nemzetiségek szuverenitás iránti igénye és vallási szembenállása történelmi okokra visszavezetve mindig erősebb lesz a nemzetiségek felett álló közös állam eszméjénél. (Juhász, 2019, p. 128) A gyengén centralizált szövetségi állam éppen elegendő teret hagyott a nemzetiségi tudat fennmaradásának és minél több idő telt el a második világháború után, a borzalmakat átélő generációt felváltó újabb generációkban megerősödve ébredtek újra a nemzeti hangok. A világháborús partizán szocialista politikusok igyekeztek a jugoszlávizmus eszméjének érdekében a nacionalizmust elfojtani.

A sztálinista mintára kiépített rendszer liberalizálása, lazítása Jugoszláviában már az 1950-es években elkezdődött. Első lépésben Tito viszonyának megromlása Sztálinnal szakítást eredményezett a szovjet blokkal, mely azt jelentette, hogy Jugoszláviának új kereskedelmi partnerekre van szüksége. Az ország két blokk között rekedt, a csábítóbb alternatívának Sztálin Szovjetuniójával szemben egyértelműen a Nyugat felé történő gazdasági nyitás mutatkozott.

A gyökereiben azért szocialistának megmaradt gazdaság a két kőolajválság után nem volt képes a nyugati országok árszínvonalát fenntartani belföldön, azonban ígéretéhez híven nem volt hajlandó lejjebb adni a polgárainak életszínvonalából. Jugoszlávia külkereskedelmi mérlege erősen deficitese volt, ugyanis a megnövekedett árakon biztosított életszínvonalat nem fedezte kellő mértékben a termelés és az export növekedése, hiába a '70-es években megerősödött külkereskedelem az Európai Gazdasági Térség országaival. (Stanev, 2018) Ez, ahogyan Magyarország esetén is az 1980-as években, súlyos külföldi eladósodáshoz vezetett, 1988-ra mintegy 13,5 milliárd USD adósság halmozódott fel (Németh, 2021)

Jugoszlávia külkereskedelmi mérlege az 1960-as évektől folyamatosan hiányt mutatott, a munkanélküliség pedig növekedett, így az államszövetség adóssága fokozatosan nőtt. (Szabad Magyar Szó, 2017.)

1974-ben újabb reform következett be az államszervezetben. Bővültek a tagállami hatáskörök, míg szövetségi szinten gyakorlatilag csak a központi költségvetés, a külpolitika és a hadsereg vezetése maradt.

2.7.2. Jugoszlávia gazdasága

A második világháború vége felé Jugoszláviában szovjet támogatással megkezdődött a szocializmus sztálini modelljének erőszakos kiépítése, annak minden kellemetlen részletével, mint az államosítás és a kollektivizálás. (Žižmond, 1992)

Tito bizalmas köre számára hamar kiderült, hogy az erőszakos állami kézben tartott tervgazdálkodásos rendszer súlyos károkat okozna az államnak hosszútávon. Lehetőségeik felméréséhez Marx műveihez nyúltak vissza a tudományos szocializmus alapjairól, és kellő alapot találtak az öngazgatási rendszer létjogosultságának, valamint szocializmussal való összeegyeztethetőségének alátámasztásához.

Az öngazgatási modell jugoszláv megvalósulása azt jelentette, hogy a termelőeszközök központi, állami kézben vannak, azonban egy vállalat alkalmazottainak közvetlen befolyásuk van a döntéshozatalra. (Estrin, 1983) Külön érdekessége a rendszernek, hogy bizonyos demokratikus elemeket (volna) tartalmazott egy ezzel ellentétben álló diktatórikus szocialista államban. Az öngazgatási rendszer megannyi fejlesztésen és átalakításon ment át, például 1965 után megjelent munka alapú bérezés is, mely egyenesen kapitalista jegyeket mutatott. A munkások a gyáron belül kis szerveződésekbe tömörültek, elméleti síkon delegáltakon keresztül közvetetten gyakoroltak hatást a vállalat irányítására, terveire. (Cullen, 1979)

Évtizedekkel későbből visszatekintve nagyon is valószínűnek tűnik, hogy a munkástanácsok, szakszervezetek nem gyakoroltak valódi hatalmat a vállalatok és egyéb gazdasági szerveződések életében. Az öngazgatás rendszere egyes vélemények szerint egy pusztán politikai, manapság divatos kifejezéssel élve „populista” eszköz volt a párt kezében, hogy politikai szimpátiát szerezzen népközpontúságával, valamint, hogy a jugoszláv vezetés elkerülje a monopolizmus és önkényuralom látszatát. (Kende & Kemény, 1985) A végső döntés azonban mégis a párt és így Tito kezében volt, így a szakszervezetek pusztán kirakatként funkcionáltak.

A külkereskedelem a második világháborút követő néhány évben legfeljebb a szovjet csatlós államokkal volt mérhető, igazán a sztálini Szovjetunióval történt szakítás után, az 1951-ben kidolgozott öngazgatási reformok után lendült fel.

Komoly feszültséget jelentett a gazdaságban az, hogy a jugoszláv fizetőeszköz, a Dinár nem volt konvertibilis valuta és ez nagyban korlátozta a külkereskedelmi lehetőségeket. A szocialista elvrendszerek a kapitalista gazdaságba való bekapcsolódást nem tartották megengedhetőnek, sőt, egyenesen ellenkezőleg: a teljes elzárkózást részesítették előnyben. Tito a sztálini Szovjetunióval történt szakítás után megalapította az el nem kötelezett országok mozgalmát, mely a két nagyhatalmi rendszeren kívül pozícionálta magát, megteremtve ezzel az elvi alapját a mindkét blokkal történő kereskedelem folytatására.

1951 után az exportot a kor egyik legbonyolultabb valutaárfolyam-rendszere „segítette”, az importot ellenben negatív ösztönzőkkel igyekezett csökkenteni. (Adamović, 1982) 1951 és 1961 között árfolyamszabályzó együtthatók voltak hivatottak szabályozni a külkereskedelmi mérleg egyensúlyát: export esetén a jugoszláv nemzeti bank konvertibilis valutáért cserébe a központilag meghatározott árfolyam felett adott nemzeti valutát, import esetén fordítva, az importáló vállalatnak többet kellett fizetnie a tranzakcióhoz szükséges külföldi valutáért. 1961 után konvertibilis valutával járó külkereskedelmi tevékenység esetén adókedvezmény illette meg az exportáló vállalatot, az importot pedig kvóták korlátozták.

Meglátásom szerint egy ilyen bonyolult szabályozási környezetben egy exportáló vállalat a magasfokú bürokrácia és a sok-sok lefutandó kör miatt sokkal kisebb hatékonysági fokon lehet képes áruexportra egy liberális, nyitott gazdaságban működő vállalathoz képest. A kisebb hatékonyság egy vállalat esetén magasabb költségeket jelent, ráadásul a jogszabályi korlátok kisebb exportálási kedvet eredményeznek.

A fent említett bonyolult árfolyamrendszer nem bizonyult elegendőnek a külkereskedelmi egyensúly megteremtése, vagy legalábbis normalizálása szempontjából. Jugoszlávia elméletben nyitott volt a nyugati áruk behozatalára, melyekkel szemben a föderációban előállított áruk sem minőségben, sem mennyiségben nem vették fel a versenyt. A kereslet jóval magasabb volt a kínálatnál, mely mérleget elsősorban két módon lehetett volna egyensúly irányába mozdítani: a belföldi termelés növelésével, vagy az import növelésével.

Az import növelésétől a jugoszláv vezetés az évek múltával egyre erősebben zárkózott el, ugyanis az államszövetség aktuális fejlettsége mellett az tovább növelte volna a külkereskedelmi passzívumot, rontva a fizetési mérleget. Az 1970-es évektől a rendkívül magas infláció is rontotta az ország versenyképességét a nemzetközi piacokon. (Hanke, 1999)

A jugoszláv gazdaság egészen addig volt viszonylagosan működőképes, ameddig kellő mértékben volt képes külföldi források bevonására akár segély, támogatás, vagy kedvező hitelek formájában, illetve amíg alacsony áron állt rendelkezésre a nyersanyag a termelés növeléséhez. Az 1960-as évek végétől azonban egyre nagyobb összegben kényszerült egyre kedvezőtlenebb külföldi hiteleket felvenni az életszínvonal további növekedése, vagy legalábbis fenntartása érdekében. A titói szocialista-piacgazdaság hibridet éppen úgy sújtották az 1970-es években kezdődő nyersanyagellátási és egyéb kedvezőtlen világgazdasági fordulatok, mint a KGST országait, köztük Lengyelországot és Magyarországot. (Estrin, 1991, p. 188.) Az 1972-es első olajválság rosszul érintette az olajimportra aránylag erősen épülő gazdaságot, tovább rontva az ország makroökómia mutatószámait. Közben a szocialista, részben tervezési modell fenntarthatatlannak bizonyult a világpiacra bekapcsolódva, így az 1980-as évekre az államszövetség a piacgazdaságtól kezdett ismét a központosítás felé eltérni, ezt azonban már egyre kevésbé kultiválta a több, mint egy évtizednyi gazdasági válságban élő jugoszláv nép, így a nehéz gazdasági helyzet ez esetben egyben a szövetségi hatalom népi támogatottságának megingásához is vezetett.

Az export minden irányba gyorsan növekedett, ám az import még gyorsabban. A külső fizetési mérleg deficitje egyre erősebben emelkedett, melyet az államszövetség nemzetközi hitelekkel finanszírozott. 1979 után Jugoszlávia számára egyre nehezebbnek bizonyult hitelhez jutni, a látszólagos növekedés megállt. A jugoszláv gazdaság számára kedvezőtlen világpiaci helyzetet és magasfokú eladósodást tetézte az éveken át tartó hiperinfláció és egyre magasabb munkanélküliség.

Jugoszlávia tagja volt a Bretton Woods-i rendszerrel létrehozott Világbanknak, IMF-nek és egyéb nemzetközi pénzügyi szervezeteknek azok alapításától fogva, így közvetlenül juthatott nemzetközi hitelekhez. 1961-ig elenyésző összegben folyamodott hitelekhez a föderáció és ezután is csak lassan növekedett a külső hitelállomány. Nagyobb növekedési ütemet láthatunk az első olajválság kirobbanásakor, ebben az időszakban az életszínvonal fenntartására csak külső finanszírozással volt mód. Igazán nagy eladósodást láthatunk azonban a második olajválság, 1979 környékén. Ekkor már tarthatatlan mértéket öltött a gazdaság eladósodása, így 1982 után már csak jelentősebb strukturális átszervezést követően tudott Jugoszlávia hitelhez jutni. (Cvikl & Mrak, 1996, p. 3.)

Ilyen körülmények közepette a kormány csak néhány dolgot tehetett: tovább csökkenteni az importot, vagy növelni az exportot. Mivel utóbbi megvalósítása néhány év alatt szinte kivitelezhetetlen feladatot jelentett, ráadásul a jugoszláv áruk világpiaci szinten egyre kevésbé

bizonyultak versenyképesnek, a szövetségi kormány a kereslet letörésével az import csökkentéséhez folyamodott.

Az eddig is látványos szűkösség és áruhiány tovább terjedt a piacon, növelve az inflációt, tovább súlyosbítva a gazdaság és az egyszerű jugoszláv állampolgárok helyzetét.

Az egyre romló gazdasági mutatók labilis politikai helyzetet szültek a szövetségen belül. Josip Broz Tito halála után a szövetségi tanács nem tudta ugyanolyan hatékonysággal ráerőltetni akaratát a tagköztársaságokra. A decentralizációs politika folytán 1965 után egyre erősebb autonóm jogkörökkel felruházott tagköztársaságok élesen különböző fejlettségük miatt eltérő gazdasági célokkal rendelkeztek. (Brown, et al., 1996) A szlovén és a horvát tagköztársaságok nem kívánták nettó befizetőként tovább támogatni az elmaradottabb régiókat. Továbbá e két állam kormányzata félig-meddig jogosan tartott a szerb hatalom kiterjedésétől mind gazdasági, mint politikai értelemben, így már az 1980-as évek második felében távolodtak a jugoszláv föderalizmus eszméjétől.

2.7.3. A jugoszláv Bosznia-Hercegovina gazdasága

Bosznia-Hercegovina a szocialista Jugoszlávián belül szegényebb, fejletlenebb régióknak számított az államszövetség második világháború utáni megalakulásakor. Ahogy történelmét korábbi fejezetben bemutatam, láthatjuk, hogy hányattatott sors, gyakran váltakozó fennhatóság és etnikai változások jutottak Boszniának.

Hegyes-völgyes földrajza miatti nehéz megközelíthetősége és a legmodernebb korok előtti periférikus geopolitikai jelentősége miatt iparilag fejletlen vidék maradt, közepes mezőgazdasági lehetőségekkel.

A Tito-féle szocialista Jugoszlávia megalakulását követő években szovjet mintára erős iparosítás vette kezdetét. Ez néminemű gazdasági fellendülést okozott Bosznia számára, hiszen jelentős beruházások történtek a területén és az alacsony hozamú mezőgazdasághoz képest a magas hozamú ipar mutatószámai jelentősen pozitív irányba mozdították el a mérleget. Le kell szögezni, hogy bár az ipar valóban magasabb hozammal és megtérüléssel dolgozik, mint a mezőgazdaság, utóbbi nélkülözhetetlen az élelmezéshez. Nem véletlen, hogy napjainkban is komoly európai uniós juttatások illetik meg a mezőgazdálkodókat, különben nem volna rentábilis a mezőgazdaságba fektetni. Bosznia esetében olyan magas volt a mezőgazdaságot elhagyó munkaerő száma, hogy az 1970-es évektől kezdve az ipar nem volt képes felvenni a pályaelhagyó munkásokat, túltelítődött.

A munkanélküliség újabb kulcsprobléma, mely Jugoszláviát, azon belül pedig Bosznia-Hercegovinát különösképpen sújtotta az 1970-es évektől kezdve.

Jugoszlávia, a többi szocialista országgal ellentétben, nem törekedett a teljes foglalkoztatottság elérésére, ugyanis felismerte, hogy az a hatékonyság és termelékenység romlásával járna. (Malačič, 1979) Mivel a jugoszláv állampolgárok a KGST országok polgáraihoz

képest könnyen juthattak külföldi utazáshoz szükséges útlevelhez, viszonylag magasnak mondható volt a munkaügyből történő kivándorlás Jugoszláviából Nyugat-Európába. Ez ugyancsak növelte a kompetens munkaerő hiányát az országon belül.

2.7.4. Bosznia-Hercegovina etnikai összetétele 1948-1991 között

Az ország etnikai összetétele jól megőrizte az oszmán időszakból fennmaradt muszlim örökségét, ezen két világháború sem változtatott érdemben. A második világháborúban a muzulmán vallású bosnyák népcsoportot nem érte különösebb célzott atrocitás, népirtási kísérlet, így a háború után is jelentős arányban reprezentált maradt az ország népességében.

Bosznia-Hercegovina etnikai összetétele úgyszólván kicsiben leképezte Jugoszlávia soknemzetiségű összetételét, kicsit eltérő arányokkal ugyan. A bosznia-hercegovinai muszlim közösség számára a második világháborút követő titói szocialista föderációs időszak megfelelő körülményeket teremtett a muzulmán kisebbség népességszámának és teljes lakosságon belüli arányának növekedéséhez.

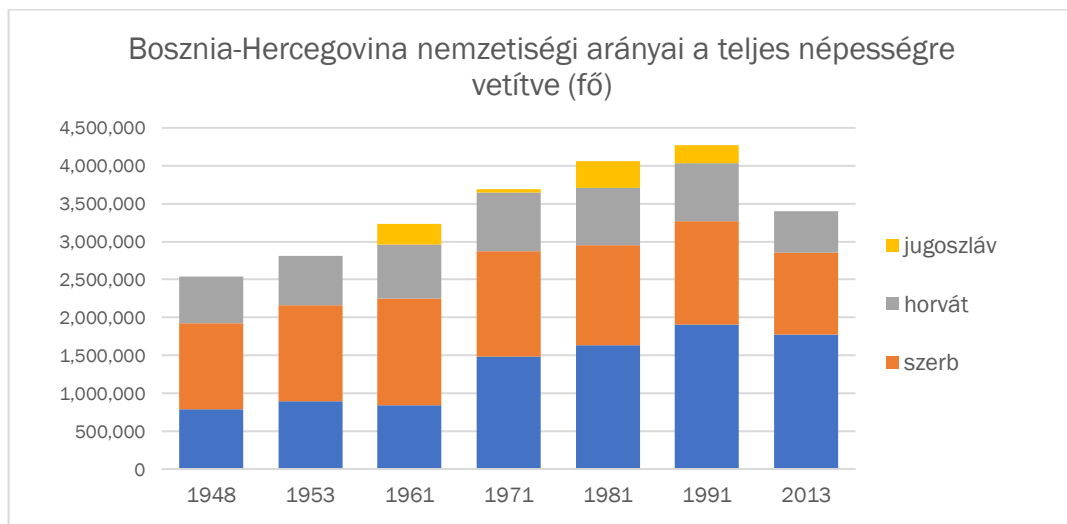
Bosznia-Hercegovina népszámlálási adatai etnikai hovatartozás alapján (fő)					
	bosnyák/muzulmán	szerb	horvát	jugoszláv	össznépesség
1948	788 384	1 136 116	614 142	-	2 565 277
1953	891 800	1 264 372	654 229	-	2 847 790
1961	842 399	1 406 043	711 666	275 864	3 278 053
1971	1 482 430	1 393 148	772 491	43 796	3 746 111
1981	1 630 033	1 320 738	758 140	347 915	4 124 256
1991	1 902 956	1 366 104	760 852	242 682	4 377 033
2013	1 769 592	1 086 733	544 780	-	3 531 159

1. táblázat: Bosznia-Hercegovina lakosságának etnikai hovatartozása népszámlálási adatok alapján (fő)
Forrás: (Selimović, 2022)

A népszámlálási adatokból az mutatkozik meg, hogy Bosznia-Hercegovina a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság tagköztársaságaként a második világháború után még egyértelmű szerb többségű lakossággal kezdett neki az újjáépítésnek és a titói államszocialista rendszer kiépítésének, azonban a muzulmán felekezetű bosnyák lakosság a legnagyobb etnikai csoporttá vált az 1961 és 1971 közötti időszakban. Erre az időszakra tehető a legjelentősebb decentralizációt célzó jugoszláv reformok, a tagköztársaságok autonómiája és öngazgatása egyre jelentősebb mértéket öltött. A szövetségi kormány egyedül az egyeduralkodó elnök, Josip Broz Tito központi személye miatt volt képes megtartani hatalmát, ideiglenesen megőrizve a békét és egyensúlyt az etnikumok között. Tito haláláig törekedett a köztársaságok egyéni befolyásának és a nemzetiségek képviselőitnek igazságos, egyenlő szinten tartására, ám halálával ez az egyensúly felborult, megszűnt az utolsó működőképes központi szövetségi „szerv”, az elnöki poszt. A központi

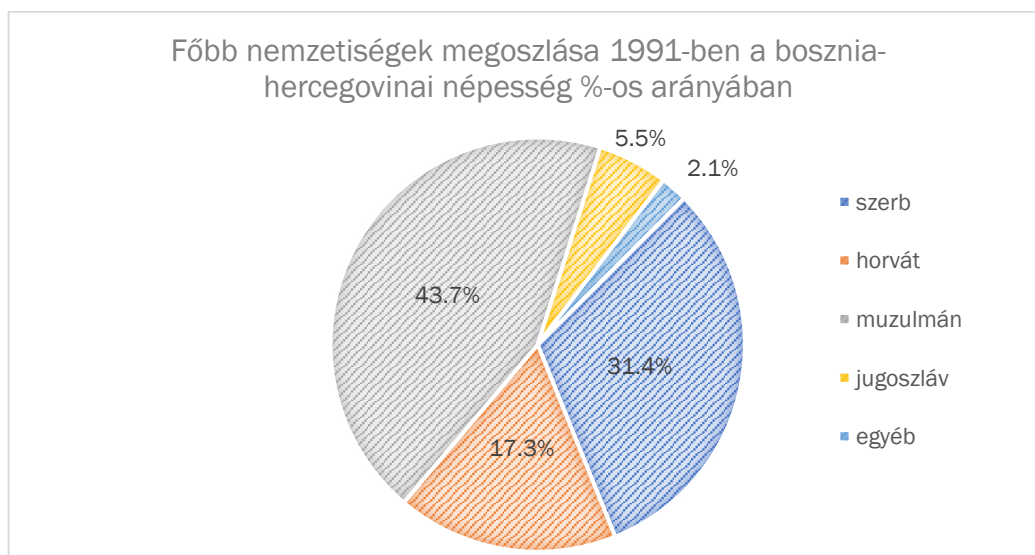
irányítás lazulása magával vonta a történelmi, többé-kevésbé pedig etnikai határok mentén kijelölt tagköztársaságok egymással szembeni konfliktusát.

Bosznia-Hercegovinában két nagy tagköztársaság is érdekelt volt az országban élő jelentős kisebbségi csoportok miatt, Szerbia és Horvátország is. Nem csoda tehát, hogy a '90-es években kialakult háborúban a két ország kísérletet tett Bosznia-Hercegovina egymás közti felosztására, etnikailag homogén területeket alakítva ki a térségben.

2. ábra: Bosznia-Hercegovina nemzetiségi arányai a teljes népességre vetítve (fő)
 Forrás: (Selimović, 2022), (Juhász, 1999), <http://www.statistika.ba/?lang=ba>

1991-re, a háború előtti évre a teljes bosznia-hercegovinai lakosság mintegy 43,7%-át a bosnyák muszlimok tették ki, míg a második legnagyobb népcsoport, a pravoszláv egyházhoz tartozó szerbek pusztán 31,4 %-ot, őket követték a katolikus horvátok 17,3 %-os aránnyal.

3. ábra: Bosznia-Hercegovina főbb nemzetiségeinek százalékos megoszlása 1991-ben a teljes népesség tekintetében. Saját szerkesztés, forrás: (Juhász, 1999, p. 327)

A háború után 2013-ig kellett várni az első hivatalos felmérésig, mely politikai vitáktól nem volt mentes, így a háború során az etnikai arányok változásáról nincsenek pontos adataink, azonban a 2013-as népszámlálás több problémára is rávilágíthat. Első észrevételem, hogy az össznépesség jelentősen csökkent 1991-hez képest. Ez egyrészt következik abból, hogy a háború során mintegy 100–200 ezren veszítették életüket, illetve nagyjából 1 millió állampolgár menekült el biztonságosabb térségbe, másrészt pedig a háborút követő évtizedekben rengeteg bosznia-hercegovinai állampolgár hagyta el az országot gazdasági okokból, főként Nyugat-Európa irányába.

Érdeemes említést tenni a magukat jugoszlávnak valló polgárokról, ugyanis számuk 1981-re elérte Bosznia-Hercegovina teljes lakosságának mintegy 8,4%-át. E csoport etnikai származását homály fedi, azonban a népszámlálási adatok világosan mutatják elkötelezettségüket a jugoszlávizmus eszméje mellett. Az adatokból az a következtetés vonható le továbbá, hogy a népesség általános lelkesedése a jugoszlávizmus iránt 1981-ben, Tito halála után tetőzött, majd 1981 és 1991 között hanyatlásnak indult, ugyanis tíz év elteltével az 1991-es népszámláláson már több mint százezer fővel, közel egyharmadával csökkent a magukat jugoszlávnak valló polgárok száma.

3. JUGOSZLÁVIA ÚTON A SZÉTHULLÁS FELÉ

3.1. Szerb Szocialista Köztársaság

Jugoszlávia Tito 1980-ban bekövetkezett halála után indult el igazán a széthullás felé vezető úton. Néhány évig az állampárt képes volt még a Tito által követett szövetségi úton vezetni az országot, ám ennek súlyos ára volt. A karizmatikus vezető nyomába nem sikerült senki olyannak lépni, aki hasonló tekintéllyel rendelkezhetett volna és híven képviselte volna az összjugoszláv eszmét, így Tito halála után a szövetségi kormány vette át az elnök hatáskörét. (Schöpflin, 1992) A tagköztársaságok önállósodása azonban tovább csökkentette a központ hatalmát.

1990. augusztus 8-án került elfogadásra az az alkotmánymódosítás, mely engedélyezte Jugoszláviában és tagköztársaságaiban a többpártrendszer kiépítését és szabad választások tartását. A tagállamok éltek is a lehetőséggel, egymás után választottak maguknak vezetőt.

1986-ban Slobodan Milošević, szerb nacionalista politikus került a Szerbiai Szocialista Párt elnöki székébe. Sikereit népe körében radikalizmusának köszönhette, különösen kemény kiállásának a koszovói szerbek érdekeinek védelmében a koszovói albán hatóságokkal szemben. A nacionalista fordulat jelezte a szerb nemzeti öntudat egyre erőteljesebb ébredését, amely fordított arányossággal működött a jugoszlávizmus eszméjével: a Tito halálával megkezdődött centrális erőter erodálási folyamata visszafordíthatatlanul haladt tovább a tagköztársaságok önállósulása irányába. 1988-ban Szerbia elnökeként belekezdett a gazdaság átalakításába, valamint a szerb nemzeti öntudat feltüzelésébe. Milošević elsődleges célja a Nagy-Szerbia megteremtése volt, minden szerb egy államban történő egyesítése, melyet a jugoszláv egység megőrzésén keresztül próbált elérni. (Schöpflin, 1992, p. 106) Terveihez felhasználta a Jugoszláv

Néphadsereget, amely szervezetben a konfliktus élesedése következtében egyre inkább túlnyomórészt kerültek a szerb származású parancsnokok, így Milošević könnyűszerrel hatott az érzelmeikre a szerb kisebbség védelmében való fellépés elrendelésével. Hamar világossá vált azonban, hogy szerb nacionalizmus és nem pedig a jugoszlávizmus eszméje áll az események háttérében. 1989-től Szerbia elnökének választották, a szövetségi állam folyamatos decentralizációjával pedig tagállami köztársasági elnökként rendkívül befolyásos szerepet töltött be Jugoszlávia szétesésének idején. Szerepe jelentős volt a szakadár boszniai Republika Srpska politikai és anyagi támogatásában, valamint a JNA, a Jugoszláv Néphadsereg hadianyag- és katonai erőforrásait is segítette a boszniai szerbek kezére játszani.

3.2. Szlovénia függetlensége

1990-ben Szlovéniában többpárti választások után megalakult parlament népszavazást írt ki Szlovénia függetlenségének kérdésében, melyet a nép elsöprő többsége támogatott.

Szlovénia a Nyugat-Balkán messze legfejlettebb állam volt, melyet még a Habsburg Birodalomtól örökölt. A Monarchia idején Szlovénia hosszú évszázadokon keresztül a birodalom szerves részét képezte Karintia, Stájerország és Krain örökös Habsburg tartományok révén. Egészen az Osztrák-Magyar Monarchia első világháborút követő felbomlásáig osztrák fennhatóság alatt állt, majd a terület a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, a későbbi Jugoszláviához került. Az új délszláv államalakulaton belül erős különbségek mutatkoztak területi fejlettség szintjén, melyet közel 70 év monarchista és föderalista politikának sem sikerült feloldani. Szlovénia és Horvátország képezték Jugoszlávia exportjának jelentős hányadát nyugati fekvésüknek és örökölt ipari vidékeinek köszönhetően és nem kívántak egyenlő módon osztozkodni. Szlovénia és Horvátország Jugoszláv Föderációjához tartozásával a fejletlenebb vidékek, mint Bosznia-Hercegovina vagy Macedónia jelentősen jobban jártak a központi költségvetés felzárkóztató támogatásainak köszönhetően, mint amennyire megérte a két nyugati tagköztársaságnak nettó befizetői státuszban stagnálni. (Sokcsevits, et al., 1994)

Ettől függetlenül eleinte a szlovének még Jugoszlávián belül, konföderációs jelleggel képzelték el a jövőjüket, azonban Jugoszláviával vívott sikertelen viták után a teljes kiválás mellett döntöttek és Horvátországgal együtt 1991. június 26-án kihirdették a két ország kiválását a föderációból. (Juhász, 1999, pp. 231-236) Másnap a JNA egységei támadást indítottak a külső és belső határok ellenőrzésének visszaállítása érdekében, valójában azonban ez egy kísérlet volt Szlovénia megtörésére. A harcok tíz napon át folytatódtak, a Szlovénia területvédelmi parancsnokságaiból alakult nemzeti hadsereg rendkívül hatékonyan verte vissza a Jugoszláv Néphadsereg legnagyobb részét szerbekből álló egységeit. (BBC History Magazin, 2016)

A teljes képhez hozzátartozik, hogy a szerbek legfeljebb gazdaságilag voltak érdekeltek Szlovénia visszatartásában, etnikai céljuk azonban a szlovén területek etnikai homogenitása miatt nem volt, márpedig Milošević politikája elsősorban a szerbek egy államban történő egyesítésére

épült. A felek az Európai Unió elődje, az Európai Közösség közbenjárásával 1991. július 7-8. között tartott tárgyalásokon tűzszüneti megállapodást írtak alá, a JNA ezután megkezdte egységeinek kivonását Szlovénia területéről, amely így 1991 októberében *de facto*, majd 1992 áprilisában, miután az Egyesült Államok is elismerte az ország függetlenségét, *de jure* is ki tudott lépni a föderációból.

3.3. A horvátországi háború

Horvátország élére Franjo Tuđman került az 1990-es első szabad választásokon, a Horvát Demokratikus Közösség színeiben. Tuđman programját elsősorban az önálló katolikus horvát nemzet létrehozása jellemezte, célja burkoltan a „tiszta horvát állam” megteremtése volt. (Versics, 2021.) Kapcsolatban állt az emigráns horvát ellenzékkel, akik javarészt a második világháborús „usztasák” horvát felsőbbrendűség-tudatát képviselték a muszlim bosnyák és az ortodox keresztény szerbekkel szemben. Milošević szerb nacionalista törekvései kellő legitimitációt adtak Tuđman megválasztásához a nép szemében, hiszen akár fegyverrel is kész volt kiállni saját nemzete mellett. A szlovén függetlenedési törekvéseket látva Horvátország is a Jugoszláviából való kiválás felé kezdett tendálni, az ott élő szerb kisebbség pedig Milošević propagandájának hatására aggódni kezdett, hogy a második világháború gyűlöletbűncselekményei megismétlődnek, így Szerbia támogatásával elkezdődött a szerb milíciák felállítása és felfegyverzése Horvátország keleti részein.

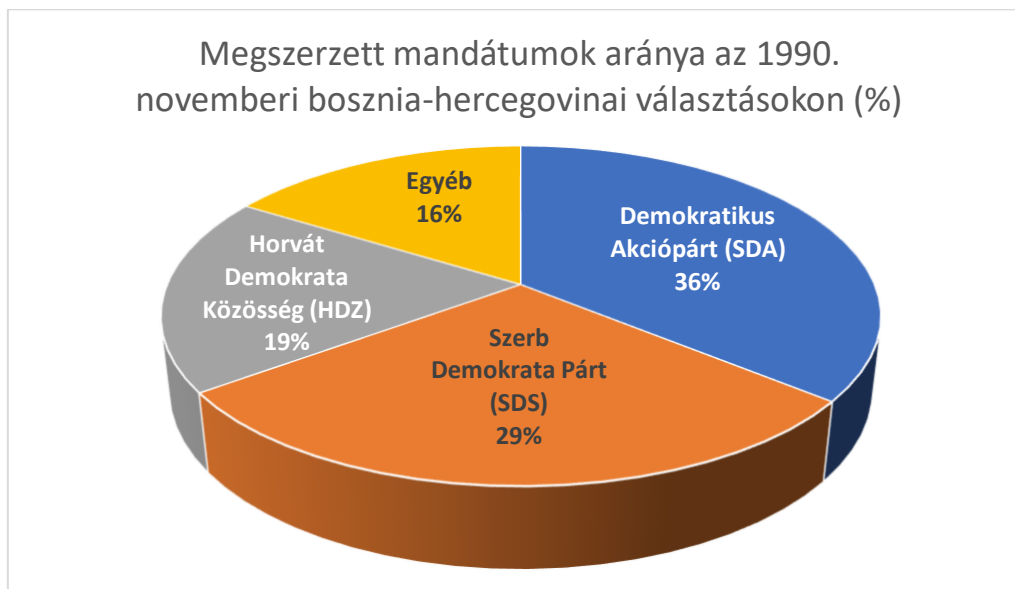
Az első zavargások Horvátország Krajina nevezetű, akkoriban döntően szerbek lakta részein kezdődtek a fegyvert ragadó szerb kisebbségek és a horvát állami szervek között. 1991 márciusában a Horvátországban működő Szerb Nemzeti Tanács kikiáltotta Krajina függetlenségét, melyet a horvát vezetés árulásként értékelt. Horvátország függetlenedése a szövetségi kormányban egyre nagyobb befolyást szerző szerb elnök, Slobodan Milošević számára azonban teljességgel elfogadhatatlan volt. Szlovéniával ellentétben Horvátországban jelentős számú szerb kisebbség élt, akik érdekvédelmét egyrészt Szerbia a föderáció felbomlásával nehezebben tudta volna biztosítani, másrészt pedig Horvátország kiválásával a nagy-szerb hegemonia megvalósítása már nem egy föderáció „belügyeit”, hanem egy szuverén ország területét ért fegyveres támadást jelentett volna a nemzetközi közösség szemében. (Sokcevićs, 2017)

3.4. Bosznia-Hercegovina, mint független állam

Bosznia-Hercegovina 1990-ben szintén megtartotta első szabad választásait, melyen a muzulmán bosnyákokat képviselő Demokratikus Akciópárt, az SDA szerezte meg a parlamenti mandátumok többségét, 86 képviselői helyet. Második helyen a Szerb Demokrata Párt végzett 70 mandátummal, majd harmadikként a Horvát Demokrata Közösség szerzett 45 helyet a képviselőházban.

A szavazatok aránya nagyjából megfelel az 1991-es népszavazás eredményeinek, tehát az egyes nemzetiségek megfelelőképpen megszólítva érezték magukat az őket képviselő három nagy párt által.

Az elnöki székért folytatott küzdelemben a muzulmán SDA alapítója, Alija Izetbegović a második helyet szerezte meg, azonban az első helyezett, szintén muszlim, de progresszívebb európeér Fikret Abdić visszalépésével mégis Izetbegović-ot választották meg a Bosznia-Hercegovinai Köztársaság első elnökének. (SarajevoTimes, 2021)

4. ábra: Megszerzett mandátumok aránya az 1990. novemberi bosznia-hercegovinai választásokon (%)
Forrás: (Juhász, 1999, p. 208.)

A Bosznia-Hercegovinára váró szörnyűségeket előrevetítette, hogy a háborús feszültség küszöbén álló Szerbia és Horvátország elnöke, Milošević és Tuđman egy titkos találkozón Karađorđevo-ban egyes tanúvallomások szerint megállapodtak egymás között Bosznia-Hercegovina felosztásáról. (Dr. Törő, 2015) Bár mindkét résztvevő fél tagadta a muzulmán állam területének felosztását, azonban tény, hogy Jugoszlávia rendezésének kérdésében újra és újra előkerült Bosznia kérdése, mint megoldásra váró feladat. A megállapodás nélküli találkozó után néhány nappal elkezdődött a délszláv háború horvátországi szakasza a krajainai szerb szabadcsapatok és a horvát szervek közötti összecsapással.

Bosznia-Hercegovina újdonsült kormánya eleinte nem támogatta a függetlenedést Jugoszláviától, tartottak ugyanis a multietnikus államban kialakuló feszültségektől. Azonban Szlovénia, majd Horvátország kiválásával az etnikumok aránya a megmaradt föderáción belül az elsöprő szerb többség irányába dőlt volna, ez pedig magával hozta volna azt az egyébként jogos követelést, hogy a szerb többségű államban elsősorban a szerbek akarata érvényesüljön. A szlovének, bosnyákok és a horvátok félelme is jogos volt, utóbbi két etnikumnak jutott már ki korábban szerb dominanciából, amely sajnos inkább negatív nyomokat hagyott a nemzetek lelkén.

A Jugoszláviából való kiválásért tehát 1992 februárjában Alija Izetbegović boszniai elnök népszavazást írt ki, melyet a boszniai szerbek az SDS felhívására bojkottáltak, így a muzulmán bosnyákok és boszniai horvátok kimagasló, mintegy 99%-os arányban megszavazták az ország függetlenedését. (Juhász, 1999)

3.5. Republika Srpska, a boszniai szakadár szerb állam kikiáltása

A boszniai szerbek nem támogatták Bosznia-Hercegovina kiválását a jugoszláv föderációból, hasonlóan jogos és érthető okból, mint amiért a bosnyákok és a horvátok sem kívántak szerb dominancia alatt élni: egy velük szemben feltehetően ellenséges idegen állam kisebbségei lettek volna. Megalapozott és érthető félelme volt a boszniai szerbeknek, hogy a független Bosznia-Hercegovinában a horvátok és a muszlim bosnyákok által vezetett államban diszkrimináció, vagy ne adj Isten etnikai tisztogatás áldozataivá válhatnak. A nemzeti érzelmek fellángolását tetézte, hogy pont akkor kellett volna idegen állam „alacsonyabb rendű” kisebbségeként tovább élniük, amikor az évtizedek óta tartó jugoszláviai szövetségi decentralizáció nyerteseiként a szerb hegemonia a maradék Jugoszlávián belül éppen megvalósulni látszott.

Az elmúlt négy évtizedben Tito egyensúlyozásának köszönhetően Jugoszláviában a szláv nyelvű nemzetiségi csoportok „államalkotó nemzet” tagjainak minősültek, nem pedig kisebbségnek, ebből a nézőpontból nézve érthető volt a boszniai és horvátországi szerbek aggodalma, hogy státuszuk látványosan gyengülne egy ilyen forgatókönyv megvalósulásával.

A függetlenedési népszavazás eredményét a Radovan Karadžić (Milošević szerb elnök szövetségese) vezette boszniai szerbek nem fogadták el, a népszavazás előtt néhány hónappal kikiáltották a Boszniai Szerb Köztársaságot, hogy a megfelelő pillanatban az országból kiválva csatlakozhassanak az anyaországhoz, Szerbiához. Karadžić maximális célkitűzése nem az volt, hogy Jugoszlávia egysége fennmaradjon és az általa irányított új köztársaság egy államszövetségbe tartozzék Szerbiával, hanem az, hogy az összes szerb Szerbia területén élhessen, kerül, amibe kerül. (Dr. Törő, 2015, p. 278) Karadžić minimális célja pedig az volt, hogy a szerbek ne kerüljenek kisebbségbe egy másik államban.

3.6. A boszniai háború kirobbanása

A szlovéniai és horvátországi függetlenedés után Bosznia-Hercegovina parlamentje 1991 októberében a Szerb Demokrata Párt távolmaradása ellenére megszavazta az ország függetlenségét. Mint feljebb már említettem, a boszniai szerbek 1992 tavaszán tiltakozásul nem vettek részt a függetlenedésről szóló népszavazáson, így annak eredménye nem reprezentálta az ország teljes lakosságának véleményét. Az eredményt az SDA kormány azonban mégis felhasználta és tovább munkálkodott a függetlenség elérésén, illetve annak nemzetközi elismerésén.

Egyeztetések után 1992. április 7-én az Európai Közösség és az Egyesült Államok végül elismerte Bosznia-Hercegovina függetlenségét, Oroszország április 28-án csatlakozott a sorhoz. (Juhász, 1999, pp. 249-254.)

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy egy olyan, szemmel láthatóan nem reprezentatív népszavazás után, amit a szerbek, mint népcsoport egységesen bojkottáltak és több ízben egyértelmű jelét is adták, hogy akár erőszakkal is megkísérlik megakadályozni Bosznia-Hercegovina függetlenségét, a nemzetközi közösség, az Egyesült Államokkal és az Európai Közösséggel az élén miért ismerték el az ország függetlenségét, amikor tudatában voltak a lehetséges kockázatoknak?

Az Európai Közösség vonakodott elismerni Bosznia-Hercegovina függetlenségét, éppen az ország aktuális „puskaporos hordó” jellegéből fakadóan, ám az Egyesült Államok jelezte, hogy nincs jogalapja Szlovéniát és Horvátországot elismerni, de Bosznia-Hercegovinát nem. (Gompert, 1994) Az Európai Közösségen belül Németország is némi nyomást gyakorolt a többi tagország képviselőire arra hivatkozva, hogy el kell fogadni az Egyesült Államok álláspontját, mert jobban ismeri a jugoszláviai szituációt, így végül két oldalról ösztökélve az EK az USA-val együtt meghozta a kritikus döntést, amely szerepet játszott a háború átterjedésében Bosznia-Hercegovina területére.

Az eszkalálódó helyzet 1992 áprilisában Szarajevóban egyre hevesebb tüntetésekhez vezetett, mely elég indokot adott a Szerbia érdekeit nagyban kiszolgáló JNA, Jugoszláv Néphadsereg egységeinek, hogy körülfárja a várost, ezzel kezdetét vette a három és fél éven át tartó fegyveres konfliktus Bosznia-Hercegovina területén.

Alija Izetbegović bosznia-hercegovinai elnök felszólítására Milošević hivatalosan parancsot adott a JNA visszavonulására, ám kihasználva a jugoszláv erők feletti szerb többségi kontrollt, a gyakorlatban sikerült elérni, hogy az egységek 85-90%-a nem hagyta el az országot. Ezek a főként szerb nemzetiségű katonák a JNA nehéztüzérségével és fegyverzetével együtt pusztán beálltak a szakadár boszniai Szerb Köztársaság, a Republika Srpska hadseregébe, a Vojska Republike Srpske (röviden VRS) kötelékébe.

A VRS erőit nagyrészt a JNA Bosznia területén elhelyezkedő támaszpontjai és fegyverraktárai segítségével szervezték meg, nagyban támaszkodva a Jugoszláv Néphadsereg nehéztüzérségi fegyvereire, valamint légijerőjére, bár ez utóbbit nem tudta kihasználni, miután az ENSZ 1992 októberében megszavazta a repülési tilalmat Bosznia-Hercegovina felett.

A VRS tábornoka az a boszniai szerb származású Ratko Mladić lett, aki korábban a Jugoszláv Néphadsereg parancsnokaként szolgált Koszovóban, valamint a JNA egységeit vezette a horvátországi háború első fázisában. Mladić-ot a boszniai háborúban elkövetett emberiség elleni és háborús bűncselekményekért a Hágai Nemzetközi Bíróság 2017-ben életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. Nevéhez fűződik a háború leghírhedtebb népirtása, a srebrenicai tömeggyilkosság, amely során közel 8000 bosnyák muszlim férfit és fiúgyermeket mészároltak le

a szerb katonai alakulatok etnikai és vallási alapon, Karadžić közvetlen utasítására. (UNITED NATIONS International Residual Mechanism for Criminal Tribunals)

3.7. Nyugat-Boszniai Autonóm Tartomány

1993 szeptemberében az ún. Owen-Stoltenberg béketerv (lásd a későbbiek folyamán) elutasítása után a boszniai muzulmán közösség két táborra szakadt. A tervezetet a muzulmán kormánypárt és Alija Izetbegović elnök utasította el, mert számukra kedvezőtlen hatalmi viszonyokat teremtett volna az országban. A kormánypárttal egyet nem értő muzulmán csoport az 1990-es elnökválasztáson első helyet megszerző, majd visszalépő Fikret Abdić bosnyák üzletember mögé sorakozott fel, aki Bihać városában megalapította a Nyugat-Boszniai Autonóm Tartományt. (Juhász, 1999, pp. 260-262.) Abdić megállapodást kötött a határ horvát oldalán működő illegitim Krajina Szerb Köztársasággal, a boszniai Szerb Köztársasággal és az időközben függetlenné vált Horvátországgal, így példaértékűnek mondható kooperáció jött létre a három nagy etnikum között, még a háború évei alatt, szabadkereskedelmi egyezménynek köszönhetően a Nyugat-Boszniai Autonóm Tartománynak még horvát tengeri kikötőkhöz is szabad kijutása volt.

Sajnos a helyzet nem volt ennyire fekete és fehér, ugyanis az együttműködés legnagyobb része feketekereskedelemre, azon belül is feltehetően fegyvercsempészetre korlátozódott.

Az 1994 tavaszán megkötött horvát-bosnyák egyezményrel kellemetlenné vált a szituáció Tuđman horvát elnök számára és megszüntette az együttműködést, majd a bosnyák kormányerőkkel egyesült boszniai horvát fegyveres erők 1994 augusztusában felszámolták a szakadár enklávéját. (Juhász, 1999)

4. A NEMZETKÖZI KÖZÖSSÉG DÉLSZLÁV POLITIKÁJA A HÁBORÚ IDEJÉN

4.1. Az Egyesült Államok szerepe a délszláv konfliktusban

4.1.1. A Bush-kabinet passzív politikája (1989-1993)

A jugoszláviai helyzet eszkalációjakor az Egyesült Államok elnöke George H. W. Bush republikánus politikus volt, aki számára távolról sem volt idegen a katonai intervenció, ahogyan azt Panama lerohanása Manuel Noriega diktátor eltávolításáért, vagy az Irak által lerohant Kuvait felszabadításáért indított Öbölháború mutatja. Jugoszláviával kapcsolatban azonban az Egyesült Államok meglehetősen passzívnak mutatkozott, mely több okra is visszavezethető. Egyrészt a Szovjetunió befelé fordulása, majd megszűnése után az Egyesült Államoknak nem állt érdekében a szovjetekkel korábban szembenálló szocialista Jugoszlávia egyben tartása és támogatása, másrészt az amerikai közvélemény számára Bosznia és a többi volt jugoszláv köztársaság pacifikálása a háború első fázisában nem volt eladható cél. (Boyd, 1995)

Ettől függetlenül a Bush-kormányzat szoros figyelemmel kísérte a jugoszláviai fejleményeket, tisztában volt a szituáció veszélyeivel és próbált puha diplomácia segítségével

megoldásokat keresni a problémákra. Számoltak vele, hogy a szerbek nem kívánnak független horvát és bosnyák államban kisebbségként élni, illetve, hogy a boszniai muzulmánok és horvátok sem kívánnak szerb hegemonia alatt Jugoszláviában maradni és így Szlovéniát és Horvátországot nagy eséllyel Bosznia-Hercegovina is követni fogja.

Eleinte az USA még erőfeszítéseket tett az Ante Marković elnöklete alatt álló Jugoszlávia felbomlásának megakadályozására, elsők között tett konkrét javaslatot az Európai Közösség (később EU) számára a NATO békefenntartó erőként való bevetésére a régióban, megakadályozandó a várható etnikai konfliktusokat. (Gompert, 1994) Ezt a javaslatot Franciaország söpörte le az asztalról, a helyzet túldramatizálására hivatkozva.

Ezt követően a Bush-kabinet úgy döntött, az Európai Közösségre hagyja a vezető szerepet a helyzet megoldásában, amit a történetek ismeretében sajnálatos lépésnek minősíthetünk. Bush és kormányzata mindenestre nem sajnálta, hogy nem kell amerikai áldozatokat hozni egy számukra kevésbé jelentékeny régióban, így gondolhatták legalábbis az 1992 végi választási vereségig.

Miután a NATO nem került bevonásra a történések fősodrába, az Európai Közösség más vitafórumot javasolt az USA és az EK között, így került képbe az ENSZ. A nemzetközi szervezet Biztonsági Tanácsán belül a Szovjetunió felbomlását követően annak jogutódja, egy semleges Oroszország foglalt helyet, így a BT tagok között viszonylagos konszenzus uralkodott a délszláv kérdéseket illetően, bár az eszközök kapcsán a vélemények némileg eltértek.

A harcoló felekre nemzetközi nyomást ENSZ BT határozatokkal helyeztek, illetve kifejezetten nyugat-balkáni műveletek céljából felállításra került az ENSZ UNPROFOR nevű fegyveres békefenntartó szerve. A UNPROFOR volt hivatott a NATO békefenntartást helyettesíteni, sajnos azonban kevésbé bizonyult e célra alkalmasnak, ezt a későbbiek során részletesebben bemutatom.

1991-ben az Egyesült Államok kemény diplomáciai nyomással igyekezett rábírn Slobodan Milošević szerb elnököt a JNA vezérkarának felszólítására, hogy ne avatkozzanak be erőszakkal a függetlenedési törekvésekbe, cserébe megkísérelte megakadályozni, hogy Szlovénia egyoldalúan elhagyja a föderációt. Miután a szlovéneket és a horvátokat nem sikerült maradásra bírni, a Jugoszláv Néphadsereg felhatalmazva érezte magát a beavatkozásra és a horvátországi szerbek is fegyverhez nyúltak. (Boyd, 1995)

A szlovén függetlenedés enyhe fordulóponthoz jelentett az amerikai külpolitikában, a jugoszláv etnikumok esetén tiszteletben tartotta a nemzetek és nemzetiségek önrendelkezési jogát és így feladni kényszerült a Jugoszlávia egyben tartására irányuló erőfeszítéseit. A Bush-kabinet tett még néhány gyengébb diplomáciai erőfeszítést arra, hogy a függetlenedő országok lazább szövetségre, úgynevezett konföderációra lépjenek Jugoszláviával, azonban nyilvánvaló volt a szlovén és horvát álláspont: a teljes függetlenségért fegyverrel is harcolni fognak.

1991 decemberében elsők között Németország ismerte el Szlovénia függetlenségét, amely elindította a folyamatot, amelyet 1992 januárjában a többi EK tagállam követett, majd április 7-én a Bush-kormányzat egy napon ismerte el Szlovéniát, Horvátországot és Bosznia-Hercegovinát. (The Office of the Historian, dátum nélk.)

Érdekesség, hogy Bosznia-Hercegovina függetlenségének elismerésében az Egyesült Államok gyorsabban haladt, mint az Európai Közösség országai, melyek némileg tartottak a következményektől, végül azonban német ösztönzésre beadták a derekukat.

Bosznia-Hercegovina függetlenségének elismerését 1992 áprilisában tömegtüntetések, kisebb zavargások követték főként Szarajevóban, melyek elegendő okot adtak a Jugoszláv Néphadseregnek a beavatkozásra.

A JNA Szarajevót bekerítő hadműveleteit azonnali elítélő ENSZ BT határozatok követték és májusban egy további határozatban újabb kereskedelmi, légiforgalmi, tudományos együttműködési szankciókat vetett ki Jugoszláviára, azon belül a szerb tagköztársaságra. (ENSZ BT 757. sz. határozata, 1992)

Az Egyesült Államok támogatta az Európai Közösség országai által iniciált határozatokat szavazatával, a vezető szerepet azonban továbbra sem vette át, passzív, követő magatartást tanúsított.

4.1.2. A Clinton-kormányzat ambiciózus választási ígéretei

Nagy politikai fordulatot várt mindenki az 1992 év végi választásokon győzedelmeskedő demokrata Bill Clinton beiktatása után. A választások évének végére a világ közvéleményének tudomására jutott, hogy Bosznia-Hercegovinában etnikai tisztogatások folynak és ezt a hullámot megülve Clinton programjának fontos pontja volt az úgynevezett „*lift and strike*”, azaz a muzulmán boszniai kormányra kivetett fegyverembargó megszüntetése és a boszniai szerb erők bombázása. (Gompert, 1994)

Az ígéret rendkívül ambiciózus volt és erőteljes külpolitikai fordulatot jelentett volna, megvalósításához komoly intervencióra lett volna szükség, mely bizonyos fokú amerikai (főként pénzügyi) áldozatokkal járt volna. Bár a választásokat Clinton megnyerte, felmerült a kérdés, az egyszerű amerikai állampolgárok körében mekkora támogatottsággal rendelkezne amerikai katonák bevetése a délszláv konfliktusban, illetve a konfliktus sikertelen kezelése milyen mértékben vonna maga után felháborodást.

Időközben 1993 januárjában a boszniai kormányerők és a boszniai horvát milíciák is egymás ellen fordultak, így immár három pólusúvá bővült a boszniai háború színtere.

4.1.3. A Clinton-kabinet politikája

A horvát-bosnyák konfliktus eszkalációja kapcsán a Clinton-kabinet külügyminisztere, az ún. Secretary of State szerepében Warren Christopher 1993 májusában Európába utazott, ahol

megpróbálta kipuhatolni az Európai Közösség álláspontját egy erős amerikai beavatkozásról. Összességében a válasz inkább negatív volt, bár nem teljesen elutasító. Christopher véleménye szerint egy megfelelően határozott amerikai fellépés hatására Európa elfogadná, hogy az Egyesült Államok átveszi a vezetést a konfliktus kezelésében.

Végül Clinton és kabinetje éppen az amerikai közvéleménnyel kapcsolatos bizonytalanság miatt végül a Bush-kormányzat passzivitását folytatta, bár ez feltehetően nem fogalmazódott meg konkrétumként, pusztán egyértelmű döntés híján nem történtek megfelelő gyakorlati lépések.

1994-ben az Egyesült Államok és az ENSZ UNPROFOR mediációs tevékenységének köszönhetően a boszniai horvátok és a bosnyákok konfliktusa szövetségkötéssel ért véget és a két haderő egyesülve folytatta harcát a Republika Srpska hadseregével szemben.

4.1.4. NATO beavatkozás Boszniában nemzetközi nyomásra

A helyzet 1995 tavaszán kezdett teljesen vállalhatatlanná válni, amikor a boszniai szerb erők egyre erőszakosabb módon léptek fel a UNPROFOR békefenntartó „kéksisakosaival” szemben. Korábban, 1994 év végén Clinton elnök ígéretet tett, hogy az ENSZ békefenntartóinak veszélybe kerülése esetén a NATO egy evakuációs hadsereggel beavatkozik a kéksisakosok megmentésére. 1995 májusában a Republika Srpska területén a NATO bombázásokat hajtott végre, amire válaszként a szerbek békefenntartókat ejtettek túszul. (Bass, 1998)

Clinton elnök és kabinetje tudtán kívül, de az elnök korábbi ígérete nyomán a NATO parancsnoksága elkezdte önállóan megtervezni az evakuáció részleteit, mintegy 20.000 amerikai katona lehetséges bevetésével a békefenntartók megmentésére. Az evakuációs erők végül nem kerültek bevetésre, mert egyrészt aláásta volna az ENSZ nemzetközi tekintélyét annak tehetetlenségét hangsúlyozva, másrészt pedig a Clinton-kabinet nem kívánta amerikai katonák testi épségét kockáztatni.

Amerikai szempontból kevésbé kockázatos, a szerbekre nézve azonban megfelelően pusztító és demoralizáló megoldást választott végül a NATO hadvezetése: boszniai szerb célpontok több héten át tartó bombázását. (Juhász, 1999) A NATO légierjének hadműveletei ugyan más módon, de az amerikai délszláv-politika fordulatát jelezték, méghozzá azt, hogy az Egyesült Államok türelme fogyóban van és kész átvenni a vezetést a konfliktus felszámolásában.

Bill Clinton elnök az európai ügyekért felelős helyettes külügyminisztert, Richard Holbrooke diplomatát bízta meg a béketerv kidolgozására és a konferencia megszervezésére, mely az Ohio állambeli Daytonban zajlott 1995 novemberében. A békeszerződés megkötésében az Egyesült Államok vezető szerepe elvitathatatlan, még ha annak bizonyos részei kifogásolhatóak és kockázatosak is.

4.2. Oroszország szerepe

A délszláv háború megosztotta a nemzetközi közösséget, amely egyébként a Szovjetunió megszűnését követően az Egyesült Államok vezényletével kezdett unipolarizálódni. Ekkoriban Oroszország leginkább semleges szerepet játszott a nemzetközi színtéren, keresve helyét a Szovjetunió világhatalmi státusza nélküli új világrendben. Ugyan történelmi okokból, valamint a keleti-ortodox egyházhoz tartozása miatt támogatta Szerbiát, a gyakorlatban nem biztosított túlságosan erős politikai háttérrel a szerbek számára. Az orosz államtól függetlenül részt vettek a szerbek oldalán a harcokban önkéntes orosz milíciák csoportjai, harci alakulatokat formálva. A háború előrehaladtával az egyre erősödő NATO nyomásnak engedve Oroszország egyre kevésbé állt történelmi szövetségese, Szerbia mögött és maga is nyomást gyakorolt a szerb félre, a muzulmán bosnyákokkal és katolikus horvátokkal való megegyezés felé ösztökélve őket. Később, a háború után a NATO-val kötött megállapodás értelmében Oroszország békefenntartó egységeket küldött, főként a boszniai Szerb Köztársaság területére járőrözni. (Bass, 1998) Megjegyzem, több, mint négy évtizednyi hidegháborús légkör után különleges élmény lehetett mindkét fél számára, hogy orosz és amerikai katonák egy oldalon állva teljesítettek békefenntartó missziót Bosznia területén, így e tekintetben is különlegesnek mondható a konfliktus.

4.3. Boszniát támogató muszlim államok

A szerbeket és oroszokat összekötő keleti-ortodoxhoz hasonlóan a muszlim vallás is erős kapcsolatokat jelentett a nemzetközi színtéren a bosnyákok számára. Bosznia-Hercegovina muzulmán kormányerői mellett állt a háború során politikailag számos muszlim vallású ország, többek között a NATO-tag Törökország, Pakisztán, Szaúd-Arábia, de még Irán is. A bosznia-hercegovinai muzulmánok az iszlám vallás szunnita ágához tartoznak, mely a világ muzulmánjainak többségét, mintegy 85%-át jelenti, ráadásul a teokratikus Iránnal ellentétben Bosznia szekuláris volt, tehát az állam és az egyház egymástól függetlenül működött. (Council on Foreign Relations, 2023) Ennek ellenére Irán, melynek államvallása síita, az iszlám kisebbik ága, politikai támogatás mellett fegyverszállítványokkal is segítette a boszniai muzulmánok harcát. (Mehdiyev, 2022, pp. 15-16.) Az iszlám síita és szunnita ága közötti összefogás viszonylag ritka, ám nem példa nélküli, a napjainkban Irán egyik legfőbb proxy-ja és szövetségese a libanoni Hezbollah terrororganizáció, amely Iránnal ellentétben ugyancsak szunnita felekezetű.

A bosnyákok számára különösen fontos szövetségese bizonyult Pakisztán, mely a fegyverembargóval szembeszállva megtalálta módját, hogy folyamatos fegyverszállítványokkal, főként a hatékony „Baktar Shikan” elnevezésű tankelhárító rakétákkal segítse Bosznia-Hercegovina kormányerőit. (Mehdiyev, 2022, p. 15.)

Törökország számára Bosznia-Hercegovina a korábban bemutatott több évszázados oszmán fennhatóság okán különös fontossággal bír, a muzulmán bosnyákok kvázi testvéreiknek

számítottak. A NATO és az ENSZ tagjaként Törökország ugyan nem vállalta be a fegyverembargó semmibe vételét, így bár fegyverrel nem látta el a bosnyák ABiH egységeit, a nemzetközi jogi lehetőségeihez mérten azonban meglehetősen aktívan részt vett a konfliktus ellenőrzésében. A NATO kötelékében szolgáló török F-16-os vadászgépek segítettek a Bosznia feletti repülési tilalom betartásában, a Földközi-tengeren járőröző török hadihajók pedig a Szerbia ellen bevezetett gazdasági és kereskedelmi embargók betartását ellenőrizték. (Mehdiyev, 2022, p. 16.)

4.4. ENSZ szerepe a boszniai háborúban

4.4.1. UNPROFOR – az ENSZ békefenntartó szerve

Az ENSZ és a nemzetközi közösség a délszláv konfliktust úgy próbálta megoldani, hogy közben ne kelljen fegyveresen beavatkozni, hiszen akkor egyértelműen állást kellett volna a konfliktusban. Ezért kompromisszumos megoldásként békefenntartó, úgy nevezett „kéksisakosokat” küldött egy olyan területre, amelyen háború tombolt. Ezzel a lépéssel is meglehetősen elkésett a szervezet, ugyanis nagyjából 8 hónappal a háború kezdete után érkeztek meg az első békefenntartó erők Bosznia területére, amikor a Republika Srpska hadserege már az ország területének több, mint 70%-át ellenőrzése alatt tartotta. (Anderson, 1995)

A UNPROFOR-t (United Nations Protection Force), azaz az ENSZ védelmi célokat szolgáló, az egykori Jugoszláviára specializálódott alszervezetét 1991-ben állították fel, speciálisan Horvátország területére, a szerb többségű területeken voltak hivatottak a lakosság védelmét külső fegyveres támadás ellen garantálni. (Department of Public Information, United Nations, 1996) Boszniában a későbbiekben elsősorban a humanitárius szállítmányok segítségét, valamint a légtérzár betartásának ellenőrzését kapták a UNPROFOR egységei.

A boszniai háború kitörése után 1992 júniusában az ENSZ Szarajevó repterét védett területnek nyilvánította az olyan alapvető segélyszállítmányok, mint élelmiszer, gyógyszer és ruházat zavartalan utánpótlására a JNA egységei által körbezárt és ostromlott városban. (Department of Public Information, United Nations, 1996)

A kéksisakos egységeknek nem volt egyszerű dolguk, ugyanis megfelelő felhatalmazás híján nem alkalmazhattak fegyveres erőszakot, pusztán saját testi épségük ellen irányuló támadás esetén, önvédelemből. (Tóth, 2019)

A békefenntartó szerv jogkörei meglehetősen korlátozottak voltak és nem segített a rugalmatlan szervezeti struktúra sem, melyben a terepen szolgáló egységek szintjén alig volt lehetőség önálló hatáskörben döntést hozni egy esetleges beavatkozásról, illetve a ténylegesen döntési jogkörben lévő vezérkarral való kommunikáció a szerb csapatok által körülzárt védett zónákból kifejezetten szakadozónak és nehézkesnek bizonyult.

4.4.2. A ENSZ misszió sikerei

Bár rengeteg nemzetközi kritika éri az ENSZ békefenntartói a boszniai helyzetük miatt, első körben vizsgáljuk meg azt, milyen tekintetben nevezhető sikeresnek és hatékonyak a missziók.

A boszniai fegyveres konfliktusok 1992 áprilisi kirobbanása után az ENSZ Biztonsági Tanácsa tovább kereste a konfliktus rendezésére adódó megoldásokat, azonban szinte egyből határozatokat hozott humanitárius segélynyújtásra és annak közúti és légi biztosítására. (Cutts, 1999) Az első ilyen határozatok között szerepelt a UNPROFOR tevékenységének kiterjesztése Bosznia-Hercegovina területére, valamint Szarajevó reptérének újranyitása segélyszállítmányok célba juttatásához, illetve felszólította a harcoló feleket a reptér körzetéből a nehéztüzérség kivonására, megkísérelve ezzel egy biztonságos zóna létrehozását. (ENSZ BT 764. sz. határozata, 1992) Ez utóbbi határozat olyannyira kudarcot vallott, hogy a boszniai muszlim kormányerők és a városi lakosság összefogásával éppen a reptér alatt került illegálisan kialakításra egy sínnel ellátott alagút, melyen keresztül a szerb ostromzár idején az ABiH, azaz a boszniai hadsereg, szabadcsapatok és egyszerű civilek közös erőfeszítéssel biztosítani tudták a város ellátását élelmiszerekkel, ruházattal és fegyverekkel is. A reptér túloldalán található hegyek bosnyák kézen voltak, így az egyetlen út a szerbek által körülvett városból abba az irányba vezethetett. (Visit Sarajevo, dátum nélkül.)

Az ENSZ békefenntartó különítményeinek segítségével a szerbek nem tudták megakadályozni a város humanitárius ellátását a reptéren keresztül. Bár a légi szállítás meglehetősen mennyiségi korlátokkal rendelkezik, 1992 májusa és 1993 januárja között mintegy 27.460 tonna élelmiszer, gyógyszer és egyéb segélyszállítmányt sikerült a városba juttatni. (Department of Public Information, United Nations, 1996)

Közúti segélyszállítmányok érkezése előtt a UNPROFOR mérnökeinek többször sikerült biztonságos útvonalat nyitni a konvojoknak a boszniai kormányzat fennhatóságán keresztül és letárgyalni azok áthaladását a szerbek által ellenőrzött területeken. (Cutts, 1999) A UNPROFOR egységei a segélyszállítmányokkal megrakott konvojoknak a kijelölt útvonalon rendszeresen fegyveres kíséretet biztosítottak páncélozott járművekkel.

4.4.3. A békefenntartók kudarcai Boszniában

Elsőkörben arra szeretnék rávilágítani, az Egyesült Államok vezette Nyugat szempontjából az ENSZ békefenntartó alakulatai milyen tekintetben vallottak kudarcot a civil lakosságot ért agresszióval szemben.

A boszniai szerb VRS és a boszniai hadsereg között sokszor bizonyultak a UNPROFOR békefenntartó fegyveres alakulatai ütközőzónának, sokmegaláztatást elszenvedve mindkét féltől, de főként a szerb katonáktól.

Az ENSZ jugoszláviai békefenntartásának legnagyobb kudarcaként a Ratko Mladić vezette VRS srebrenicai és žepai vérengzését nevezhetjük. A történetek a második világháború utáni

legnagyobb európai népirtásként vonultak be a történelemkönyvekbe, a szerbek tervezett etnikai tisztogatást hajtottak végre a muszlim lakosság körében.

A viszonylag tehetetlen ENSZ UNPROFOR egységeket a békefenntartó katonák beszámolóí alapján a szerbek egyszerűen „kinevették”, gyakorlatilag azt műveltek velük, amit csak akartak.

Ahogy az Egyesült Államok szerepéről szóló alfejezetben is említettem, 1995 májusában egy intenzív NATO bombázási kampány után a VRS szerb katonái élő pajzsként használva oszlopokhoz kötöztek ki mintegy 300 „kéksisakos” UNPROFOR békefenntartót, ezzel zsarolva a NATO erőit, hogy szüntessék be a légi hadműveleteket. (Történetek a Balkánról, 2020) A békefenntartó katonák kiszabadítására kis híján szárazföldi NATO hadművelet indult amerikai katonákkal, azonban végül az ENSZ-szel történt egyeztetések után az Egyesült Államok visszavonulót fújt és a kevésbé kockázatos bombázási stratégiát folytatta. (Bass, 1998)

Nem sokkal ezután a boszniai szerb csapatok a UNPROFOR egységek szeme láttára Srebrenica városában 8000 fő 12 évnél idősebb fiút és felnőtt férfit szállítottak fel buszokra, majd kegyetlenül lemészárolták őket olyan távolabb eső területeken, ahol az ENSZ békefenntartók nem lehettek szemtanúi. (Múlt-kor, 2020)

Az egykor a helyszínen szolgáló holland katonák beszámolóí alapján több dolog játszott közben abban, hogy a szervezett tömeggyilkosság végbemehetett. Elsősorban, ahogy korábban is említettem, az ENSZ UNPROFOR békefenntartó egységeinek a terepen szolgálat teljesítő alakulatai a felsővezetés parancsai nélkül nem rendelkeztek önálló döntési jogosultsággal. (Anderson, 1995) Az ENSZ BT határozatok felhatalmazásain aránytalanul túlmutató reakciók esetén fennálló esetleges háborús bűnös pereket semmilyen harmadik országból származó békefenntartó katona nem kívánta megkockáztatni, így magasabb szintekről érkező döntések híján tehetetlenül nézték végig a szerb hadsereg véres tetteit. A katonák elmondásai alapján a szervezatlenség és az információk hiánya is kulcsszerepet játszott. Bár az ENSZ különböző titkosszolgálatok információí és műholdfelvételek alapján pontosan ismerte a VRS csapatainak mozgásait, azok a szakadozó kommunikáció miatt a védett zónákban szolgálatot teljesítő egységekig alig jutottak el, így nem tudták pontosan felmérni, mire is készülnek a boszniai szerb erők. (Benke, 2019)

Nem utolsó sorban a UNPROFOR kudarcainak okai között említhetjük, hogy a békefenntartó „kéksisakosok” rendkívül gyengén voltak felfegyverezve, hiszen az ENSZ még véletlenül sem kívánta megkockáztatni a konfliktusba történő fegyveres beavatkozás vádját a nemzetközi közösség tagjaitól.

Másodsorban szeretném feltenni és megvizsgálni a kérdést, mi minősült elvárható célnak egy független államok feletti szervezet békefenntartó egységeitől?

Egyértelmű nemzetközi elvárás volt, hogy a békefenntartó egységek ne avatkozzanak be a fegyveres konfliktusba, pártatlannak, semlegesnek kellett maradniuk. E tekintetben azt gondolom, a UNPROFOR helyszíni egységei jól teljesítettek, ugyanis bár a nemzetközi közösség elsősorban a

muszlim kisebbségek védelmét bízta rájuk, a szerbekkel szemben sem léptek fel ellenségesen, legfeljebb ténylegesen arányos mértékben, önvédelem céljából.

További elvárás volt a muszlim és egyéb kisebbségek védelme az ENSZ által kijelölt biztonságos zónákban. Ez főként a fegyvertelen civilek testi épségének, kultúrájának védelmét jelentette, a semlegesség követelményének megfelelően tartozzon az érintett civil bármely kisebbséghez is. E tekintetben sajnos beszélhetünk kudarcokról, ahogy e fejezetben korábban Srebrenica és Žepa szerencsétlen esetét bemutattam, a békefenntartók tehetetlenek voltak a szerb egységekkel szemben.

Kevesebb szó esik erről, de ugyancsak tehetetlenek voltak a békefenntartók akkor, amikor 1995 tavaszán a horvát előrenyomulás során Nyugat-Szlavóniában a helyi szerb kisebbség kb. 90 százaléka etnikai tisztogatás áldozatául esett. (Boyd, 1995, p. 23.)

Végül, de nem utolsósorban megfogalmazódott olyan elvárás is a UNPROFOR egységeivel szemben, mint például Szarajevó sikertelen védelme az ostromló szerb hadsereggel szemben, miután a bosnyák kormányerők egy része átcsoportosítás után elhagyta Szarajevót, hogy a horvát csapatokkal szemben nagyobb haderőt tudjanak bevetni. (Boyd, 1995, pp. 31-32.)

Ez az elvárás elsősorban a muzulmán bosnyák kormány részéről fogalmazódott meg, akik igyekeztek diplomáciájukat és propagandájukat a háború végéig (és az után is) úgy hangolni, hogy a világ számára szerencsétlen esettnek tűnjenek, így szereve támogatást saját céljaik végrehajtásához. Érezhető hát e kritika részrehajlása és jogos a kérdés: a UNPROFOR azért volt-e Bosznia területén, hogy segítsen a muszlim kormányerőknek átvenni a kontrollt egész Bosznia-Hercegovina felett a szerbekkel és a horvátokkal szemben, vagy pusztán humanitárius célokból, civilek védelmében, de semleges és inkább passzív harmadik félként, megfigyelőként?

4.5. Magyarország délszláv politikája a '90-es években

4.5.1. A magyar rendszerváltás és szabad választások

Magyarországon mindeközben békés keretek között zajlott le az átmenet az államszocializmusból a kapitalista, demokratikus köztársasági államformába. Az 1988-tól szerveződő ellenzék 1989 nyarán Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokat folytatott az Állampárttal, és még ebben az évben egyetlen fegyverszó nélkül megtörtént a szocialista rendszer leváltása. (Jeszenszky, 2020)

1990. április 8-i választáson a Magyar Demokrata Fórum képviselőjében Antall József lett a Magyar Köztársaság első miniszterelnöke, külügyminisztere pedig Jeszenszky Géza. A szocializmus több, mint negyven éve utáni első szabadon megválasztott kormány nagy feladat előtt állt. Egy teljesen új rendszert kellett felépíteniük, amely elkezdte az átmenetet a tervgazdaságból a piacgazdaság felé, a diktatórikus szocializmusból a demokratikus állam berendezkedés felé és nem utolsósorban reagálni tud a környékünkön végbe menő változásokra is. Újdonsült politikai erőként Magyarország vezetésének kiemelt feladata volt, hogy az ország megfelelő diplomáciai

kapcsolatait kiépítse újdonsült szövetségeseivel: Európával, az Európai Közösséggel, valamint az Egyesült Államok nevével fémjelzett kialakulóban lévő unipoláris világrend további képviselőivel. (Keskeny, 2011.)

4.5.2. A rendszerváltás utáni első magyar kormány külpolitikája

A demokratikus Magyar Köztársaság újonnan megválasztott vezetése formálisan elhatárolódott a jugoszláv belügyekbe való beavatkozástól. (Sáringer, 2015, pp. 465-468) A Külügyminisztérium 1990-es hivatalos jelentése szerint a két ország kapcsolatai kiegyensúlyozottak, kölcsönösök voltak, a két ország kereskedelmi kapcsolatai intenzívek és kölcsönösen előnyösök, a békésen lezajlott magyarországi rendszerváltást pedig csendes megértéssel szemlélte a jugoszláv fél.

Bár a jugoszláv belügyekbe Magyarország nem kívánt közvetlenül beleavatkozni, azonban fontos elköteleződést, politikai akaratnyilvánítást tett az ország határain kívül élő magyar kisebbségek támogatására, ide sorolva a Jugoszláviában, annak szerb, horvát és szlovén tagköztársaságaiban élő magyarokat is. (Sáringer, 2015, pp. 477-483)

Jeszenszky Géza külügyminiszter 1990 június 27-i jelentésében a kormánynak kifejezetten optimista hangot üt meg a kisebbségi kérdésekben való együttműködésről Jugoszláviával.

Akkori meglátása szerint mindkét országban erős lépések történtek a másik ország nemzetiségeinek védelme érdekében, megfelelő intézményi biztosítékok és lehetőségek állnak rendelkezésre a boldoguláshoz.

A konfliktus kibontakozásakor Magyarország a nyugati nemzetközi szervezetek és országok álláspontjára igyekezett helyezkedni, valamint támogatni azokat. (Szilágyi, 2004)

Ez az álláspont pedig a konfliktus elharapódzása előtt, illetve annak első idejében Jugoszlávia egységének megőrzésére irányuló törekvés volt. (Szilágyi, 2004, p. 9.) A kormány ezen elköteleződését Antall József miniszterelnök, valamint Göncz Árpád köztársasági elnök is kommunikálta 1991 júniusának végén a közvélemény és a nemzetközi diplomácia irányába.

Ugyanakkor a fentebb írt hivatalos álláspontok ellenére meg kell említeni, hogy a magyar kormányzat világosan jelét adta, hogy a szerbekkel szemben Horvátországot és Szlovéniát jobban pártfogolja. Jeszenszky Géza meglehetősen direkt módon adta a közvélemény tudtára, mi is a követendő direktíva az ország számára a déli szomszédjainkkal kialakítandó viszonyt tekintve:

„Magyarország Horvátországgal és Szlovéniával baráti, Szerbiával pedig korrekt viszonyra törekszik.” (Szilágyi, 2004, p. 4.)

Jeszenszky Géza később úgy magyarázta ezen kinyilatkozását, hogy

„a „baráti” és a „korrekt” viszony közötti különbségtétel azonban nem szándékainkra, hanem az esélyekre vonatkozott...”. (Jeszenszky, 2011)

4.5.3. Fegyverszállítványok Horvátországnak – a „Kalasnyikov-ügy”

Jugoszlávia felbomlását övező magyar külpolitika és diplomácia körül a legnagyobb port kétségkívül a híres-hírhedt „Kalasnyikov-ügy” kavarta. (Juhász, 2014)

A botrány abból kavarodott, hogy a belgrádi titkosszolgálat felvételeket közölt 1991 januárjában a közszolgálati televízióban arról, hogy magyar kamionok fegyverekkel megrakva lépték át a horvát határátkelőhelyet.

Valójában ez már a negyedik fegyverszállítvány volt a térségbe, összesen 10 ezer gépfegyvert és körülbelül hárommillió töltény került szállításra egy zágrábi, „Astra” nevű cég rendeltetésére. Valójában a horvát kormány képviselői titkos tárgyalásokon nyújtották be igényüket fegyvervásárlásra Magyarországtól, a horvát rendőrség számára, amely utolsó bástyája lehetett a tagállami függetlenség kiharcolásának, majd megvédésének, lévén, hogy a területvédelmi erők és egyéb milíciák felosztatásra kerültek a szövetségi kormány által. (Juhász, 2014, p. 434.)

Miután 1991 januárjában a Jugoszláv Televízióban megjelent felvételek kompromittálták Magyarország külpolitikáját és kétségbe vonták céljait a jugoszláv térség egységét illetően, 1991. február 2-án a magyar kormány kiadott egy nyilatkozatot, melyben ígéretet tett a fegyverszállítások kivizsgálására, beismeri azok tényét, azonban tagadja, hogy állami illetékesség, geopolitikai manipuláció állnak az egész ügy mögött. (Sáringer, 2018)

Az állami állásfoglalás kitar amellet, hogy egy esetleges konfliktus előkészítéséhez sem a szóban forgó fegyverek mennyisége, sem pedig minősége nem elegendő, így a magyar kormány nem vádolható a jugoszláv belügyekbe avatkozással. A fegyverek a leszerelt Munkásőrség állományából kerültek eladásra Horvátországnak, melyek javarészt egyszerű és öreg technológia képviselői voltak. Másrészt a fegyverszállítás a magyar Külügyminisztérium álláspontja szerint a nemzetközi fegyverkereskedelmi szabályok betartásával ment végbe, nem pedig illegálisan. (Juhász, 2014, p. 435)

Véleményem szerint a tranzakció legális volta sokkal inkább jugoszláv oldalról vizsgálendő, mintsem az, hogy a magyar kormányzatnak jogában állt-e eladni a fegyvereket egy harmadik fél részére. A vizsgálendő kérdés szerintem, hogy a horvát tagköztásaságnak önálló hatáskörében állt-e fegyvereket vásárolni? Mivel az 1974-es jugoszláv Alkotmány decentralizálta a szövetségi kormányt és gyakorlatilag korlátlan autonómiát biztosított a tagállamok kormányzatai számára, ezért a horvát kormánynak jogában állt saját tagállami hatáskörbe tartozó rendvédelmi szerveit fegyverzettel ellátni. (Juhász, 2014, p. 437)

Volt azonban pozitív hatása az ügyletnek, ami Magyarországot illeti, ugyanis az ország reputációja a horvátok szemében felértékelődött. (Juhász, 2014, p. 437) A magyar-horvát kapcsolatok 1848 óta, miután Jellasics horvát bán az Habsburg Birodalom mellett kötelezi el magát a magyarok szabadságharcával szemben, meglehetősen hányatott sorsúnak mondhatók, így a kapcsolatok javítása kézenfekvő cél volt Jeszenszky Géza külügyminiszter álláspontja szerint. (Tarján M., dátum nélk.); (Juhász, 2014, p. 436)

4.5.4. Óvatos Balkán-politika

A „Kalasnyikov-ügy” perzselő külpolitikai botránja óvatosságra intette a gyerekcipőben járó demokratikus magyar kormányzatot. (Juhász, 2014, p. 438) Az ország vezetése nem engedhetett meg magának egy újabb fiaskót, amely reputációját gyengítené a diplomáciai körökben, így elővigyázatosságból beállt a kormányzat a sorba és a német, valamint angolszász Nyugat-Balkán-politika irányvonalait követve nem igazán mert önálló utakat bejárni. Juhász József, az MTA Történeti Intézetének doktora szerint azonban ez részben nem volt elhibázott, vagy túlzottan óvatos lépés, hiszen a térségben sem emelkedett ki Magyarország sem politikai sem gazdasági tőke tekintetében a többi ország közül, amivel hathatós segítségére lehetett volna az egykori jugoszláv országoknak. (Juhász, 2014, p. 438)

4.5.5. A határon túli magyar kisebbség érdekvédelme

Az Antall-kormány egyik fő célkitűzését, a vajdasági magyarok megóvását etnikai konfliktusok áttérjedésétől, szintén csak visszafogottan tudta képviselni. Bár elveiben alapvetően támogatta a szlovének és a horvátok szuverén döntésének lehetőségét, gyakorlatban mégsem állhattak ki a magyar diplomaták mellettük teljes válszélességgel, ugyanis az éles konfliktushoz vezethetett volna Szerbiával, aminek természetesen az ott, kisebbségben élő magyar nemzetiségűek itták volna meg a levét. (Jeszenszky, 2011, p. 51)

A horvátországi fegyverszállítmányok következményeként időről időre felmerülő vád volt a vajdasági magyarokkal szemben, hogy nyugati ügynökök, így a magyar külpolitika fontos feladata volt a szerbek megbékítése, hogy ne érje támadás az ott élő magyarokat.

Antall József miniszterelnök elkötelezett volt a nemzeti kisebbség védelmében, melyet már miniszterelnöki beiktatási beszédében is hangsúlyozott. (Győri Szabó, 2011, pp. 346-348)

„Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmillió országának a kormányfőjeként lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” - Antall József
(Nyári & Rapali, 2016)

Antall úgy kísérelte meg képviselni a magyar nemzetiségű külföldi állampolgárok érdekeit, hogy azzal ne avatkozzon más ország belügyébe, valamint fontos kihangsúlyozni, hogy nem folytatott revíziós politikát szomszédos országokkal szemben, így a Jugoszláviához, majd jogutódjához, Szerbiához tartozó Délvidékkel szemben sem dédelgetett semmiféle területszerzési álmokat és nem felejtette el erről folyamatosan biztosítani déli szomszédunk szövetségi kormányzatát sem. (Nyári & Rapali, 2016)

4.5.6. Jugoszláv Néphadsereg határsértései

A délszláv konfliktus idején több ízben sor került a magyar légtér megsértésére. Javarást a légiharchoz szükséges mozgástér bővítésére, a légvédelem elkerülése érdekében léptek be kisebb szakaszon a Jugoszláv Néphadsereg harci repülőgépei a magyar légtérbe. A legsúlyosabb incidens közé sorolják azt, amikor 1991. október 27-én este egy jugoszláv vadászgép támadás alá vette a Somogy megyei Barcs városát. A kivizsgálás alapján valószínűsíthető, hogy nem összehangolt jugoszláv hadműveletről, csupán néhány pilóta önálló harci tevékenységéről lehet szó, a pontos indítékok azonban máig ismeretlenek. (Tóth-Szenesi & Flachner, 2016)

A kormány álláspontját az akkori külügyminiszter, Jeszenszky Géza beszámolójából ismerhetjük meg, aki azt állítja, a szerb kormányzat célja Magyarország belesodrása volt a véres konfliktusba. (Tóth-Szenesi & Flachner, 2016)

A hivatalos szerb álláspont szerint tévesztés történt, az eredeti célpont ugyanis a horvátországi Verőce városa mellett fekvő cukorgyár lett volna, mely mintegy 15 kilométerrel arrébb található és szignifikánsan más irányban, valamint a határt jelölő Dráva folyó is markánsan elválasztja a két területet. (Balogh, 2021) A vizsgálatok kimutatták, hogy a bomba szándékosan került leoldásra a harci repülőről, valamint a repülési pálya modellezése is szándékos bombázásra felkészülő manővereket mutatott ki.

A felelősség hivatalos elismerésére máig nem került sor, sem jugoszláv, sem pedig horvát vagy szerb részről. Annyi következménye volt azonban a robbanásnak, hogy a hibás fél (bár nem fedte fel magát) felismerhette, hogy ezzel túllőtt a célon, akár újabb háborút is kiprovokálhatott volna, így ezután a jugoszláv oldalon minden harcban álló fél odafigyelt, hogy Magyarország területén incidens ne történjék. (Tóth-Szenesi & Flachner, 2016)

4.5.7. Fordulat a magyar kormány álláspontjában

Korábban, az 1990-ben és 1991 első felében az Antall-kormány változatlanul azt az álláspontot képviselte, hogy Jugoszlávia egybetartása szükséges, ugyanis egy ilyen gazdasági-politikai terület szétválása elengedhetetlenül gyengítené nemcsak a tagállamok, de az egész régió gazdasági egyensúlyát, politikai erejét. (Jeszenszky, 2011, p. 53.)

Ausztria és Németország elsők között tért azon véleményre, hogy a kiválni akaró tagállamok függetlenségének mihamarabbi elismerésére van szükség, azonban Nyugat-európai nagyhatalmak, mint Franciaország és Nagy-Britannia attól tartottak, hogy Horvátország és Szlovénia függetlenségével a régióban gazdasági politikai túlsúly alakulna ki német érdekszférával, Ausztria és Németország vezetésével, ezért sem támogatták tagköztársaságok függetlenedését.

Az Antall-kormány azonban, közvetlenül déli határainknál tapasztalt fenyegető és pusztító háború hatására hamarabb belátta, hogy a szerb agresszió és háborús bűnök után már valósággal lehetetlen Jugoszlávia egységének megőrzése. A horvátok, bosnyákok és szlovének nem kényszeríthetők olyan szerb többségű államba, amely emberiség elleni bűnöket elkövetve etnikai

tisztogatást hajtott végre ellenük, szuverenitásukat, vallási és etnikai hovatartozásukat egyáltalán nem tartja tiszteletben és ráadásul keményvonalas kommunista politikát követ és szeretne a jövőben is követni.

A konfliktust csakis a tagköztársaságok szuverenitásának, függetlenségének nemzetközi elismerése oldhatja meg, melyre mihamarabbi szükség van. (Jeszenszky, 2011, p. 58.)

A magyar vezetés képviselőjében az Egyesült Államokba látogató Antall József miniszterelnök és Jeszenszky Géza külügyminiszter George Bush amerikai elnökkel tartott találkozón kérte az Egyesült Államok jelentősebb beavatkozását, magasabb fokú figyelmét a térségre vonatkozóan, valamint, ha ez sem bizonyulna elégnek, a háborús helyzet lezárásához NATO beavatkozás támogatását. (Jeszenszky, 2011, p. 64.)

5. A HÁBORÚ LEZÁRÁSA ÉS UTÓÉLETE

5.1. Kísérletek a béke helyreállítására – sikertelen scenáriók

5.1.1. Carrington-Cutileiro terv (1992. március)

Már a háború kitörése előtt, amikor lehetett sejteni, hogy egyes jugoszláv tagköztársaságok konföderációvá alakulást vagy a Jugoszláviából való teljes kiválást fontolgatják, nyugati diplomaták csoportjai különböző béketervezetekkel álltak elő. A tervek elsődlegesen Bosznia-Hercegovinát érintették, Szlovénia és Horvátország függetlensége kevésbé jelentett dilemmát a szembenálló feleknek.

Az egykori Jugoszlávia területén kialakult válság megoldására a nemzetközi közösség életre hívott egy ún. Jugoszlávia-konferenciát, mely végig kísérte a boszniai háború éveit. A konferencia keretein belül több béketervezet is napvilágot látott, melyek elsősorban a harcok beszüntetésére koncentráltak, azon túl pedig a területek felosztását és a politikai rendszer kialakítását voltak hivatottak szabályozni. (Juhász, 1999)

Általánosságban elmondhatjuk, a meg nem valósult tervezetek mindegyike Bosznia-Hercegovina egyben tartását tűzte ki célul, különböző belső határvonalakkal és etnikai erőviszonyokkal.

Elsőként a Carrington-Cutileiro-terv látott napvilágot az 1992 márciusi lisszaboni Bosznia-konferencián. A terv még az ország függetlenségének elismerése előtt készült és azt próbálta megelőzni, hogy Bosznia-Hercegovina is belesodródjon a háborúba. (Hámori, 2002)

A terv szerint az országot 7 kanton konföderációjára alakították volna, melyek mindegyikét az abszolút többségben lévő etnikumhoz kötötték volna, így a muzulmán bosnyákok és a szerbek egyaránt a területek 44%-át, a horvátok pedig a fennmaradó 12%-ot szerezték volna meg. (Juhász, 1999, pp. 262-274.)

Első körben mindhárom fél látott fantáziát a tervben, azonban a Republika Srpska hamar kidolgozott egy „ellenajánlatot”, amely a boszniai területek közel kétharmadát szerb fennhatóság

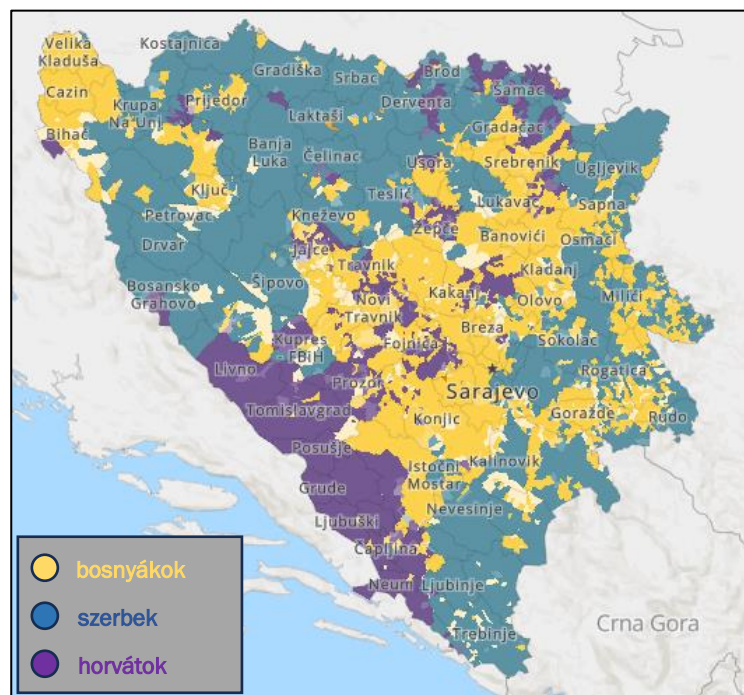
alá utalta volna. Megállapodás híján a felek mindegyik visszalépett, egy hónappal később, 1992 áprilisában pedig kitört a boszniai háború.

5.1.2. A londoni-alapelvek

1992 augusztusának utolsó napjaiban Londonban ült össze ismét a Jugoszlávia-konferencia, ám ezúttal béketerv nem került bemutatásra. Lefektették viszont azokat az alapelveket, amelyek mentén a jövőben a béketervezetek készülnek majd. Ilyen alapelvek voltak, hogy Bosznia-Hercegovina az 1992-ben elismert nemzetközi határain belül független államként megőrzi államiságát, területi integritását, a nemzeti kisebbségeket alkotmányos jogok védik majd és elsőbbséget élveznek az egyéni szabadságjogok. Aláírásra került továbbá az az elv is, hogy a nemzetközi közösség nem fogja elismerni az erőszakkal elfoglalt területek új fennhatóságát, azok kizárólag konszenzus által kerülhetnek egyik féltől a másikhoz. (Hámori, 2002)

5.1.3. Vance-Owen terv (1993. január)

A boszniai háború már több, mint 8 hónapja zajlott, amikor a nemzetközi közösség képviselői Genfben megkezdték második próbálkozást a boszniai helyzet rendezésére, lisszaboni konferenciával ellentétben ezúttal már harcban álló feleket kellett volna összebékíteni. A boszniai konfliktus feloldására a második igazi tervet Cyrus Vance amerikai és David Owen brit diplomata dolgozta ki, majd prezentálta a Jugoszlávia-konferencia tárgyalássorozaton 1993 januárjában Genfben.

5. ábra: Bosznia-Hercegovina nemzetiségi megoszlása településenként, az abszolút többségben lévő etnikum megjelölésével a 2013-as népszavazás adatai alapján.

Térkép forrása: (Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine, dátum nélkül.)

A tervezet szerint a lisszaboni megállapodáshoz hasonlóan kantonok föderációjára osztották volna Bosznia-Hercegovina területét, melyek vonalait etnikai alapon húzták volna meg az 1991-es népszámlálás eredményei szerint.

Így a szerbek 43%, a bosnyákok 32% és a horvátok 25% területhez jutottak volna Bosznia-Hercegovinában, Szarajevó pedig megőrizte volna hármass jellegét és ENSZ ellenőrzés alá került volna.

A terv, a korábbi lisszaboni próbálkozással együtt figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy Bosznia-Hercegovinán belül a nemzetiségek nem homogén módon oszlottak adott területekre, a kijelölt kantonokon belül is heterogén módon helyezkedtek el, ahogy az az 5. ábrán is látszik.

A béketerv bukását az egymás ellen harcoló nacionalisták fokozódó területi követeléseinek és a Clinton-kormányzat hiányzó támogatásának köszönhetjük.

Sem a muzulmán bosnyák többségű boszniai kormány, sem pedig a Karadžić vezette Republika Srpska (még Milošević nyomására sem) nem volt hajlandó elfogadni a számára kedvezőtlen tervet, mely a bosnyák és horvát fél együttesének túlnyomó többséget kínált volna. Le kell azért szögezni, hogy a politikai viszonyok meglehetősen kiegyenlítetté válhattak volna a tervezett fél éves rotált elnökséggel és a mindhárom etnikum delegáltjaiból felépülő törvényhozás megvalósulásával, ám ez önmagában kevésnek bizonyult a harcban álló felek meggyőzésére.

5.1.4. Az Owen-Stoltenberg terv (1993. augusztus)

A harmadik béketervezetet 1993 augusztusában terjesztette a Jugoszláv-konferencia elé az ENSZ kötelékében munkálkodó David Owen brit és Thorvald Stoltenberg svéd diplomata.

Az új javaslat szerint az ország három kisebb, etnikai alapon szerveződő állam laza föderációját alkotná, magasfokú jogkörökkel rendelkeznének a szövetségi kormány rovására, aminek szinte alig marad hatalma. A területi megosztás a következőképp nézett volna ki: a szerbek kb. 48-54%, a bosnyákok 30-31%, a horvátok pedig 16-22%-hoz jutottak volna.

A tervezet sokkal inkább kedvezett a szerbeknek és a horvátoknak, akik szinte habozás nélkül elfogadták a tervezetet, azonban a muzulmán bosnyákok számára kedvezőtlen volt a közel 30%-os részarány, így végül ez a tervezet sem tudott megvalósulni, ezúttal is a bosnyákok egyet nem értése okán.

5.1.5. A nemzetközi összekötő csoport - Contact Group (1994 május)

Az előző három sikertelen béketerv után 1994-ben az Egyesült Államok némileg fokozta aktivitását a boszniai rendezés kérdésében. Felállításra került egy informális nagyhatalmi csoportosulás nemzetközi összekötő csoport néven, mely átvette a béketervek készítésének felelősségét az ENSZ-től és az Európai Uniótól. A csoportnak tagja volt az Egyesült Államok, Oroszország, Egyesült Királyság, Franciaország és Németország. (Hámori, 2002)

Új tervvel álltak elő az 1994 május 13-án Genfben tartott konferencián, amely formailag nagyon hasonlított a később, 1995 folyamán Daytonban megvalósult békefeltételekhez. A béketervezet készítői az alábbi területi felosztást javasolták: A bosznia-hercegovinai területek 51%-a felett a bosnyák-horvát föderáció rendelkezne, míg 49% a bosznia szerbek kezén maradna és a két entitás államszövetséget formál.

A boszniai Republika Srpska parlamentje nem fogadta el a béketervezetet, így a tárgyalások sikertelenül zárultak. A boszniai szerbek döntését immár Belgrád sem tudta támogatni, embargókat vezetett be a szakadár szerb köztársasággal szemben. (Juhász, 1999)

5.2. A daytoni békeszerződés

5.2.1. A béketárgyalás előfeltételei

A tárgyalás előfeltétele volt, hogy a londoni-alapelvekre épüljön, azaz Bosznia-Hercegovinának független, szuverén államnak kell maradnia az 1992-ben nemzetközileg elismert határain belül. Fontos volt továbbá, hogy etnikailag és politikailag mindhárom fél számára elfogadható megoldás születhessen a tárgyalások során.

A boszniai szerbek követeléseai egyértelműek, habár meglehetősen erősek voltak: a Republika Srpska fegyveres erőfőlnyét használta diplomáciai eszközként és célja minél nagyobb egybefüggő terület és ezáltal politikai hatalom megszerzése volt. Radovan Karadžić és a boszniai szerbek nehéz tárgyalópartnernek bizonyultak, semmilyen tűzszüneti megállapodást, vagy béketervet nem voltak hajlandók elfogadni, amíg aránytalanul erős követeléseik meg nem valósulnak.

Nyilvánvaló volt minden tárgyaló fél számára (talán a boszniai szerbeket leszámítva), hogy ezek a követelések elfogadhatatlanok, egyrészt a boszniai muzulmánok és horvátok érdekei másrészt pedig a világ közvéleménye miatt, amely a Nyugat álláspontját követve meglehetősen elítélte a szerb agressziót és velük szemben inkább a muzulmán bosnyákokat támogatta.

A muzulmán bosnyákok maximális követelése az állam muzulmán fennhatóság alatt egyesítése volt, mely az etnikai-vallási tények ismeretében ugyancsak eltúlzott követelés volt. Az 1990-es választásokon többséget szerző muszlim nacionalista bosnyák politikusok szintén felelősek az etnikumok között kialakult feszültség fenntartásában.

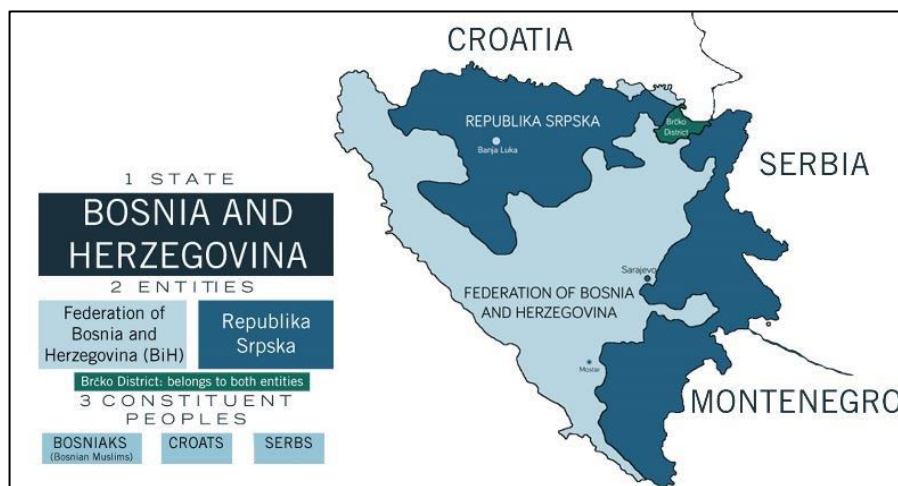
A boszniai horvátok a három etnikum közül a legkisebb hányadát tették ki Bosznia-Hercegovina teljes lakosságának, így hegemón követelésük nem igazán lehetett. Legvalószínűbb céljuknak mutatkozott, hogy a muzulmán bosnyákokkal összefogva eleinte katonai, majd politikai erőfőlny alakuljon ki a szerbekkel szemben.

5.2.2. A daytoni tárgyalások

A boszniai háború lezárásához a felek 1995. november 1-én ültek tárgyalóasztalhoz az Egyesült Államokban, az Ohio állambeli Dayton városának légibázisán. A tárgyalásokra azt követően

került sor, hogy Bill Clinton elnök és kormánya Warren Christopher „Secretary of State” (külügyminiszter) és Richard Holbrooke helyettes külügyminiszter tanácsára a srebrenicai és župai szerb tömeggyilkosságok és a UNPROFOR kb. 300 „kék sisakos” békefenntartójának túszul ejtése után erősebb fellépést tanácsolt. Holbrooke személyes meggyőződése és tanácsa szerint a békefolyamatból és a békeszerződés aláírásából a boszniai Republika Srpska és vele minden boszniai szerb kizárásra került, teljes jogú képviselőjükkel az Egyesült Államok Szerbia elnökét, Slobodan Milošević-et hatalmazta fel. Boszniai szerbekkel amerikai diplomaták mindössze kétszer tárgyaltak Belgrádban, Milošević közvetítésével. (Bass, 1998)

Miután a tárgyalások sikertelenül húzódtak, Boszniában pedig főként a szerbek népirításokat és egyéb háborús bűnöket követtek el sorra, NATO légitámadásokkal, valamint a szövetséget kötő bosnyák-horvát egyesült haderővel sikerült kiűzni a boszniai szerb erőket az ENSZ védett zónáiból. (Szabad Európa, 2020)

6. ábra: Bosznia-Hercegovina két államból és egy kis autonóm területből tevődik össze:
1.: Bosznia-hercegovinai Föderáció, 2.: boszniai Szerb Köztársaság 3.: Brčkói Körzet
(Popović, 2019)

Bosznia-Hercegovinát regnáló elnöke, a muzulmán Alija Izetbegović, a Boszniában élő szerbeket, a Szerb Köztársaságot és az egykori Jugoszláv szövetséget Slobodan Milošević, Szerbia elnöke, Horvátországot pedig Franjo Tuđman horvát elnök képviselte a tárgyalásokon.

A békeszerződés kimondja, hogy Bosznia-Hercegovina, mint szövetségi köztársaság két fő részből áll: a területek 51%-át kitevő Bosznia-Hercegovinai Föderációból, amely a bosnyák és horvát többségű területeket jelenti, és a 49%-át kitevő boszniai Szerb Köztársaságból, ahol jelentős szerb többségű lakosság él. (Múlt-kor, 2018) Szarajevót, az ország fővárosát ugyancsak 51-49% arányban osztották fel a Bosznia-Hercegovinai Föderáció javára. (Történetek a Balkánról, 2020)

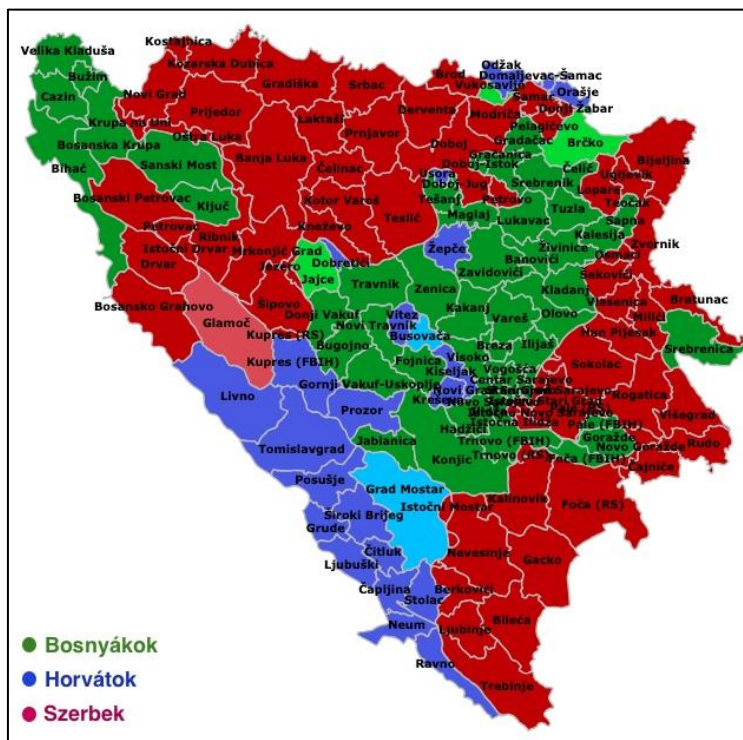
A felek megállapodtak továbbá abban, hogy a szövetségi köztársaság kormányzati ügyeinek viteléhez mindhárom fél (bosnyák, horvát és szerb) egyenlő arányú részvétele szükségeltetik. A daytoni béke megkötése óta eltelt idő tapasztalata alapján a kialakított status quo inkább bénító hatású az ország ügyeit tekintve semmint, hogy egyenlőséget teremtett volna. A parlament az

esetek nagy többségében döntésképtelen, köszönhetően a boszniai Szerb Köztársaság sokszor destruktív, szakadár hozzáállásának.

5.3. Bosznia-Hercegovina etnoterritoriális alapú felosztása

Bosznia-Hercegovina a háború után is megőrizte multietnikus jellegét, melyek mind a mai napig konfliktus forrását jelentik. A 6. ábrán láthatjuk Bosznia-Hercegovina lakosságának etnikai összetételét. A térkép az egyes településeken többségben lévő etnikumokat jelzi adott színnel, így pontos képet ad a nemzetiségek régiós eloszlásokról. (Lazar, 2017)

A legutóbbi, 2013-as hivatalos népszámlálási adatok alapján Bosznia-Hercegovina legnagyobb etnikai csoportját a magukat bosnyáknak, azaz muszlim vallású boszniai lakosnak vallók alkotják 1.769.592 lakossal, ezzel mintegy a teljes népesség 50,11%-át téve ki szövetségi szinten. Őket követi a teljes lakosság 30,78 százalékát kitevő 1.086.733 szerb lakos, majd a három legnagyobb etnikai csoportból a harmadik helyen a lakosság 15,43%-ával a fennmaradó 544.780 horvát nemzetiségű polgár áll. (Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2016, p. 54.)

7. ábra: Bosznia-Hercegovina község közigazgatási egységei az abszolút többségben levő etnikum megjelölésével a 2013-as népszámlálási adatok alapján
Saját szerkesztésű ábra, forrás: (statistika.ba, dátum nélk.)
Adatok helytállósága ellenőrizve az Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine oldalán

A daytoni egyezmény védelmében elmondható, hogy az ország etnikai megoszlása meglehetősen jól illeszkedik módon a daytoni békeszerződés által meghúzott államhatárokhoz, ugyanis a Bosznia-Hercegovinai Föderáció területén a lakosság 70,4%-a muzulmán bosnyák, illetve 22,44%-a katolikus horvát, a Szerb Köztársaság területén a polgárok 81,51%-a szerb nemzetiségű

és csupán a fennmaradó 13,99% és 2,41% a bosnyák, illetve a horvát etnikum képviselője. (Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2016, p. 54.)

A két nagy entitás által egyenlő jogosultságokkal kormányzott Brčkói Körzet etnikai megoszlása kiválóan bemutatja, miért is osztották meg a békeszerződés megalkotói a három nemzetiség között egyenlő arányban a térség kormányzását: A lakosok 42%-a bosnyák, 21%-a horvát és 35%-a pedig szerb nemzetiségű, így viszonylag kiegyenlített az eloszlásuk. (Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2016, p. 54.)

5.4. Bosznia-Hercegovina politikai rendszere Dayton után

Bosznia-Hercegovina politikai rendszerének alapjait a háborút lezáró daytoni békeszerződésben fektették le, az Egyesült Államok fokozott mediációjának hatására.

Az ország elnökségében három elnök, etnikumonként egy-egy kerül közvetlenül a nép által megválasztásra: két elnök a Bosznia-Hercegovinai Föderációból a bosnyák és a horvát nemzetiség, egy pedig a Republika Srpská-ból a szerb kisebbség képviselőjében. (Reményi & Sümeghy, 2022)

A Miniszterek Tanácsát, azaz a miniszterelnököt és a főbb minisztereket az elnökség tagjai választják.

A boszniai törvényhozás kétkamarás, az alsóház, azaz a Képviselőház tagjait közvetlenül a nép választja a négy évenként megrendezett általános választásokon. A választási rendszer a nagyobb pártoknak kedvez, így a három nemzetiség a mai napig három fő párt köré szerveződik, melyek a következők: a muzulmán bosnyákokat az SDA (Demokratikus Akciópárt), a horvátokat a HDZ-BiH (Horvát Demokratikus Unió), a Republika Srpská-t és így a szerbeket pedig az SNSD (Független Szociáldemokraták Szövetsége) képviseli a választásokon.

A Népek Háza, a boszniai törvényhozás felsőháza 15 képviselőből, etnikumonként 5-5 főből áll. A képviselők közül 10 főt a Bosznia-Hercegovinai Föderáció, 5 főt pedig a Republika Srpska parlamentje választ.

5.5. IFOR, SFOR, EUFOR – békefenntartás és stabilizáció Bosznia-Hercegovinában

A daytoni megállapodás értelmében 1995 decemberében a NATO szervezetén belül felállításra került Bosznia-Hercegovinában az IFOR (Implementation Force) békefenntartó haderő. Az IFOR célja nem pusztán a törékeny béke fenntartása, hanem a daytoni békeszerződésben foglalt hadsereg és védelemre vonatkozó követelmények betartatása is volt, így egyfajta ellenőrző, tanácsadó testületként is működött. (North Atlantic Treaty Organization, 2024)

Az IFOR mandátuma az 1996. szeptemberi sikeres választásokkal ért véget, azonban az ENSZ és a NATO úgy ítélte meg, Bosznia-Hercegovina békéjének hosszútávú stabilizációja szempontjából még bőven akad teendő, főleg, ami az állami és közigazgatási ügyeket illeti.

Így kezdte meg tevékenységét 1996 decemberében az SFOR (Stabilisation Force, azaz stabilizációs haderő). A szervezet szintén a NATO alegységeként működött, célja a

békeszerződésben foglaltak betartatása és tanácsadás a hosszútávú rendezés érdekében. (North Atlantic Treaty Organization, 2024) Az SFOR járőrözéssel, aknamentesítéssel és védelmi reformok véghezvitelével segítette a béke fenntartását.

2004-ben a NATO átruházta a boszniai békefenntartás feladatköreit az Európai Unióra, így a létrehozásra került az EUFOR (European Union Force). Az európai uniós békefenntartó haderő célja egyrészt a Bosznia-Hercegovinai Fegyveres Erők képzése, közös gyakorlatozás, másrészt jelenlétével igyekszik elrettenteni bármely felet egy esetleges fegyveres konfliktustól. A szervezet, akár az IFOR és az SFOR, továbbra is felügyeli a daytoni békeszerződés követelményeinek betartását, hogy egy biztonságos környezetet teremtsen az országban. (European Union Force in BiH - Operation ALTHEA, 2023)

5.6. Háborús bűnök és felelősségre vonás

5.6.1. Háborús bűnök a boszniai háborúban

A boszniai háborúban rengeteg háborús tevékenységgel összefüggő bűncselekmény került feljegyzésre, majd független bíróságok által megvizsgálásra. A bűncselekmények nagy része sérti az 1949-es genfi egyezményeket, melyek a polgári lakosság, a hadi sebesültek és a hadifoglyokkal szemben alkalmazandó bánásmódot szabályozzák háború idején.

Bár a világ közvéleménye a hírhedt volt jugoszláviai háborús bűnös perek kapcsán egyértelműen a boszniai szerbekre gondol, mint elkövetőkre, a háború során mindhárom fél követett el bűncselekményeket, melyek közül a teljesség igénye nélkül néhányat megemlítek. (Helsinki Watch, 1993)

5.6.1.1. Genocídium, a srebrenicai népirtás

A leghírhedtebb az összes elkövetett háborús bűn közül a srebrenicai népirtás, mely az egész világ közvéleménye számára ismertté vált és az Egyesült Államok Bosznia-politikáját is átformálta.

Elkövetője a boszniai szerb hadsereg (VRS), a felelős parancsnok pedig, aki elrendelte a vérengzést, Ratko Mladić volt.

Srebrenica az ENSZ egyik védett zónája volt, ahol a muszlim kisebbség sértetlenségét volt hivatott biztosítani, korábban elemeztem, miért is vallott kudarcot a térségbe kirendelt békefenntartó szervezet, a UNPROFOR.

Mladić utasítására 1995. július 6-án elindult a *Krivaja 95* kódnevű hadművelet, az első napokban a ENSZ UNPROFOR Potočari-i megfigyelőbázisa a VRS kezére került. (UNITED NATIONS International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, dátum nélk.)

A környék muszlim lakossága Srebrenica városában keresett menedéket, melyet július 11-én végül megszállt a VRS.

Július 12-én megkezdődött a muszlim férfiak és nők szeparációja, mintegy 30.000 nőt, kisgyermeket és időskorút szállítottak át buszokkal a Srebrenica városából az ABiH kormányerők ellenőrzése alatt álló Kladanj területére, míg közel 8000 muszlim férfit és fiúgyermeket az ENSZ bázisa melletti ún. „fehér házba” vezettek át és tartottak fogva.

Július 13-án megkezdődött a fogva tartott férfiak és gyermekek átszállítása először Bratunacba, majd onnan gondosan elosztva külön-külön Zvornik, Orahovac, Petkovci, Kozluk és Pilica településekre. Az összes felsorolt helyre településenként kb. 1000-1500 fő érkezett, ezeken a helyszíneken végezték ki a VRS alakulatai a fogságban tartott muszlim férfiakat és fiúgyermeket 1995. július 13-án és 14-én. (UNITED NATIONS International Residual Mechanism for Criminal Tribunals)

A tömeggyilkosságok precíz, előre kitervelt voltát támasztja alá azok az összetett logisztikai erőfeszítések, amelyeket a muszlim áldozatok szerb egységek közötti területi szétosztására és szállítmányozására fordítottak. A szállítást buszokkal és kamionokkal oldották meg, melyek megszervezése 8000 fő esetén nem kis feladat.

A kivégzéseket követő hónapokban a Republika Srpska hadserege a szakadár entitás civil hatóságaival közösen megpróbálta eltüntetni a tömeggyilkosságokat bizonyítékait, több tömegsírt felnyitottak és a tetemek egy részét átszállították a bűncselekmény helyszínétől távolabb eső helyekre.

A nyomozások során feltárt tömegsírok és a műholdfelvételek kellő bizonyítékkal szolgáltak, a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék egyértelműen megállapította a népirtás vádját, elkövetői ellen pedig nemzetközi elfogatóparancs lépett életbe.

5.6.1.2. Erőszakos áttelepítés

A genfi egyezmények szerint háborús bűnnek és etnikai tisztogatásnak minősül egy adott etnikai csoport erőszakos áttelepítése. A délszláv konfliktusban főként a boszniai szerbek alkalmazták, hogy a Republika Srpska által követelt területeken megvalósítsa a homogén szerb nemzetiségi összetételt. Az etnikai jellegű atrocitások enyhébb formáját jelenti, azonban súlyos károkat okoz az elszenvedő nemzetiségek kulturális örökségében. (Helsinki Watch, 1993)

5.6.1.3. Civil célpontok elleni támadás, valamint válogatás nélküli és aránytalan erőszak alkalmazása

Szarajevó két és fél évig tartó ostromát ebbe a kategóriába sorolhatjuk, ugyanis politikai célból ártatlan civilek szenvedték meg a boszniai szerb erők ostromgyűrűjét és időszakos tüzérségi támadásait. Még az ENSZ hathatós humanitárius segélyprogramja ellenére sem volt tökéletes a város ellátása, bár le kell szögezni, hogy nem volt jellemző az alultápláltság az ostrom idején. (Boyd, 1995)

A háború egyéb szakaszaiban a vidéki Boszniában ugyancsak jellemző volt a civilek tulajdonának elpusztítása, valamint a válogatás nélküli erőszak alkalmazása.

Dokumentált esetek mutatnak rá, hogy a szerb hadsereg katonái az elfoglalt területek falvaiba bevonuláskor válogatás nélkül gyilkoltak le ártatlan civil személyeket. (Helsinki Watch, 1993) Hasonló esetek előfordultak a horvát-bosnyák konfliktus során is, boszniai horvát milíciák több ízben szedtek muszlim áldozatokat.

Véleményem szerint fontos, hogy ne keverjük ide a célzott etnikai tisztogatást, az ugyanis nagyságrendekkel súlyosabb bűncselekmény előre megfontoltsága és kiterveltsége miatt.

5.6.1.4. Tömeges kivégzések

Sajnálatos módon a háborús helyzetek velejárója, hogy a harcban álló felek gyanúval tekintenek a polgári lakosságra is, így rendszeres velejárója egy offenzívának, hogy az elfoglalt területeken a gyanús személyeket azonnal ítéltő katonai bíróság elé állítják és gyorsított eljárásban kivégzik. Szerencsétlenebb a helyzet, amennyiben legalább formális bíróság helyett önbíráskodás állapítható meg és azonnali, válogatás nélküli tömeges kivégzések történnek.

Mindhárom harcban álló fél követett el ilyen atrocitásokat, a legnagyobb arányban a boszniai szerb hadsereg tartotta a legtöbb tömeges kivégzést. (Helsinki Watch, 1993)

5.6.1.5. Szexuális erőszak alkalmazása

A szexuális erőszak a boszniai háborúban a harcoló felek brutális politikai fegyverét képezte, mindhárom fél alkalmazta, különböző formákban és méretekben. Alkalmazása főként célzott etnikai csoportok ellen történt, adott esetben az etnikai tisztogatás részeként: az erőszaktevők célja a sértettek és rokonaik elüldözése volt a traumatizáció eszközével.

5.6.1.6. Humanitárius segélyszállítmányok akadályoztatása és segélynyújtó személyek elleni támadás

Boszniában az ENSZ 1992 májusától kezdve rendszeres segélyszállítmányokkal kísérelte meg enyhíteni a lakosság szenvedéseit. A segélyeket szállító konvojokat több esetben érte támadás, a boszniai kormányerők, a horvát milíciák és a szerb VRS által.

A támadás gyakran irányult a szállítmányok elrablására, eltérítésére és néhány esetben a szerb hadsereg a szállítójárműveket is lefoglalta.

Előfordult, hogy az ABiH boszniai hadsereg tüzérséggel vagy orvlövészekkel vette célba a segélyt szállító személyeket, kísérő UNPROFOR egységeket.

Mindezen cselekmények a genfi egyezmény súlyos megsértését jelentik, hátrányosan érintették az ENSZ tagállamok segélynyújtási hajlandóságát.

Ide sorolható még a mentősöket, elsősegélynyújtó személyeket ért támadások, valamint a kórházak és egyéb ápolási intézmények tüzérési vagy gyalogsági támadása, melyek a genfi egyezményeken kívül számos nemzetközi egyezményt sértenek.

5.6.2. Háborús bűnök vizsgálata

A korábban felsorolt és egyéb háború alatt elkövetett bűncselekmények vizsgálatára ENSZ határozatok alapján felállításra került az ún. „Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék” (ICTY – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia), mely a genfi egyezmények alapelvei mentén vizsgálta a délszláv háborúk során elkövetett háborús bűncselekményeket. (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2009) A szervezet hatásköre a korábbi Jugoszlávia teljes területére kiterjedt, így nem csak Bosznia-Hercegovina, de Horvátország, azon belül például Krajinai Szerb Köztársaság területén elkövetett emberiség elleni bűntettekkel kapcsolatban is vizsgálódhatott.

A szervezet 1993 és 2017 közötti fennállása során 161 gyanúsítottat idézett be meghallgatásra, akik közül 93-at jogerősen elítélt háborús bűnök vádjával. (International Criminal Court for the former Yugoslavia, 2023)

A három leghíresebb vádlott Slobodan Milošević, volt szerb elnök, Radovan Karadžić korábbi boszniai szerb elnök és Ratko Mladić, a boszniai szerb hadsereg egykori tábornoka.

Milošević 2001-ben került a hágai bíróság kezére, miután a szerb választásokon vereséget szenvedett és utódja végrehajttatta a nemzetközi elfogatási parancsot. Milošević-et Koszovó, Horvátország és Bosznia területén elkövetett emberiség elleni bűncselekmények elkövetéséért idézte be gyanúsítottként a Büntetőtörvényszék, azonban 2006. március 11-én, néhány héttel az ítélethirdetés előtt hágai cellájában szívelégtelenség okán elhunyt, a pert pedig ítélet nélkül felfüggesztették. (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, dátum nélk.)

Radovan Karadžić-ot, a boszniai Republika Srpska egykori elnökét 2008 júliusában fogták el Szerbiában, majd Hágának történt kiadatását követően 2009-ben megindult a Nemzetközi Büntetőtörvényszék pere két ízben elkövetett népirtás, emberiség elleni bűncselekmények, civilek elleni aránytalan és válogatás nélküli erőszak és gyilkosság vádjával.

Ítéletet az ügyben 2016-ban hirdetett a testület, Karadžić bűnösnek találtatott az említett bűncselekmények elkövetéséért, a bíróság 40 év szabadságvesztésre ítélte. (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, dátum nélk.)

A srebrenicai népirtást a helyszínről irányító Ratko Mladić egykori VRS tábornokot 2011-ben tartóztatta le a szerbiai rendőrség, kiadatását követően 2012-ben megindult a meghallgatása. A vádpontok Mladić ellen a következők voltak: két ízben elkövetett népirtás, gyilkosság, egyéb emberiség elleni bűncselekmények és a háború szabályainak megsértése, Szarajevó jogtalan ostroma, terror alkalmazása.

A bíróság bűnösnek ítélte a fenti vádpontokban, életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtva Mladić-ot. (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia)

A Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék azért jött létre, hogy a délszláv háborúban elkövetett háborús bűncselekményekért felelős legmagasabb rangú tisztviselőket felelősségre vonja, miután feladatát nagyrészt teljesítette, 2017-ben feloszlott. A volt Jugoszlávia területén elkövetett egyéb háborús bűncselekmények vizsgálata feloszlása után immár a volt tagköztársaságok nemzeti bíróságainak hatásköre lett.

5.7. A daytoni megállapodás problémái

Az 1995 végén aláírt daytoni megállapodás kétségkívül békét hozott Bosznia-Hercegovinában és a Nyugat-Balkánon. A béketervezet megalkotói bizonyos fokon törekedtek mindhárom etnikai csoport megelégedettségét elérni, hosszútávon működőképes kooperációra ösztönözni a feleket.

Elmondható a Daytonban felállított rendszerről, hogy nem szakított a korábbi béketervek módszertanával és úgyszintén etnoterritoriális alapon igyekezett egyensúlyt hozni. Korábban már említettem és az 5. ábrán is látható, hogy bár az ország területén megfigyelhető bizonyos fokon a nemzetiségek abszolút többség alapján történő csoportosulása, például a Republika Srpska területén többségben valóban szerbek élnek, azonban a valós kép nem ilyen fekete és fehér, sokkal diverzebb és kevertebb a lakosság. Éppen azt a problémát igyekezett a Republika Srpska és hadserege a VRS etnikai tisztogatással rendezni, mely sem morálisan, sem jogilag nem lehet soha egy megoldás alapja.

Bosznia-Hercegovina szövetségi kormánya rengeteg kérdésben képtelen konstruktívan döntést hozni, melynek oka a nemzetiségi érdekeket néző entitásokban keresendő. Míg a Republika Srpská-nak nem fűződnek érdekei az Európai Unióhoz történő konvergenciához, addig a Bosznia-Hercegovinai Föderáció nem kíván a Szerbia-Oroszország tengelyhez csatlakozni.

Az eltérő geopolitikai érdekek feloldhatatlan ellentétet vezetnek, melyre napjainkig nem született megoldás. A daytoni békeszerződés számlájára viszont felróható, hogy legalábbis a jelenlegi nyugati szövetségi rendszerek fennállásának idejére bebetonozta az etnikai ellentéteket Bosznia-Hercegovina politikai rendszerébe.

6. BOSZNIA-HERCEGOVINA GEOPOLITIKAI HELYZETE NAPJAINKBAN

6.1. Egyesült Államok

Az Egyesült Államok Bosznia-Hercegovinával kapcsolatos elsődleges geopolitikai célkitűzése az ország integritásának, szuverenitásának megőrzése, a daytoni békeszerződés feltételeinek betartatása és az euro-atlanti integráció elősegítése. (Ruy, 2021) Összességében elmondható, hogy az elmúlt években az Egyesült Államok viszonylag kevés figyelmet szentelt

Bosznia-Hercegovina és a térség helyzetének stabilitására, így a helyi nacionalista vezetők valahány oldalon (bosnyák, szerb és horvát) kihasználva a figyelem gyenge voltát, megerősítették támogatottságukat és népszerűsége tettek szert.

Az USA jelenleg a szankcionálás politikáját kívánja folytatni a térségben, amennyiben valaki megpróbálja aláásni, bomlasztani a békeszerződéssel létrehozott intézményrendszert és hivatalokat. Bár a boszniai Szerb Köztársaság elnöke, Milorad Dodik és belső köre ellen 2017 óta érvényben vannak szankciók a szeparatista szándékaitól elrettentésképp, elmondható, hogy céljait valószínűleg nem adta fel, csupán idő kérdése, mikor és hogyan lép fel ismét bomlasztólag. (Ruy, 2021)

A 2021-es év októberében Dodik azzal kavarta fel a meglehetősen zavaros, de egyelőre állóvizet, hogy felvetette annak lehetőségét, hogy a Szerb Köztársaság kivonul Bosznia-Hercegovina államszövetségi intézményeiből, többek között a parlamentből, a titkosszolgálatból és a hadseregből is. (Higgins, 2022) Ezzel döntésképtelenné válhatna az államszövetség, destabilizálva ezzel nem csak a bosnyák-horvát entitást, de a teljes országot. A szerb nemzetiségű elnök azt remélheti, hogy a káoszról orosz és kínai szövetségeseinek segítségével esetleg a Szerb Köztársaság kiválhatna Bosznia-Hercegovinából.

6.2. Oroszország és a Nyugat-Balkán

Az elmúlt évtized a világpolitika színterén részben Oroszország és Kína világhatalmi törekvéseiről is szóltak. Bár a délszláv háborúk idején, az 1990-es évek első felében Oroszország a helyét kereste a világpolitika színterén, az ezredforduló óta Vlagyimir Putyin irányításával ismét befolyásos nagyhatalomként kívánja átírni a geopolitikai viszonyokat a világpolitikában és nem utolsósorban a Balkán-félszigeten.

A Szovjetunió megszűnésével felborult bipoláris világrend a balkáni szocialista államok bukását is magával hozta, melyek utódállamai az Európai Unió nyugatibb országaihoz mérten jelentős lemaradásban csöppentek bele az új nyugati típusú demokratikus világrendbe, és ezt a lemaradásukat a mai napig nem sikerült leküzdeniük. Kiváló táptalajt biztosít ez a tény Oroszország számára, hogy politikai és gazdasági függőség alá hajtja a régiót. (Stronski & Himes, 2019, p. 1.)

A XX. században hányatott sorsú térség könnyű célpontja az orosz politika térnyerésének, ugyanis a régió stratégiai szempontból a XXI. században sokadrangú a nyugati hatalmak számára.

Először is fontos célja Oroszországnak az Európai Unió és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) tekintélyének aláásása, terjeszkedésének visszaszorítása.

Bosznia-Hercegovina területén működő szerb nacionalista törekvések támogatásával lassan három évtizednyi stabilizációs törekvés és békefenntartó tevékenység sorsa forog kockán. (Hoare & Rajić, 2022)

A boszniai Republika Srpska bomlasztó szeparatista törekvéseit vezető Milorad Dodikot az orosz vezetés mellett a magyar kormány is időről időre biztosítja támogatásáról. (Joób, 2022)

A harmadik Orbán-kormány 45 milliárd Forint értékben biztosított a Bosznia-Hercegovina szerb entitásának rendkívül alacsony kamatú hitelt, melyet a 2023-ban lejáró államadósságaik törlesztésére fordítanak. (Mrav, 2022) Ez nem csupán pénzügyi támogatás, hanem Magyarország geopolitikai állásfoglalása is az Oroszország-Szerbia tengely mellett.

Másodsorban Oroszország és Szerbia között a viszony hagyományosan mindig is szoros volt, a közös nyelvcsaládba tartozás, illetve a keleti-ortodox vallás okán. Az 1800-as évek második felében orosz támogatással sikerült kivívniuk a törökökkel szembeni függetlenséget, amely a modernkori szerb államiság egyik legfontosabb alapköve. (Juhász, 1999)

Vlagyimir Putyin orosz elnök és Milorad Dodik, a boszniai Szerb Köztársaság elnöke között az elmúlt évek során többször került sor személyes találkozókra és egyéb virtuális egyeztetésekre, Dodik először a Krím annektálása kapcsán, majd Ukrajna megtámadása után is kiállt Oroszország mellett, egyértelműen szembehelyezkedve a Nyugattal. (Hadžikadunić, 2022)

6.3. Kína

Az Oroszországgal szövetséges Kína terjeszkedése orosz érdekszférákban egyáltalán nem tekinthető véletlen egybeesésnek, bár ki kell jelteni, hogy egyáltalán nem akkor mértékű a kínai érdekszféra kiterjesztésére irányuló erőfeszítés, mint például a Kína felé történő egyoldalú eladósodástól európai uniós hitelekkel megmentett Montenegró esetében. (Portfolio, 2021) Egy olyan közegben, ahol a népesség inkább az oroszok, mint az EU felé hajlik, nagyobb eséllyel indul az EU-USA tengellyel Oroszországgal karöltve szembenálló Kínai Népköztársaság is. (Cvjetičanin, 2022) A kínai terjeszkedés leginkább az oroszbarát Szerb Köztársaságban érhető tetten, ám a Bosznia-hercegovinai Föderáció területén is történnek kezdeményezések.

A kínai terjeszkedés elsősorban kulturális szinten figyelhető meg. Kína nagy erővel investál a mandarin nyelv, kínai kultúra oktatásába egyetemi, valamint online elérhető videókurzusokon.

Rendszeresen érkeznek az országba egyéb adományok, úgy, mint ruha, élelmiszer, valamint a súlyos Covid-19 vírusjárvány ideje alatt vírustesztek, vakcinák.

Az „egy övezet, egy út” új kínai selyemút kezdeményezés keretében kínai tulajdonban két médiaszolgáltató üzemel az országban, valamint a két ország több hírügynöksége működik együtt.

Pontos felmérések híján nehéz megmondani, a kommunista kínai állam ezen tevékenysége mennyiben befolyásolja a bosznia-hercegovinai közvéleményt, azonban kormányzati szinten többször is kifejezésre került a Bosznia hálája a beruházásokért és hitelekért cserébe.

6.4. Európai Unió és Bosznia

Bosznia-Hercegovina együttműködése az Európai Unióval meglehetősen széleskörű, az ország legnagyobb kereskedelmi partneréről lévén szó, preferenciális kereskedelmi együttműködések révén sokat profitál az Európa 27 államát magába foglaló szupranacionális

intézménnyel való együttműködésből. (Press and information team of the Delegation to BOSNIA and HERZEGOVINA, 2021) A Bosznia-Hercegovina és az EU között kötött „Stabilizációs és társulási megállapodás Bosznia-Hercegovinával” újabb szintre emelte az ország integritásának, szuverenitásának és stabilitásának megszilárdítását célzó nemzetközi törekvéseket. A 2015-ben megkötött megállapodás hosszú távon célul tűzte ki a demokratikus alapelvek betartását, a politikai párbeszédet a két fél között, a regionális együttműködést azokkal a környező országokkal, akik szintén aláírtak hasonló megállapodást az EU-val, az árumozgás szabadságának növelését kétoldalú szabadkereskedelmi övezet létrehozását, valamint vámok és kvóták csökkentését. (Stabilizációs és társulási megállapodás egyrészről az Európai Közösségek és tagállamaik, másrészről Bosznia és Hercegovina között, 2015) Továbbá fontos tényező mindkét fél számára a boszniai munkavállalók szabad munkavállalása és mozgása az Európai Unió területén. Bosznia-Hercegovina vállalta jogszabályainak konvergenciáját az Európai Unió jogszabályaival hosszú távon, valamint a jogállamisági tényezők megerősítését az állami szervezetekben, intézményrendszerekben. Bosznia számára rendkívül előnyös pont a megállapodásban az Európai Uniótól származó pénzügyi támogatások fogadására kapott jogosultság, akár az Európai Beruházási Banktól lehívható kölcsönök formájában, akár egyéb EU-s pályázat formájában. Ezek feltétele a koppenhágai kritériumok teljesülése, melyek az EU-s csatlakozás alapfeltételeit foglalják magukban, úgy, mint a demokrácia, jogállam, emberi jogok erőteljes garanciái, működő piacgazdasági környezet, illetve egyéb jogszabályi harmonizációk, az Uniós jog integrációja a nemzeti jogi környezetbe. (Az Európai Unióról szóló szerződés, VI. CÍM - Záró rendelkezések, 49. cikk, 2016)

Az Európai Unióba való teljeskörű integráció nélkül Bosznia-Hercegovina sérülékeny állam marad, mint ahogyan Ukrajna is annak bizonyult az orosz agresszióval szemben. (Hadžikadunić, 2022) Mindkét félnek érdekében áll tehát, hogy Bosznia-Hercegovina integrációja az Euro-atlanti térségbe sikeresen és lehetőleg minél gyorsabban végbe menjen, megakadályozva ezzel külső bomlasztó hatások érvényesülését, és ezzel a térség destabilizációját.

Az Ukrajnát ért orosz támadás nem pusztán a Nyugat-Balkán geopolitikájára volt hatással, de az Európai Unió is alapjaiban átértékelte a térséggel kapcsolatos politikáját. Az orosz befolyási övezet terjedését megakadályozandó felértékelődött a Nyugat-Balkán és volt szovjet tagköztársaságok is, így az EU ismét megnyitotta az utat a bővítés felé.

Bosznia-Hercegovina hat évnyi várakozás és megannyi európai uniós irányelv és állásfoglalás után 2022 decemberében megkapta az Európai Unió tagjelölti státuszt.

Az Európai Bizottság 2024 március 12-én javasolta a csatlakozási tárgyalások megkezdését, mely javaslatot a tagországok meglehetősen gyorsan, március 21-én konszenzusosan elfogadtak. (Európai Tanács; Az Európai Unió Tanácsa, dátum nélk.) Megkezdődhetnek tehát a Bosznia-Hercegovina EU csatlakozását érintő tárgyalások, melyek során

a két fél közelíti álláspontját és megoldásokat keres a jogharmonizáció és egyéb fennálló kérdések megoldására.

Bosznia-Hercegovina csatlakozása előtt még rendkívül sok rendszerszintű problémát kell megoldani, melyek egy része a politikai rendszerrel függ össze. Véleményem szerint nem lesz egyszerű a Daytonban lefektetett alapelveket módosítani, hogy az Európai Unió joghoz konvergáljanak, azonban nem tűnik lehetetlennek. A megoldáshoz Boszniának mindenképpen szüksége lesz a nemzetközi közösségre, különösképp az Egyesült Államokra és az Európai Unióra, a daytoni békeszerződés csak egy hasonlóan erős egyezményvel váltható ki, mely nem veszélyezteti a törékeny békét az országban.

7. ÖSSZEGRZÉS

Bosznia-Hercegovina gazdag történelmi örökséggel rendelkező ország, melynek államisága az elmúlt évezred során sokat szenvedett különböző fennhatóságok alatt. Váltakozó szerb és horvát, majd török és osztrák-magyar uralom alatt szuverenitással legfeljebb kis mértékben rendelkezett, leszámítva közel két évszázadnyi önálló államiságot a török hódítás előtt.

Az ország a második évezred során több határvonalon feküdt egyszerre: a kettészakadt Római Birodalom, a római-katolikus és a bizánci egyház törésvonalán, horvát és szerb etnikai és kulturális törésvonalon, valamint a török uralom idején az Oszmán Birodalom és Európa határán.

Határok találkozásán fekvése hozzájárult multietnikai összetételéhez, vallási diverzitásához, kulturális sokszínűségéhez. Alapvetően sokszínűsége rengeteg előnnyel is jár, a legtöbb feszültség és konfliktus az ország többnemzetiségéből adódik.

Ez vezetett végül a Josip Broz Tito autoriter vezető által egyben tartott államszövetség felbomlása után a második világháborút követő huszadik századi Európa legvéresebb etnikai konfliktusához, a boszniai háborúhoz.

A háború mintegy három és fél évig tartott és a becslések szerint 100-200 ezer ember életét követelte és közel 1 millióan kényszerültek menekülni lakhelyükről. A főváros, Szarajevó a háború teljes ideje alatt szerb ostrom alatt állt, a boszniai szerb hadsereg által ellenőrzött területen több ízben előfordult etnikai tisztogatás és népiptás.

A nemzetközi közösség az Egyesült Államok passzív délszláv-politikájának következtében kezdetben viszonylag tehetetlen volt, a konfliktus pedig egyre eszkalálódott. Miután 1995 júliusában a boszniai szerbek szisztematikus népiptást rendeztek Srebrenicában és Župában, a világ közvéleménye nem burkolódzhatott tovább hallgatásba, a konfliktust csakis nemzetközi nyomással lehetett megoldani.

Több sikertelen próbálkozás után végül egy határozott amerikai fellépés hatására a harcoló felek - a boszniai szerbeket leszámítva, akiket szándékosan zártak ki a tárgyalásokból - az Ohio-i Daytonban ültek tárgyalóasztalhoz 1995. november 1-én és 21 nap után elkészült a

békeszerződés, mely lezárta a délszláv háborúkat. A daytoni megállapodást jelképesen Párizsban írták alá a felek 1995. december 14-én.

A daytoni egyezmény értelmében Bosznia-Hercegovina demokratikus, szuverén szövetségi államként 1991-es határain belül folytatja államiságát. A szövetségi állam két entitásból tevődik össze, a horvátok és muzulmán bosnyákok Bosznia-Hercegovinai Föderáció, valamint a daytoni egyezménnyel hivatalosan is elismert boszniai szerb állam, a Republika Srpska alkotnak egy decentralizált szövetségi államot.

Az egyezmény mentén egy éves mandátummal felállításra került nemzetközi békefenntartó szervezet, az IFOR (Implementation Force), majd utódja az SFOR (Stabilisation Force) járőrözéssel, aknamentesítéssel, valamint edukációs feladatokkal hivatott fenntartani Bosznia-Hercegovina területén a békét és betartatni a daytoni egyezményben foglaltakat.

Még a háború folyamán felállításra került az ICTY, a volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék, melynek feladata a harcok során elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálása és a felelős tisztek, vezetők elítélése volt. Az ENSZ-hez tartozó testület 161 felelőst idézett be meghallgatásra, 93 esetben pedig elmarasztaló ítéletet hirdetett, példát statuálva.

Bosznia-Hercegovinában a mai napig Daytonban kialakított képviseleti rendszer működik: minden etnikum saját elnököt választ magának, aki a szövetségi kormányban képviseli érdekeit, továbbá szabad általános választások keretében szövetségi törvényhozás alsóházába delegálják pártjuk jelöltjeit. A felsőház a két entitás parlamentjének képviselői közül kerül kiválasztásra.

Az elmúlt kicsit kevesebb, mint három évtized alapján elmondható, hogy a szövetségi kormány az etnikai ellentétek miatt sok kérdésben döntésképtelen, így az ország sorsát döntően befolyásolni képtelen. Különösen fájó ez az európeér bosnyákok és horvátok számára, hiszen az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata nagyon lassan halad előre.

A Republika Srpska napjaink Bosznia-Hercegovinájában destruktívan működik, időközönként felmerül a szövetségi államból való kiszakadás gondolata, melyet egyébként a daytoni egyezmény kifejezetten megtilt.

A boszniai szerb köztársaság kapcsán szeretném megemlíteni Oroszország hagyományosan erős kapcsolatát a szerb néppel, melyet a Szovjetunió jogutódja arra használ fel, hogy a Nyugat-Balkánra is kiterjessze befolyását, mely Jugoszlávia felbomlása és a daytoni megállapodás óta hagyományosan nyugati befolyási övezet.

Ugyancsak nehezíti a helyzetet, hogy a szomszédos Szerbia élén a köztársasági elnöki pozíciót egy nacionalista autoriter politikus, Aleksandar Vučić tölti be. Vučić és a regnáló szerb kormány oroszbarát, Nyugattal szembe helyezkedő külpolitikát folytat, melyben partnere a magyarországi Orbán-kormány is. Etnikai alapokra helyezve természetszerűnek látszik, hogy a boszniai Republika Srpska a „nagytestvér” által kitaposott külpolitikai irányvonalat követi, hiszen rengeteg előnye származhat szerbiai támogatásból.

Bosznia-Hercegovina lassú léptekkel, de közelít az Európai Unióhoz. Számos bilaterális megállapodás után 2016-ban beadta kérelmét a tagjelölti státuszra, mely végül 2022 decemberében pozitív elbírálást kapott. A csatlakozási tárgyalások megkezdésére az Európai Bizottság 2024. március 12-én tett javaslatot, melyet március 21-én mind a 27 tagország elfogadott.

Bosznia-Hercegovina számára egyértelmű előnyökkel járhat az európai uniós csatlakozás, melyet kizárólag a szerb geopolitikai érdekek akadályozhatnak meg, hiszen az EU az elmúlt években nyitott lett az ország fogadására.

8. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretném megköszönni a segítséget páromnak, Vikinek, aki átnézte a dolgozatomat és javaslataival segítette a dolgozat nyelvhelyességét, illetve köszönöm irántam tanúsított türelmét a diplomadolgozatom készítése során.

Köszönöm belső konzulensemnek, Dr. Gyene Pál Istvánnak, hogy alapszak után második alkalommal is elvállalta a konzultációt és a diplomadolgozatom bírálatát, valamint külső konzulensemnek, Tóth-Maszlag Rékának, hogy vállalta a külsős bírálat megírását.

9. IRODALOMJEGYZÉK

Stanev, Y., 2018. *The foreign trade relations of Tito's Yugoslavia: lessons for contemporary Bulgaria (Part 1)*. [Online]

Forrás: <http://krai-at-na-prehoda.millenniumclub.org/en/2018/06/15/the-foreign-trade-relations-of-titos-yugoslavia-lessons-for-contemporary-bulgaria-part-1/>
[Letöltve: 21. 11. 2022.].

statistika.ba, dátum nélk. *Popis u 2013*. [Online]

Forrás: <http://www.statistika.ba/>
[Letöltve: 27. 04. 2024.].

Stabilizációs és társulási megállapodás egyrészről az Európai Közösségek és tagállamaik, másrészről Bosznia és Hercegovina között (2015).

Schöpflin, G., 1992. Hatalom, etnikus és kommunizmus Jugoszláviában. *Politikatudományi szemle*, I. évf.(2. sz.), pp. 81-110.

Stronski, P. & Himes, A., 2019. *Russia's Game in the Balkans*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

Lazar, I., 2017. Ethnic Structure of Bosnia & Herzegovina. [Képzőművészeti album].

Szabad Európa, 2020. *25 éve ért végt a boszniai háború*. [Online]

Forrás: <https://www.szabadeuropa.hu/a/daytoni-bekeszerzodes-evfordulo-bosznia-haboru/30962118.html>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Szabad Magyar Szó, 2017.. *Szabad Magyar Szó*. [Online]

Forrás: <https://szmsz.press/2017/05/04/jugoszlavia-gazdasaga-egy-optikai-csalodas-volt/>
[Letöltve: 21. 11. 2022.].

SarajevoTimes, 2021. *18th Anniversary of the Death of the First President of Presidency of RBiH Alija Izetbegovic*. [Online]

Forrás: <https://sarajevotimes.com/18th-anniversary-of-the-death-of-the-first-president-of-presidency-of-rbih-alija-izetbegovic/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Tarján M., T., dátum nélk. *Jellasics csapatai átkelnek a Dráván*. [Online]

Forrás: <https://rubicon.hu/kalendarium/1848-szeptember-11-jellasics-csapatai-atkelnek-a-dravan>
[Letöltve: 22. 12. 2022.].

Tarjáni, M. T., dátum nélk. *A londoni titkos szerződés aláírása*. [Online]

Forrás: <https://rubicon.hu/kalendarium/1915-aprilis-26-a-londoni-titkos-szerzodes-alairasa>
[Letöltve: 06 04 2024].

Selimović, P. d. S., 2022. Etnička struktura stanovništva bosne i hercegovine od 1948. do 1991. godine s posebnim akcentom na Bosansko podrinje. *Historijski Pogledi*, V.(7.), pp. 217-253.

Department of Public Information, United Nations, 1996. *Former Yugoslavia - UNPROFOR*. [Online]

Forrás: https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unprof_b.htm
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Ternovác, B., 2016. A boszniai latin püspökség története 1344-ig. *Micae Mediaevales V.*, 9. kötet, pp. 215-228.

Zhelyazkova, A., 1994. The Penetration and Adaptation of Islam in Bosnia from the Fifteenth to the Nineteenth Century. *Journal of Islamic Studies*, 5. évf.(2. sz.), pp. 187-208.

The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (1995).

The Office of the Historian, dátum nélk. A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: Bosnia and Herzegovina. [Online]
Forrás: <https://history.state.gov/countries/bosnia-herzegovina>
[Letöltve: 27. 04. 2024.].

Dzino, D., 2010. *Illyricum in Roman Politics, 229 BC–AD 68*. Cambridge: Cambridge University Press.

Szilágyi, I., 2004. A magyar külpolitika és a délszláv térség 1990 után. *Külügyi szemle*, 3. évf.(1-2. sz.), pp. 4-28.

Dobó István Vármúzeum, dátum nélk. *Régészeti leletek az őskortól a honfoglaláskorig Heves Megye területéről*. [Online]
Forrás: <https://egrivar.hu/multkirako/paleolitikum.html>
[Letöltve: 21 január 2024].

Sokcsevits, D., Szilágyi, I. & Szilágyi, K., 1994. *Déli szomszédaink története*. Budapest: Bereményi Kiadó.

Sokcsevits, D., 2017. *A horvát honvédő (avagy függetlenségi) háború*. [Online]
Forrás: <https://tortenelemportal.hu/2017/02/horvat-honvedo-haboru/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Gompert, D., 1994. How to Defeat Serbia. *Foreign Affairs*, 73.(4.), pp. 30-47..

North Atlantic Treaty Organization, 2024. *Peace support operations in Bosnia and Herzegovina (1995-2004)*. [Online]
Forrás: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52122.htm
[Letöltve: 01. 05. 2024.].

Council on Foreign Relations, 2023. *The Sunni-Shia Divide*. [Online]
Forrás: <https://www.cfr.org/article/sunni-shia-divide>
[Letöltve: 26. 04. 2024.].

Lovrenović, D., 2015. *Bosnian Myths*. [Online]
Forrás: <https://moderndiplomacy.eu/2015/06/03/bosnian-myths/>
[Letöltve: 23 01 2024].

Lovrenović, I., 1995. *A régi Bosznia*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Dr. Törő, L., 2015. A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei. *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf.(1. sz.), pp. 270-282.

Sáringer, J., 2015. *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához I.* Budapest: VERITAS Történetkutató Intézet.

Sáringer, J., 2018. *Iratok az Antall-kormány külpolitikájához és diplomáciájához II.* Budapest: VERITAS Történetkutató Intézet.

Nyári, G. & Rapali, V., 2016. *Antall József külpolitikájának főbb irányvonalai III. - A határon túli magyarok helyzete*. [Online]
Forrás:
https://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/10/18/antall_jozsef_kulpolitikajanak_fobb_iranyvonalai_iii_a_hataron_tuli_magyarok_helyzete
[Letöltve: 22. 12. 2022.].

Dávid, G. & Fodor, P., 2004. Az oszmán timár-birtokos haderő nagysága és összetétele a XVII. század második felében. *Hadtörténelmi közlemények*, 117. évf.(2. sz.), pp. 481-510.

Németh, Á., 2021. *Harminc éve kezdett szétporladni Jugoszlávia*. [Online]
Forrás: <https://index.hu/kulfold/2021/06/25/harminc-eve-porladt-szet-jugoszlavia/>
[Letöltve: 22. 11. 2022].

- Cutts, M., 1999. The humanitarian operation in Bosnia, 1992-95: dilemmas of negotiating humanitarian access. *Working Papers*, Issue No. 8..
- Cullen, T., 1979. *Yugoslavia and the World Bank*. Washington: World Bank.
- Tóth-Szenesi, A. & Flachner, B., 2016. *Barcs bombázásából háború is lehetett volna*. [Online]
Forrás: https://index.hu/tudomany/2016/10/26/barcs_bombazas_1991_tortenelem_jugoszlavia/
[Letöltve: 27. 12. 2022.].
- Tóth, S. J., 2019. *A srebrenicai mészárlás ütötte sebekre 24 évvel később sincs gyógyír Boszniában*. [Online]
Forrás: <https://merce.hu/2019/07/11/a-srebrenicai-meszarlas-utotte-sebekre-24-evvel-kesobb-sincs-gyogyir-boszniaban/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].
- Történetek a Balkánról, 2020. *A daytoni békeszerződés*. [Online]
Forrás: <https://balkanimozaik.hu/a-daytoni-bekeszerzodes/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].
- Történetek a Balkánról, 2020. *Ukrán békefenntartók a boszniai háborúban*. [Online]
Forrás: <https://balkanimozaik.hu/ukran-bekefenntartok-a-boszniai-haboruban/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].
- Győri Szabó, R., 2011. *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Cvikl, M. M. & Mrak, M., 1996. *Former Yugoslavia's Debt Apportionment*, Washington: The World Bank.
- Cvjetičanin, T., 2022. *Chinese Influence in Bosnia and Herzegovina*. [Online]
Forrás: <https://cepa.org/comprehensive-reports/chinese-influence-in-bosnia-and-herzegovina/>
[Letöltve: 21. 12. 2022.].
- Anderson, D., 1995. *The UN's Role in the Former Yugoslavia: the Failure of the Middle Way*, hely nélkül.: Department of the Parliament Library.
- Az Európai Unióról szóló szerződés, VI. CÍM - Záró rendelkezések, 49. cikk (2016).
- Adamović, L. S., 1982. The Foreign Trade System of Yugoslavia. *Eastern European Economics*, 20.(3/4), pp. 144-165.
- Agencija za Statistiku Bosne i Hercegovine, dátum nélkül. *Population by Ethnicity*. [Online]
Forrás: <https://www.popis.gov.ba/popis2013/mapa/?lang=eng>
[Letöltve: 30. 04. 2024.].
- Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, 2016. *Cenzus of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina, 2013*, Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- Šabanović, H., 1959. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. In: *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*. Sarajevo: Svjetlost, p. 28–37.
- Arcanum.com, dátum nélkül. *Jugoszláviai partizánháború*. [Online]
Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/i-j-FOA5C/jugoszlaviai-partizanhaboru-FOA90/>
[Letöltve: 16 10. 2022.].
- Bass, W., 1998. The Triage of Dayton. *Foreign Affairs*, 77.(5.), pp. 95-108..
- Balogh, G., 2021. *A háború szele - jugoszláv bombák Barcsra*. [Online]
Forrás: <https://www.30eveszabado.hu/a-haboru-szele-jugoszlav-bombak-barcsra>
[Letöltve: 27. 12. 2022.].

- BBC History Magazin, 2016. *Tíznapos háború a szomszédban*. [Online]
Forrás: https://index.hu/tudomany/tortenelem/2016/07/07/tiznapos_haboru_a_szomszedban/
[Letöltve: 08. 12. 2022.].
- Benke, Á., 2019. *Befogod a szádat, nem beszélsz róla*. [Online]
Forrás: <https://24.hu/kulfold/2019/08/25/srebrenica-ensz-nepirtas/>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].
- Boyd, C. G., 1995. Making Peace with the Guilty: The Truth About Bosnia. *Foreign Affairs*, 74.(5.), pp. 22-38..
- Brown, S. és mtsai., 1996. *Bosnia and Herzegovina - Recent Economic Developments*, Washington D.C.: International Monetary Fun.
- Bíró, L., 2010. *A jugoszláv állam*. Budapest: História - MTA Történettudományi intézete.
- ENSZ BT 757. sz. határozata (1992).
- ENSZ BT 764. sz. határozata (1992).
- Estrin, S., 1983. *Self-Management: Economic Theory and Yugoslav Practise*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Estrin, S., 1991. Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism. *Journal of Economic Perspectives*, 5. kötet(4. szám), pp. 187-194.
- Encyclopedia Britannica, dátum nélk. *History of Bosnia and Herzegovina*. [Online]
Forrás: <https://www.britannica.com/place/Bosnia-and-Herzegovina/History>
[Letöltve: 18. 12. 2022.].
- Žižmond, E., 1992. The Collapse of the Yugoslav Economy. *Soviet Studies*, Vol. 44(No. 1), pp. 101-112..
- European Union Force in BiH - Operation ALTHEA, 2023. *About EUFOR*. [Online]
Forrás: <https://www.euforbih.org/index.php/about-eufor/background>
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- Európai Tanács; Az Európai Unió Tanácsa, dátum nélk. *Bosznia-Hercegovina*. [Online]
Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/bosnia-herzegovina/>
[Letöltve: 30. 04. 2024.].
- Foster, S., 2018. Representing Yugoslavia in First World War Propaganda: The Yugoslav Committee and the Vision of South Slav Independence. *Works in Slavic Studies*, IV.. kötet, pp. 284-296.
- Fodor, P., 2001. *A szultán és az aranyalma. Tanulmányok az oszmán-török történelemről*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Hadžikadunić, E., 2022. *Is Bosnia-Herzegovina Next on Russia's Radar*. [Online]
Forrás: <https://iges.ba/en/geopolitics/is-bosnia-herzegovina-next-on-russias-radar/>
[Letöltve: 22. 12. 2022.].
- Hanke, S. H., 1999. *Dinar Inflation*. [Online]
Forrás: <https://mises.org/library/dinar-inflation>
[Letöltve: 11. 02. 2024.].
- Hampel, J., 1868. *A báni méltóság eredetétől kezdve napjainkig*. Pest: Aigner és Rautmann.
- Harari, Y. N., 2015. *Sapiens - Az emberiség rövid története*. Budapest: Animus Kiadó.
- Helsinki Watch, 1993. *War Crimes in Bosnia-Herzegovina*. New York: Human Rights Watch.
- Herța, L. M. & Corpădean, A. G., 2021. *International Relations and Area Studies: Focus on Western Balkans*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

- Higgins, A., 2022. *In the Tinderbox of Bosnia, a Serb Nationalist Lights a Match*. [Online]
Forrás: <https://www.nytimes.com/2022/01/02/world/europe/bosnia-war-putin.html>
[Letöltve: 22. 12. 2022.].
- Hoare, M. A. & Rajić, D., 2022. *Serbia and Russia and the Coming Balkan Storm*. [Online]
Forrás: <https://afsa.org/serbia-and-russia-and-coming-balkan-storm>
[Letöltve: 21. 12. 2022.].
- Hámori, G., 2002. Maratoni közvetítés - Forgatókönyvek Bosznia-Hercegovina helyzetének rendezésére. *Magyar Tudomány*, 2.. kötet, pp. 144-156..
- International Criminal Court for the former Yugoslavia, 2023. *Key Figures of the Cases*. [Online]
Forrás: <https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases>
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, dátum nélk. *Karadžić (IT-95-5/18)*. [Online]
Forrás: <https://www.icty.org/en/case/karadzic>
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, dátum nélk. *Mladić (IT-09-92)*. [Online]
Forrás: <https://www.icty.org/case/mladic>
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, dátum nélk. *Milošević, Slobodan (IT-02-54)*. [Online]
Forrás: https://www.icty.org/case/slobodan_milosevic
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 2009. *Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. [Online]
Forrás: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
[Letöltve: 01. 05. 2024.].
- Inkei, B., 2020. *24.hu*. [Online]
Forrás: <https://24.hu/kultura/2020/12/12/i-peter-kiraly-film-szerbia-elseo-vilaghaboru/>
[Letöltve: 05 10 2022].
- Jeszenszky, G., 2011. Jugoszlávia felbomlása és a magyar külpolitika. *Külügyi szemle*, 10. évf.(4. sz.), pp. 42-79.
- Jeszenszky, G., 2020. Mit várt Európától az Antall-kormány?. *Korunk*, 31. évf.(8. sz.), pp. 60-71.
- Joint Economic Committee - Congress of the United States, 1989. *Pressures for Reform in the East European Economies*. Washington: U.S. Government Printing Office.
- Joób, S., 2022. *A magyar Eximbank 45 milliárd forinttal támogatja a Putyin-barát boszniai Szerb Köztársaságot*. [Online]
Forrás: <https://telex.hu/kulfold/2022/12/20/bosznia-hercegovina-szerb-koztarsasag-eximbank-orban-viktor-milorad-dodik>
[Letöltve: 21. 12. 2022.].
- Juhász, J., 1999. *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. hely nélk.:Aula Kiadó.
- Juhász, J., 2014. *Historia Critica - Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*. Budapest: Eötvös Kiadó.
- Juhász, J., 2019. *Felbomlott? Szétverték? Elbukott? Paradigmák, viták, narratívák Jugoszlávia dezintegrációjának historiográfiájában*. Budapest: ismeretlen szerző
- Kende, P. & Kemény, I. szerk., 1985. Tito öröksége és a jugoszláv út. *Magyar füzetek*, Issue 16. szám.

Keskeny, L., 2011.. Az amerikai–magyar diplomáciai kapcsolatok (1990–1994). *Polgári Szemle*, 7. évf.(2. sz.), pp. 104-129.

MTI, 2009. *Koszovói vereség a szerb nemzettudat középpontjában*. [Online]
Forrás: https://mult-kor.hu/20090629_koszovoi_vereseg_a_szerb_nemzettudat_kozeppontjaban
[Letöltve: 31. 03. 2024].

Malcolm, N., 1994. *Bosnia: A short history*. New York: New York University Press.

Malačič, J., 1979. Unemployment in Yugoslavia from 1952 to 1975. *Eastern European Economics*, Vol. 17(No. 4.).

Makkai, B., 2014. A balkáni "lőporos hordó" izzó kanóca : Bosznia-hercegovinai konfliktus-leltár a világháború előestéjén. *Közép-európai közlemények*, 7.(3-4.), pp. 7-16.

Mehdiyev, İ., 2022. *The regional and global actors in the Dayton Agreement*, Baku: The Ministry of Education - Azerbaijan University of Languages.

Múlt-kor, 2018. *A vérontást lezárta, de az etnikai ellentéteket nem tudta felszámolni a daytoni béke*. [Online]
Forrás: <https://mult-kor.hu/a-verontast-lezarta-de-az-etnikai-ellenteket-nem-tudta-felszamolni-a-daytoni-beke-20181121>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Múlt-kor, 2020. *A békefenntartók szeme láttára hurcolták el lemészárolni a civileket Srebrenicánál*. [Online]
Forrás: <https://mult-kor.hu/a-bekefenntartok-szeme-lattara-hurcoltak-el-lemeszarolni-a-civileket-srebrenicanal-20200711>
[Letöltve: 08. 12. 2022.].

Mrgić-Radojčić, J., 2004. Rethinking the Territorial Development of the Medieval Bosnian State. *Historical Review*, LI. évfolyam. kötet, pp. 43-66.

Mrav, N., 2022. *45 milliárd forintnyi hitelt adott az Eximbank az elszakadásért küzdő boszniai szerb kormánynak*. [Online]
Forrás: <https://hu.euronews.com/2022/12/19/45-milliard-forintnyi-hitelt-adott-az-eximbank-az-elszakadasert-kuzdo-boszniai-szerb-korma>
[Letöltve: 21. 12. 2022.].

Oruç, H., 2009. Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Issue 25. sz., pp. 99-147.

Paterson, T., 2014. *A History of the First World War in 100 Moments: Austro-Hungarian army executes civilians in Serbia*. [Online]
Forrás: <https://www.independent.co.uk/news/world/world-history/history-of-the-first-world-war-in-100-moments/a-history-of-the-first-world-war-in-100-moments-the-execution-of-civilians-in-serbia-9244674.html>
[Letöltve: 06 04 2024].

Parliamentary assembly of Bosnia and Herzegovina, 2010. *History of Parliamentaryism in BiH, Medieval Bosnia*. [Online]
Forrás: <https://www.parlament.ba/Content/Read/177?title=Srednjevekovna-bosanska-drzava&lang=en>
[Letöltve: 18. 12. 2022.].

Popović, V. G., 2019. Ethnic Division in Bosnia and Herzegovina and its Implications for a National Identity. hely nélk.: ismeretlen szerző

Portfolio, 2021. *Kína befolyása egyre nő déli szomszédaink felett - de azért még mindig az EU az úr*. [Online]
Forrás: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210509/kina-befolyasa-egyre-no-deli->

szomszedaink-felett-de-azert-meg-mindig-az-eu-az-ur-482240
[Letöltve: 22. 12. 2022.].

Press and information team of the Delegation to BOSNIA and HERZEGOVINA, 2021. *The European Union and Bosnia and Herzegovina*. [Online]
Forrás: https://www.eeas.europa.eu/bosnia-and-herzegovina/european-union-and-bosnia-and-herzegovina_en?s=219
[Letöltve: 22. 12. 2022.].

Pécz, V., szerk., 2002. *Ókori lexikon*. Digitális kiadás szerk. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft..

Reményi, P. & Sümeghy, D., 2022. Bosznia-Hercegovina választási földrajza – a pártok támogatását befolyásoló társadalmi törésvonalak. *Nemzet és Biztonság*, 15. évf.(2.), pp. 142-159..

Romsics, I., 2020. Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet Európában a 19. és 20. században. hely nélk.:Helikon Kiadó.

Ruy, D., 2021. *Bosnia Is a Test of Western Resolve*. [Online]
Forrás: <https://www.csis.org/analysis/bosnia-test-western-resolve>
[Letöltve: 22. 12. 2022.].

UNITED NATIONS International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, dátum nélk.
Srebrenica - Timeline of a Genocide. [Online]
Forrás: <https://www.irmct.org/specials/srebrenica/timeline/en/>
[Letöltve: 23. 04. 2024.].

Vego, M., 1982. *Postanak srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: Svjetlost.

Versics, R., 2021.. A délszláv háború elfeledett frontja: a muszlim-horvát konfliktus okai. *Külügyi műhely*, 3. évf.(2. sz.), pp. 199-221.

Visit Sarajevo, dátum nélk. *TUNNEL OF HOPE – MEMORIAL COMPLEX*. [Online]
Forrás: <https://www.visitsarajevo.ba/listings/monument-complex-tunnel-d-b/>
[Letöltve: 26. 04. 2024.].